

ŹRÓDŁA do dziejów Podlasia

1924 - 1926
12801
Kwestionariusz „B”
(w sprawie szkód wojennych)
BIAŁOSTOCKA
SPÓŁDZIELNIA-REGIZMACJA
z odpowiednim wydziałem
Białystok, ul. Kalinowska-744
dawniej Spółdzielnia
„Zjednoczenie”
Kosminski 4

MAREK KIETLIŃSKI

STRATY WOJENNE

WOJEWÓDZTWA BIAŁOSTOCKIEGO

1939 – 1945

11) Czy było w...

12) Świadców:

13) Wykaz szkód:

a) budynki fabryczne i mieszkalne

1) *Partjanowicz i Partjanowicz*
2) *Kozłowski Władysław*
(Nazwisko, imię, zawód i miejsce zamieszkania świadcy)
był ul. Herstej 7, piekarnia mieszkalna
sciana budynku mieszkanego
postrona - miny 7,8 x 56 m. kw. warte 19-1939r. 20.300.-
budynki kryte 6 latami - podziurawione od pocisków
Stopy drewniane - garaż i stajnia - uszkodzone
ogrodzone całej posesji 150 m. kw. " " Razem 75.650.-
Druk. Podr. w Białymstoku - 129-300

**STRATY WOJENNE
WOJEWÓDZTWA BIAŁOSTOCKIEGO
1939 – 1945**

Seria wydawnicza: Źródła do dziejów Podlasia

Redaktorzy serii:
Marek Kietliński
Wojciech Śleszyński

MAREK KIETLIŃSKI

**STRATY WOJENNE
WOJEWÓDZTWA BIAŁOSTOCKIEGO
1939 – 1945**

Wybór dokumentów archiwalnych

Białystok 2019

6647
BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA
im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

FUW0549543

©Copyright by: Marek Kietliński, Białystok 2019

Archiwum Państwowe w Białymstoku

400437

ARCHIWUM PAŃSTWOWE
W BIAŁYMSTOKU

ul. Adama Mickiewicza 101, 15-257 Białystok
tel. 85 743 56 03,
e-mail: sekretariat_ap@bialystok.ap.gov.pl
www.bialystok.ap.gov.pl

Podlaskie

Zrealizowano przy wsparciu finansowym
Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego

ISBN 978-83-7657-385-4

Wydawnictwo PRYMAT, Mariusz Śliwowski
ul. Hetmańska 42; 15-727 Białystok, tel. 602 766 304
e-mail: prymat@biasoft.net, www.prymat.biasoft.net

DIAM / 2011

20,00p

Spis treści

Wstęp	11
I. Krótka historia województwa białostockiego w latach 1919–1950 ...	13
1. Województwo białostockie w okresie międzywojennym	13
2. Przygotowania do wojny	15
3. Walki z oddziałami niemieckimi	17
4. Okupacja sowiecka	20
5. Okupacja niemiecka	24
6. Ofensywa sowiecka. Białystok w rękach przedstawicieli władz Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego	27
II. Szacowanie strat wojennych	33
1. Zarządzenia władz dotyczące szacowania strat wojennych	33
2. Dokumenty dotyczące strat wojennych przechowywane w zasobie Archiwum Państwowego w Białymstoku	37
III. Wybór dokumentów	40
Nr 1. 22 czerwca – 29 czerwca 1941 r. Białystok – Fragment pamiętnika Marii Kolendo – relacja o ostatnich dniach okupacji sowieckiej i wkroczeniu wojsk niemieckich do Białegostoku	40
Nr 2. 22 lipca – 3 sierpnia 1944 r. Białystok – Fragment pamiętnika Marii Kolendo – relacja o ostatnich dniach okupacji niemieckiej i wkroczeniu wojsk sowieckich do Białegostoku	42
Nr 3. Lipiec 1944 r. – Oświadczenie Komisariatu Ludowego Spraw Zagranicznych ZSRS o stosunku Związku Sowieckiego do Polski	47
Nr 4. 3 sierpnia 1944 r. Białystok – Rozkaz Naczelnika Garnizonu miasta Białystok w sprawie wywozu mienia z Białegostoku	48

Nr 5. 6 sierpnia 1944 r. Białystok – Informacja kierownika Wydziału Zdrowia Zarządu Miejskiego w Białymstoku do Pełnomocnika Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w sprawie działań władz sowieckich	49
Nr 6. 14 września 1944 r. Białystok – protokół nr 3 z posiedzenia naczelników wydziałów Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku w którym zawarto m.in. sprawy związane z odgruzowaniem miasta	50
Nr 7. Wrzesień 1944 r. Białystok – Wykaz zaprotokółowanych wypadków samowolnego demontażu linii oraz urządzeń sieci Elektrowni w Białymstoku przez wojska sowieckie	57
Nr 8. 2 października 1944 r. Zambrów – Rekwizycje dokonywane w majątkach ziemskich przez oddziały Armii Czerwonej	58
Nr 9. 4 października 1944 r. Białystok – Informacja Naczelnika Wydziału Prezydialnego Miejskiej Rady Narodowej w sprawie wywozu drewna z Parku Zwierzynieckiego przez wojsko sowieckie	59
Nr 10. 12 października 1944 r. Białystok – pismo E. Musiałnowskiego – dyrektora Zjednoczenia Fabryk Włókienniczych Okręgu Białostockiego do Pełnomocnika Polskiego Komitetu Wyzwolenia narodowego w sprawie przebywania wojska sowieckich na terenie fabryk w należących do Zjednoczenia	60
Nr 11. 10 listopada 1944 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Mikołaja Sochonia zamieszkałego w Białymstoku w czasie trwania okupacji niemieckiej	61
Nr 12. 16 listopada 1944 r. Białystok – Informacja o działaniach oddziałów sowieckich w pasie przyfrontowym przesłana przez starostę białostockiego wojewodzie białostockiemu	62
Nr 13. Listopad 1944 r. Białystok – Fragment sprawozdania starosty białostockiego dotyczący zniszczeń Białegostoku	63
Nr 14. 21 listopada 1944 r. Białystok – Spis strat poniesionych w latach 1939–1944 przez Józefa Rynkiewicza	64
Nr 15. Grudzień 1944 r. Białystok – Fragment sprawozdania starosty białostockiego o sytuacji w powiecie białostockim	65
Nr 16. 6 grudnia 1944 r. Białystok – Zarządzenie wojewody białostockiego w sprawie dokonania szacunku szkód wojennych	66

Nr 17. Grudzień 1944 r. Białystok – Pismo Naczelnika służby drogowej Polskich Kolei Państwowych w Starosielcach do majora Leonarda Borkowicza – Pełnomocnika Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w Lublinie w sprawie sytuacji w warsztatach kolejowych w Starosielcach	67
Nr 18. 1944 r. Białystok – Wykaz szkód wojennych w nieruchomościach w Białymstoku i w województwie białostockim sporządzony na podstawie okólnika Ministerstwa Obrony Narodowej	68
Nr 19. 1944 r. Białystok – Pismo wojewody białostockiego Jerzego Sztachelskiego do Edwarda Osóbki – Morawskiego – przedstawiciela PKWN w Lublinie w sprawie ewakuacji repatriantów ze Związku Sowieckiego do Polski	69
Nr 20. 2 stycznia 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Annę Sochoń zamieszkałą w Białymstoku w czasie trwania okupacji niemieckiej	70
Nr 21. 2 stycznia 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Piotra Słomkę zamieszkałego w Białymstoku w czasie trwania okupacji niemieckiej	71
Nr 22. 15 stycznia 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Włodzimierza Wnuszyńskiego zamieszkałego w Białymstoku w czasie trwania okupacji niemieckiej	73
Nr 23. 15 marca 1945 r. Warszawa – Informacja Ministerstwa Administracji Publicznej o podziale administracyjnym Polski	74
Nr 24. 28 czerwca 1945 r. Czyżew – Informacja wójta gminy w Czyżewie o postępowaniu oddziałów sowieckich skierowana do starosty powiatowego w Wysokiem Mazowieckiem	75
Nr 25. 28 czerwca 1945 r. Białystok – Dane statystyczne dotyczące zniszczeń wojennych w przemyśle metalowym w Białymstoku. Stan z 1945 r. w porównaniu do 1939 r.	76
Nr 26. 30 czerwca 1945 r. Białystok – dane dotyczące zniszczeń wojennych w przemyśle szklanym. Stan z 1945 r. w porównaniu do 1939 r.	79
Nr 27. 4 lipca 1945 r. Białystok – dane dotyczące zniszczeń wojennych w przemyśle skórzanym. Stan z 1945 r. w porównaniu do 1939 r.	81

Nr 28. 5 lipca 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Spółdzielnię Spożywców Zjednoczenie” w Białymstoku w czasie okupacji niemieckiej	82
Nr 29. 6 lipca 1945 r. Grajewo – Informacja starosty powiatowego szczuczynskiego o postępowaniu oddziałów sowieckich skierowana do wojewody białostockiego	83
Nr 30. 10 lipca 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Laboratorium bakteriologiczne w Białymstoku w czasie okupacji niemieckiej	84
Nr 31. 10 lipca 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Prywatne Koedukacyjne Polskie Towarzystwo Krzewienia Wiedzy Handlowej i Ekonomicznej w Białymstoku w czasie okupacji niemieckiej	86
Nr 32. 15 lipca 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Adama Izgura zamieszkałego w Białymstoku w czasie trwania okupacji niemieckiej	88
Nr 33. 19 lipca 1945 r. Żednia – Informacja nadleśniczego Lasów Państwowych w Żedni o postępowaniu oddziałów sowieckich skierowana do dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku	89
Nr 34. 21 lipca 1945 r. – Informacja prezesa Zarządu Wojewódzkiego Związku Samopomocy Chłopskiej o postępowaniu oddziałów sowieckich skierowana do wojewody białostockiego	91
Nr 35. 28 lipca 1945 r. Białystok – Zestawienie strat Białegostoku poniesionych w czasie II wojny światowej	91
Nr 36. 31 lipca 1945 r. Białystok – Zniszczenia budynków będących w posiadaniu stacji pomp w Wasilkowie w trakcie działań wojennych	94
Nr 37. 1 sierpnia 1945 r. Warszawa – Informacja pracownika Biura Zwalczenia Lichwy i Spekulacji Wojennej w sprawie wyjazdu służbowego do Białegostoku skierowana do dyrektora biura	96
Nr 38. 2 sierpnia 1945 r. Białystok – Bilans szkód wojennych sporządzony dla Białegostoku	97
Nr 39. 20 września 1945 r. Białystok – Informacja w sprawie aresztowania Mieczysława Redkowskiego przez gestapo jako zakładnika w dniu 10 lipca 1943 r.	102

Nr 40. 1945 r. Białystok – Ankieta dotycząca przebiegu działań wojennych oraz okupacji niemieckiej sporządzona przez Zarząd Miejski w Białymstoku	103
Nr 41. 10 września 1945 r. Białystok – Zestawienie ludności zamieszkującej województwo białostockie przed wybuchem i po zakończeniu II wojny światowej	111
Nr 42. 12 stycznia 1945 r. Białystok – Wykaz ludności w miastach województwa białostockiego – stan na styczeń 1945 r.	112
Nr 43. 29 stycznia 1946 r. Warszawa – Prośba skierowana przez Ministerstwo Zdrowia do Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku w sprawie instalowania punktów pomocy Polskiego Czerwonego Krzyża dla ludności na terenach zniszczonych w trakcie działań wojennych	114
Nr 44. 1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu augustowskiego ...	115
Nr 45. 1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu białostockiego	115
Nr 46. 1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu bielskiego	121
Nr 47. 1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu grajewskiego	122
Nr 48. 1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu łomżyńskiego	123
Nr 49. 1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu sokólskiego	124
Nr 50. 1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu suwalskiego	124
Nr 51. 1946 r. Brańsk – wykaz miejscowości całkowicie zniszczonych na terenie gminy wiejskiej w Brańsku	126
Nr 52. 1946 r. Augustów – Informacja lekarza powiatowego w Augustowie o wsiach zniszczonych w powiecie augustowskim przesłana do Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego	127
Nr 53. 1946 r. Łomża – Informacja lekarza powiatowego w Łomży o wsiach zniszczonych w powiecie łomżyńskim przesłana do Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego	127

Nr 54. 1946 r. Białystok – Wykaz procentowego zniszczenia osiedli na terenie powiatu białostockiego	128
Nr 55. 18 marca 1946 r. Białystok – Informacja Inspektoratu Odszkodowań Wojennych o opracowanych wnioskach dotyczących strat wojennych złożonych przez ludność województwa białostockiego	131
Nr 56. 27 marca 1947 r. Białystok – Straty poniesione w województwie białostockim w porównaniu ze skalą zniszczeń wojennych w Polsce	133
Nr 57. 18 lutego 1948 r. Białystok – Charakterystyka terenu województwa białostockiego pod względem ludnościowym sporządzona przez Wydział Społeczno-Polityczny Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego	137
Wybrana bibliografia	141
IV. Materiały ilustracyjne	143
V. Biogramy	191
VI. Indeks osób	211

Wstęp

Publikowany zbiór dokumentów obrazujących straty wojenne województwa białostockiego poniesione w latach 1939–1945 jest kontynuacją wydawnictw źródłowych ukazujących historię Białegostoku i regionu pod tytułem *Źródła do dziejów Podlasia*. Do chwili obecnej we wzmiankowanej serii ukazały się następujące publikacje:

1. Marek Kietliński, Artur Pasko, *Na fali października 1956 roku. Białostoczczyna w świetle dokumentów archiwalnych*, Białystok 2006.

2. Marek Kietliński, *Z dziejów białostockiej „Solidarności” 1980–1989. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” Region Białystok w świetle własnych dokumentów archiwalnych*, Białystok 2007.

3. Marek Kietliński, ksiądz Adam Szot, *Z dziejów rolniczej „Solidarności” w województwie białostockim 1980–1989. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność” w świetle dokumentów archiwalnych*, Białystok 2013.

W obecnym czasie trwa dyskusja nt. strat wojennych poniesionych przez Polskę w okresie II wojny światowej. Polska poniosła największe straty biologiczne i materialne (straty rzeczowe w przeliczeniu na jednego mieszkańca). Według materiałów przedstawionych na Międzynarodowej Konferencji Reparatycznej w Paryżu w roku 1946, straty rzeczowe w Polsce wyniosły odpowiednio 16,9 mld dolarów, w Jugosławii – 9,1 mld dolarów, 2/5 dóbr kulturalnych Polski zostało całkowicie zniszczonych. W wyniku ustaleń pomiędzy aliantami zachodnimi (głównie Wielka Brytania i Stany Zjednoczone) a Związkiem Sowieckim Polska musiała oddać ZSRS około 48% swojego terytorium, tracąc na wschodzie około 178 000 km².

Większość strat powstała w trakcie okupacji niemieckiej. Nie oszacowano natomiast strat materialnych, jakie państwo polskie odniosło w wyniku działalności Armii Czerwonej w latach 1939–1945. Ze względów politycznych oraz faktycznej okupacji terytoriów znajdujących się w granicach II RP przez Związek Sowiecki, kwestii tej nie uwzględnił bilans strat Polski pt. *Sprawozdanie w przedmiocie strat i szkód wojennych Polski w latach 1939–1945*, opracowany przez Biuro Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów pod koniec lat czterdziestych XX wieku.

Po 1990 r. władze kilku miast w Polsce podjęły inicjatywę oszacowania strat wojennych. W 2004 r. z inicjatywy prezydenta Warszawy Lecha Kaczyń-

skiego powstał zespół, który sporządził *Raport o stratach wojennych Warszawy*. Znalazły się w nim szacunki strat materialnych poniesionych przez miasto i jego mieszkańców podczas II wojny światowej. W 2006 r. z podobną inicjatywą wystąpił zespół naukowców z Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego pod kierunkiem prof. Krzysztofa Baranowskiego i prof. Andrzeja Lecha, który wyliczył straty wojenne Łodzi podczas II wojny światowej. Kolejnym miastem jakie policzyło swoje straty wojenne był Poznań. Informacje te znalazły się w raporcie sporządzonym w 2006 r.

W Białymstoku, którego centrum było zburzone w około 80% i praktycznie przestało istnieć, a straty biologiczne sięgnęły powyżej 50% populacji, nie podjęto w zasadzie inicjatywy policzenia strat wojennych, podobnie jak w całym mocno zniszczonym województwie białostockim. Możliwości do zbadania i opracowania tego zagadnienia istnieją, gdyż w zasobie Archiwum Państwowego w Białymstoku zachowało się wiele cennych dokumentów, które przedstawiają z jednej strony dane statystyczne, a z drugiej ludzkie tragedie. Zespoły archiwalne, w których znajdują się przedmiotowe informacje, przedstawiam w dalszej części publikacji. Dokonałem też wyboru niewielkiej liczby dokumentów obrazujących zniszczenie Białegostoku i województwa białostockiego w okresie II wojny światowej. Może będzie to zachętą dla badaczy dziejów regionu, którzy zechcą przeanalizować dostępne dokumenty i opisać tamte tragiczne czasy.

Edytowane dokumenty przedstawiono w układzie chronologicznym. Ujednolicone zostały zapisy dat, a także uwspółcześniono ortografię i interpunkcję. W nawiasach kwadratowych rozwinięte zostały towarzyszące nazwiskom inicjały imion. Zachowano układ tekstu zgodny z oryginałem. Publikowane źródła opatrzone zostały przypisami tekstowymi i rzeczowymi. Przypisami tekstowymi w postaci literowej oznaczono treści pieczęci i podpisów. Błędy maszynowe w tekście skorygowano bez oznaczania. W przypisach rzeczowych, oznaczonych cyframi arabskimi, zamieszczono merytoryczne wyjaśnienia i komentarze pomocne do zrozumienia edytowanych dokumentów oraz noty biograficzne osób w nich występujących. W publikacji zamieszczone zostały w formie skanów charakterystyczne materiały statystyczne. Sporządzona została bibliografia wykorzystanych publikacji.

Dziękuję Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Podlaskiego za wsparcie finansowe publikacji.

I.

Krótką historia województwa białostockiego w latach 1919–1950

1. Województwo białostockie w okresie międzywojennym

Po przyłączeniu Białostocczyzny do Polski w początkach 1919 r. władze w Warszawie wyznaczyły komisarzy rządowych, którzy organizowali struktury administracyjne na szczeblu powiatu. W miastach powstały samorządy, tworzone często u schyłku okupacji niemieckiej. Trudniej natomiast przebiegał proces tworzenia władz administracyjnych II instancji, czyli na poziomie wojewódzkim.

Dopiero w lipcu 1919 r. Rada Ministrów powołała specjalną komisję, w skład której weszli przedstawiciele 5 ministerstw: Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Skarbu, Ministerstwa Spraw Wojskowych, Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych oraz Przemysłu i Handlu. Kilka dni później naczelnik Wydziału Ministerstwa Spraw Wewnętrznych dr Tadeusz Koncki potwierdził, że władze postanowiły utworzyć 5 województw, w tym białostockie. Miało ono obejmować tereny byłej guberni łomżyńskiej bez powiatu makowskiego i węgrowskiego, 3 powiaty byłej guberni suwalskiej: suwalski, augustowski i sejneński, 3 powiaty byłej guberni grodzieńskiej: białostocki, sokólski i bielski. Komisja Administracyjna pozytywnie zaopiniowała projekt. Sprawę zakończyła przyjęta 2 sierpnia 1919 r. przez Sejm Ustawodawczy ustawa tymczasowa o organizacji władz administracyjnych II instancji. Powstało województwo białostockie. W tym samym dniu uroczystie rozpoczął działalność Sąd Okręgowy w Białymstoku.

O tym, iż Białystok będzie miastem wojewódzkim, zdecydował jego dynamiczny rozwój przemysłowy i demograficzny. Zapewne spore znaczenie odegrał fakt, iż przez Białystok przebiegały szlaki kolejowe łączące go z Warszawą i Wilnem oraz z Brześciem i Grajewem a dalej z Prusami Wschodnimi. Białystok stał się liderem, któremu nie dorównywały inne ośrodki miejskie w promieniu kilkudziesięciu kilometrów. Także lokowanie tutaj urzędów

władz administracyjnych II instancji powodowało napływ wykształconych urzędników z różnych stron Rzeczypospolitej, co wzmacniało polską świadomość narodową. Z chwilą uzyskania przez Białystok statusu miasta wojewódzkiego zamieszkiwało go około (według szacunków biura statystycznego): Polaków – 42200, Żydów – 42700, Rosjan – 1700, Niemców – 1700, innych narodowości – 800. Jednak nie dla wszystkich powiatów Białystok był atrakcyjny jako miasto wojewódzkie. Zachodnie ciążyły ku Warszawie, niektóre, jak np. Ostrołęka podejmowały uchwały o przyłączeniu do województwa warszawskiego. Wschodnie jak Grodno i Wołkowysk, widziały Wilno jako stolicę. Grodno miało też ambicje, aby stać się stolicą województwa nowogródzkiego. Te dążenia nie zostały zrealizowane.

19 stycznia 1920 r. do Białegostoku przybył, mianowany 19 listopada 1919 r. przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, wojewoda białostocki Stefan Bądryński. 16 lutego 1920 r. rozpoczął działalność Urząd Wojewódzki, który zatrudniał około 300 pracowników i mieścił się w Pałacu Branickich. Ofensywa bolszewicka i zajęcie Białegostoku przez bolszewików pod koniec lipca 1920 r. przerwały działalność Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku. 10 września 1920 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych podjęło decyzję o przeniesieniu Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego z powrotem do Białegostoku. Powrócił także wojewoda Stefan Bądryński, który swą funkcję sprawował do 18 października 1920 r. Następnym wojewodą został Stefan Popielawski, który funkcję wojewody białostockiego pełnił od 3 listopada 1920 r. do 12 lipca 1924 r.

W 1921 r. województwo białostockie składało się z 15 powiatów: augustowskiego, białowieskiego, białostockiego, bielskiego, grodzieńskiego, kolneńskiego, łomżyńskiego, ostrołęckiego, ostrowskiego, sejneńskiego, sokólskiego, suwalskiego, szczuczyńskiego, wołkowyskiego i wysokomazowieckiego. Obejmowało ponad 32 tysiące kilometrów kwadratowych, w jego skład wchodziło 47 miast i 183 gminy wiejskie, które zamieszkiwało ponad milion trzysta pięć tysięcy osób. Biorąc pod uwagę powierzchnię, województwo białostockie było drugim - po województwie poleskim - województwem w kraju. Pod względem liczby mieszkańców województwo białostockie znalazło się poza dziesiątką najludniejszych województw. Tylko 24% ludności zamieszkiwało miasta. Podczas spisu ludności z 1921 r. katolicy stanowili 68,5% (894 tys.) ludności, prawosławni 15,1% (197 tys.) i wyznawcy religii mojżeszowej 14,9% (194 tys.).

W okresie międzywojennym pojawiła się jednak realna groźba zlikwidowania województwa białostockiego i utraty przez Białystok statusu miasta wojewódzkiego. Koncepcja tego projektu powstała w 1928 r., gdy przy Radzie Ministrów ukonstytuowała się Komisja dla Usprawnienia Administracji, która zaczęła prace nad stworzeniem w Polsce kilku wielkich województw. Trzy lata później powołana Komisja proponowała likwidację wojewódz-

stwa białostockiego. Swą decyzję uzasadniała słabą spójnością wewnętrzną województwa. Spostrzegano różnorodność i słabe powiązanie powiatów łomżyńskiego, suwalskiego i grodzieńskiego, ważnym argumentem za takim rozwiązaniem był też zamysł stworzenia wielkich województw, w tym wileńskiego. Chciano w ten sposób odbudować dawne znaczenie Wilna, a także skupić w jednym województwie obszary zamieszkane przez Białorusinów. Niepokojące wieści z Warszawy o możliwości likwidacji województwa białostockiego spowodowały mobilizację w Białymstoku. Powstał Komitet Obywatelski, na czele którego stanął prezydent Wincenty Hermanowski, który rozpoczął energiczne działania. Wysyłano pisma do Warszawy, próbowano przekonywać polityków o potrzebie zachowania województwa białostockiego. Czy odniosło to zamierzony skutek, czy też kryzys gospodarczy i brak pieniędzy na realizację tego zamierzenia sprawiły, iż województwo białostockie pozostało na mapie II Rzeczypospolitej (odłączono od województwa białostockiego powiaty: łomżyński, ostrołęcki oraz ostrowski), a Białystok zachował status miasta wojewódzkiego. Nie udało się jednak Białemustokowi odegrać dominującej roli, ani wytworzyć sieci powiązań z innymi miastami. Nie był Białystok ani znaczącym centrum kulturalnym, ani naukowym. Nie było tu wyższej uczelni, a białostoccy studenci kształcili się przeważnie na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie.

Jan Jerzy Milewski stwierdził, iż województwo białostockie i jego stolica w okresie międzywojennym znajdowały się na granicy stref oddziaływania polityczno-gospodarczego i kulturalnego Warszawy i Wilna. Białystok co prawda próbował poszerzać swą strefę wpływów, trafiał jednak na silnego konkurenta w postaci Grodna. Proces wzmacniania znaczenia Białegostoku przebiegał powoli, a na przeszkodzie zapewne stały brak tradycji, szkół wyższych czy znaczących instytucji kultury, jak na przykład stały teatr (taką rolę miał w przyszłości pełnić mozolnie wznoszony przy udziale władz miejskich Dom Ludowy im. Marszałka Józefa Piłsudskiego). Brakowało też w Białymstoku znaczących fabryk i dużych zakładów rzemieślniczych. Na pewno ważnym czynnikiem prestiżowym i kulturotwórczym było ulokowanie w Białymstoku władz wojewódzkich, które miały swą siedzibę w Pałacu Branickich.

2. Przygotowania do wojny

Na terenie województwa w okresie międzywojennym stacjonowała spora liczba jednostek wojskowych. Rozmieszczone były przeważnie w koszarach pobudowanych jeszcze w okresie zaboru rosyjskiego. W Grodnie znajdowało się Dowództwo Okręgu III Korpusu, na czele którego od 1939 r. stał generał Józef Olszyna-Wilczyński, stacjonowały również 76 i 81 pułk pie-

choty oraz 29 pułk artylerii lekkiej. W Suwałkach stała Suwalska Brygada Kawalerii na czele z generałem Józefem Podhorskim. Był tam też 41 pułk piechoty i 4. Dywizjon artylerii konnej. W Augustowie stacjonował 1 pułk Ułanów Krechowieckich. W Białymstoku znajdował się sztab Podlaskiej Brygady Kawalerii na czele z generałem Ludwikiem Kmicic-Skrzyńskim. Ważną rolę odgrywał 42 pułk piechoty. Warto też wymienić 18 pułk artylerii lekkiej w Ostrowi Mazowieckiej, w Zambrowie stacjonował silny garnizon w postaci 71 pułku piechoty i 18 Dywizjonu artylerii ciężkiej, w Łomży znajdowało się dowództwo 18 Dywizji Piechoty na czele z generałem Czesławem Młot-Fijałkowskim i 33 pułk piechoty, w Ostrołęce kwaterował 5 Pułk Ułanów Zasławskich. Mniejsze oddziały znajdowały się w Sejnach, Sokółce, Małkini i Osowcu.

W marcu 1938 r. utworzona została Samodzielna Grupa Operacyjna „Narew”. W jej skład weszły 18 Dywizja Piechoty, 33 Rezerwowa Dywizja Piechoty, Podlaska Brygada Kawalerii i Suwalska Brygada Kawalerii. Dowództwo SGO objął generał brygady Czesław Młot-Fijałkowski. SGO „Narew” miała bronić linii Narwi (od Różana), Biebrzy, aż do granicy z Litwą. Jej główne zadanie polegało na powstrzymaniu wojsk niemieckich, które nacierały z Prus Wschodnich. Dowództwo polskie utworzyło także Obszar Warowny „Grodno”.

Latem 1939 r. sytuacja w Polsce stawała się napięta. Docierały niepokojące wieści z Niemiec. Białostocka prasa uderzała w alarmistyczne tony. Plan obronny „Zachód” i dyrektywy marszałka Edwarda Śmigłego – Rydza zdecydowały, iż Białystok znalazł się na zapleczu Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Narew”. Oddziały polskie osłaniały linię kolejową Grodno – Białystok – Warszawa.

Dowództwo polskie zrezygnowało z przygotowań do obrony Białegostoku, chociaż miasto pełniło ważną rolę jako węzeł komunikacyjny, gwarantujący połączenie z Grodnem, Wilnem i Warszawą, a przez Bielsk Podlaski z Brześciem nad Bugiem. W Białymstoku pozostały jedynie niewielkie oddziały wojskowe mające charakter jednostek rezerwowych.

Latem 1939 r., nie przewidując bezpośredniej obrony miasta, szkolono oddziały do obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej oraz do walki z pożarami. Odbывały się kursy dla inspektorów, komendantów domów, opiekunów domowych, pielęgniarek społecznych. Aktywnie i z pełnym zaangażowaniem działali członkowie Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Związku Harcerstwa Polskiego, Polskiego Czerwonego Krzyża czy też Przysposobienia Wojskowego. Ćwiczone pełnienie służby alarmowej, łączności oraz przeciwpożarowej. Zbierano pieniądze na sprzęt wojskowy. Białostoczanie manifestowali swój patriotyzm w czasie świąt państwowych i rocznic. Odkryto w Białymstoku obecność tzw. V kolumny niemieckiej, która zajmowała się wywiadem, miała naprowadzać niemieckie samoloty. Na

wieżę kirchy przy ulicy Warszawskiej zlokalizowano radiostację. Informacje o innych wystąpieniach antypaństwowych można znaleźć w aktach Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego i meldunkach Policji Państwowej przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Białymstoku.

Pod koniec sierpnia 1939 r. powstał w Białymstoku Komitet Obywatelski Przysposobienia do Obrony Ojczyzny, na czele którego stanął ksiądz Aleksander Chodyko. Poszczególne sekcje Komitetu miały zajmować się opieką nad rodzinami zmobilizowanych rezerwistów, żołnierzami, pomagać w budowie schronów przeciwlotniczych, aprowizacji, działań propagandowych.

3. Walki z oddziałami niemieckimi

1 września 1939 r. lotnictwo niemieckie zbombardowało Białystok, Białowieżę, Grodno, Łapy i Małkinie oraz inne miejscowości w województwie białostockim. Oddziały niemieckie zaatakowały od strony Prus Wschodnich. 6 września Polacy wycofali się z Grajewa, wysadzone zostały mosty na Narwi w okolicy Ostrołęki. W Różanie Niemcy przeszli Narew i mogli zaatakować Ostrów Mazowiecką i Zambrów. Ciężkie i krwawe walki toczyły oddziały polskie pod Nowogrodem, skąd Polacy odeszli dopiero 10 września. Oddziały pancerne generała Hansa Guderiana dysponujące ogromną przewagą liczebną i ogniową zaatakowały polskie schrony nad Wizną, które stawiały dzielny opór. Ostatni skapitulował kapitań Władysław Raginis, który, po wyjściu ze schronu żołnierzy, rozerwał się granatem.

Odwrót podjęła SGO „Narew”. 12 września 18 Dywizja Piechoty została okrążona przez Niemców i po ciężkim całonocnym boju rozbita została w rejonie Łętownicy i Andrzejewa. Kawaleria wycofała się w kierunku Puszczy Białowieskiej, tocząc ciężkie walki pod Domanowem, Mieniem i Olszewem. Suwalska Brygada Kawalerii 18 września doszła do Jałówki, gdzie dotarły informacje o przekroczeniu granicy Polski przez oddziały Armii Czerwonej. Generał Zygmunt Podhorski stworzył Dywizję Kawalerii „Zaza”, która przeprawiła się przez Bug i stoczyła ostatnią bitwę pod Kockiem.

W pierwszych dniach września Białystok nie był zagrożony przez wojska niemieckie. Rejonową Komendę Uzupełnień oblegali ochotnicy pragnący bronić Ojczyzny. Mieszkańcy odpowiedzieli życzliwie na apel o pomoc dla szpitali zapełnianych szybko przez rannych żołnierzy, przeprowadzano zbiórki na zaspokojenie potrzeb żołnierzy i rodzin rezerwistów. Sprawnie funkcjonował w mieście system alarmowy, na który składały się: kolorowe tarcze wywieszane na dominującej nad miastem wieży kościoła św. Rocha, syreny i głośniki, gongi. Nie stwierdzano przypadków paniki na większą skalę, walczono skutecznie z próbami zawyżania cen, ukazywały się gazety, kina zapraszały na seanse.

5 września dla utrzymania porządku na terenie miasta powstała Straż Obywatelska. Na jej czele stanął prezydent Seweryn Nowakowski. Po kilku

dniach Straż przejęła obowiązki Policji Państwowej. Część mieszkańców Białegostoku przygotowała latem 1939 r. zapasy żywności. Powszechną niemal praktyką było suszenie chleba, gromadzenie soli, cukru, mąki i kasz, a mięso i tłuszcze wekowano. Pamiętano także o nafcie, świecach, zapalnikach. Władze miejskie nakazały utrzymanie wcześniej ustalonych godzin otwarcia sklepów, czynne też były placówki Komunalnej Kasy Oszczędności. Gazety donosiły o karach spadających na nieuczciwych sprzedawców. Życie codzienne zakłóciły bombardowania przez samoloty niemieckie (2, 6 i 7 września 1939 r.), które przeważnie skoncentrowały się na koszarach, lotnisku i rejonach dworców kolejowych.

6 września 1939 r. wojewoda białostocki Henryk Ostaszewski nakazał częściową ewakuację urzędów i instytucji państwowych. Nocą z 10 na 11 września wyjechały z Białegostoku na Polesie kolejne grupy urzędników, policjanci i notable. W Białymstoku pozostał prezydent Seweryn Nowakowski¹. Także mieszkańcy Białegostoku zaczęli licznie opuszczać miasto, ale po kilku dniach wielu z nich powróciło do swoich mieszkań. Urząd Miejski w Białymstoku funkcjonował w miarę swoich możliwości.

Niemcy nie traktowali kierunku uderzeniowego na Białystok jako istotnego. Do zajęcia miasta wyznaczone zostały oddziały Brygady Landwehry „Lotzen” pod dowództwem oberstleutnanta Franza Galla, wydzielone z głównego trzonu uderzeniowego XIX Korpusu Pancernego generała

¹ Seweryn Nowakowski – urodzony 8 stycznia 1894 r. w Piotrkowie Trybunalskim. Studiował w Moskwie początkowo medycynę, a następnie przeniósł się na prawo. W 1915 r. został powołany do rosyjskiego wojska. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wstąpił w szeregi Wojska Polskiego. Brał też udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919–1920, a po jej zakończeniu wstąpił do Policji Państwowej 30 sierpnia 1932 r. w Białymstoku została rozwiązana Rada Miejska i Zarząd Miejski. Seweryn Nowakowski objął komisaryczną prezydenturę nad miastem, a w 1934 r. po wyborach do kolejnej Rady Miejskiej został wybrany większością głosów na stanowisko prezydenta Białegostoku. Przeprowadził reorganizację administracji w myśl nowej ustawy samorządowej. W ciągu pierwszych dwu lat rezultaty pracy Zarządu miasta pod przewodnictwem Seweryna Nowakowskiego dały przede wszystkim równowagę budżetu, co z kolei umożliwiło na podjęcie szeregu prac inwestycyjnych tak niezbędnych dla rozwoju Białegostoku. Poprawiono nawierzchnię głównych ulic, ułożono szerokie chodniki przybrane trawnikami i kwietnikami, utworzono planty im. Mariana Żyndrama-Kościałkowskiego, odnowiono i otynkowano w śródmieściu wszystkie fasady domów. Z prac nad planem rozbudowy miasta dokonanych na podstawie zdjęć lotniczych uzyskano niezbędne materiały do racjonalnej rozbudowy poszczególnych dzielnic i zerwanie z „dziką” zabudową. Niezwykle ważnym dla rozwoju kulturalnego miasta była budowa i otwarcie nowego Teatru Miejskiego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Cały okres prezydentury Seweryna Nowakowskiego charakteryzowała dbałość i zaangażowanie we wszystkie problemy Białegostoku, z którym związał się do końca. We wrześniu 1939 r. Nowakowski mógł wyjechać z Białegostoku razem z wycofującymi się Niemcami. Zdecydował, że zostaje w Białymstoku. Został aresztowany przez władze sowieckie i ślad po nim zaginął. Do dziś nie wiadomo, kiedy zginął i gdzie został pochowany. Prawdopodobnie mógł zostać zamordowany w Mińsku. W Białymstoku też nie ma jego symbolicznego grobu.

Guderiana. Do obrony miasta udało się zorganizować batalion marszowy 42 pułku piechoty pod dowództwem porucznika Ignacego Stachowiaka, batalion wartowniczy, dwa szwadrony 2 Pułku Ułanów Grochowskich oraz inne drobne oddziały, które znalazły się w Białymstoku. Oblicza się, iż łącznie siły polskie liczyły około 1000 oficerów, podoficerów i szeregowych żołnierzy, w których przeważali rezerwiści. Dowództwo objął podpułkownik Zygmunt Szafranowski – dotychczasowy komendant Rejonowej Komendy Uzupełnień, a jego zastępcą został kapitan Tadeusz Kosiński, który objął funkcję szefa sztabu.

Działania obronne w Białymstoku zintensyfikowano 11 września. Batalion marszowy 42 pułku piechoty zajął pozycje obronne na Wysokim Stoczku, 2 kompania stanęła po obu stronach Szosy Żółtkowskiej (obecnie Aleja Jana Pawła II) i na wzgórzu na Wysokim Stoczku, 1 kompania w okolicach cmentarza św. Rocha, 3 kompanię pozostawiono w odwodzie, zaś dwa plutony rozlokowano na Marczuku. Dowództwo obrony zajęło pozycję w okolicy reżni miejskiej, na skrzyżowaniu ulicy Hetmańskiej i Żółtkowskiej. Wieczorem 14 września wysadzono most na rzece Białej w Bacieczkach.

13 września żołnierze Brygady Lotzen nawiązali kontakt bojowy z oddziałami polskimi broniącymi przeprawy przez Narew w okolicach Żółtek. Niemcom udało się stworzyć przyczółek na Narwi. Wycofujące się oddziały polskie zniszczyły most na Narwi. Oddziały niemieckie otrzymały rozkaz od generałmajora Abrechta Branda o wyparciu sił polskich z Białegostoku. Dwa dni później oddziały niemieckie znalazły się w okolicach Wysokiego Stoczka i Marczuka. Po kilkugodzinnych walkach, żołnierze polscy, uznając przewagę wroga, wycofali się w kierunku centrum, przez rejon dworca i kościoła św. Rocha. Tu miała miejsce zbiórka kompanii batalionu marszowego, która przemaszerowała ulicami: Marszałka Piłsudskiego, Rynek Kościuszki, Kilińskiego, Żwirki i Wigury (obecnie ul. Pałacowa). Oddziały polskie powędrowały na wschód. W trakcie walk zginął kapitan Tadeusz Kosiński. Wieczorem Białystok znalazł się w rękach niemieckich.

Kolejnym celem oddziałów niemieckich było zdobycie Grodna. 17 września 1939 r. Niemcy doszli do Sokółki, ale po otrzymaniu informacji, iż Armia Czerwona przekroczyła granice II Rzeczypospolitej przyszedł rozkaz, aby oddziały niemieckie nie wychodziły poza linię: Sokole – Stryj – Lwów – Włodzimierz – Włodawa – Brześć – Kamieniec Litewski – Białystok. Niemcy, mając na uwadze tajne ustalenia Paktu Ribbentrop – Mołotow z 23 sierpnia 1939 r., nie podejmowali istotnych kroków administracyjnych. Oczekiwano na kolejne rozkazy i decyzje, w której strefie okupacyjnej – niemieckiej czy sowieckiej, ostatecznie pozostanie Białystok. Dowództwo niemieckie nakażało prezydentowi Sewerynowi Nowakowskiemu, aby zorganizował sprawne funkcjonowanie miasta. Tak też się stało. W ciągu kilku dni Niemcy rozstrzelali kilkunastu mieszkańców narodowości żydowskiej, a na dziedzińcu

Szkoły Podstawowej Nr 1 zamordowali kolejnych 8 osób, w tym harcerza Wacława Siedleckiego.

4. Okupacja sowiecka

17 września 1939 r. Armia Czerwona wkroczyła w granice II Rzeczypospolitej. Szczegóły ewakuacji wojsk niemieckich z Białegostoku omówione zostały 20 września w Pałacu Branickich. Dwa dni później oddziały niemieckie opuściły Białystok. Miasto przeszło w całkowite władanie władz sowieckich. Prezydent Seweryn Nowakowski miał możliwość wyjazdu z Białegostoku wraz z oddziałami niemieckimi. Nie uczynił tego. Pozostał, by dzielić niedolę mieszkańców pod okupacją sowiecką. Pod koniec października 1939 r. został aresztowany i prawdopodobnie wywieziony do Mińska. Tam ślad się urwał i do dnia dzisiejszego nie udało się ustalić losów ostatniego prezydenta Białegostoku w okresie II Rzeczypospolitej.

28 września 1939 r. został podpisany w Moskwie układ graniczny sowiecko-niemiecki, na mocy którego województwo białostockie zostało podzielone w sposób następujący: na północy województwa po stronie niemieckiej pozostał powiat suwalski i północna część powiatu augustowskiego wzdłuż rzeki Blizny do jeziora Necko i do Czarnego Brodu. Zachodnią granicę sowiecko – niemiecką stanowiła rzeka Pisa, dalej granica biegła po Narwi. Kilka kilometrów przed Ostrołęką skręcała na południowy zachód w kierunku Bugu, pozostawiając Ostrów Mazowiecką po stronie niemieckiej. Teren okupacji niemieckiej został podzielony na dwie części, resztki powiatu ostrowskiego i południowe gminy powiatu ostrołęckiego weszły w skład Generalnego Gubernatorstwa, a reszta powiatu ostrołęckiego została przyłączona do Rzeszy Niemieckiej, w skład której weszła także Suwalszczyzna.

Wojska sowieckie wkroczyły do Białegostoku 22 września 1939 r. Sowietci masowo wykupywali ze sklepów żywność i materiały przemysłowe, zdeprawowali też Cmentarz Wojskowy na Zwierzyńcu, na którym znajdowały się groby żołnierzy polskich poległych w walkach z bolszewikami w 1920 r. Już w pierwszych dniach okupacji ludność Białegostoku przytłoczona została ciężarem propagandy. Miasto zarzucono nowym sowieckim dziennikiem o nazwie „Wyzwolony Białystok”. Odbywały się wiece, mityngi. Stosowany repertuar środków mobilizujących obywateli do uczestniczenia w mityngach był mieszaniną zachęty i gróźb.

1 października 1939 r. w Moskwie zapadła decyzja o podjęciu przygotowań do przeprowadzenia wyborów do Zgromadzeń Ludowych Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainy. Został przygotowany szczegółowy terminarz działań, a także treść uchwał, jakie miały być podjęte przez deputowanych do tych zgromadzeń. Władze centralne nakazały, aby inicjatywę zwołania zgromadzeń podjęto oddolnie, więc powołano Zarządy Tymczasowe Białe-

gostoku i Lwowa. Zarząd Tymczasowy Białegostoku i Biuro Organizacyjne zgromadzenia mieściły się w budynku przedwojennych władz miejskich w Białymstoku przy ulicy Żwirki i Wigury. Przewodniczącym Zarządu tymczasowego został Piotr Spasow.

5 października 1939 r., zgodnie z wytycznymi z Moskwy, Zarząd Tymczasowy Białegostoku w imieniu narodów zamieszkujących Zachodnią Białoruś podjął uchwałę o przeprowadzeniu wyborów. Do Białegostoku przybyli w celu przypilnowania głosowania Pantalejmon Ponomarienko – I sekretarz KC KP (b) Białorusi oraz ludowy komisarz spraw wewnętrznych BSRR Ławrientij Canawa. Przystąpili oni do pracy, która spowodowała wzmożony terror wobec ludności polskiej. Motywując do aktywnego udziału w kampanii, wyborców próbowano kusić możliwością zrobienia zakupów, obietnicą lepiej płatnej pracy czy organizowaną zabawą taneczną. Wystosowywano również pisma z zaproszeniami i dołączonymi plakatami wyborczymi lub wysyłało agitatorów z wcześniej przygotowanymi listami w celu pisemnego potwierdzenia przybycia na mityng. Procesem agitacji objęta została cała ludność Białegostoku. W spotkaniach i wiecach uczestniczyła także młodzież szkolna, która formalnie nie posiadała jeszcze praw wyborczych (głosować mogły osoby powyżej 18 roku życia). Tzw. okręgi agitacyjne obejmowały jedną ulicę lub kilka domów. Niezależnie od wieku i stanu zdrowia, wszyscy mieszkańcy ziem okupowanych byli zobowiązani do uczestniczenia w wiecach i mityngach. Miejskowa ludność poddana została propagandzie wyborczej nie tylko w godzinach popołudniowych, ale także w czasie godzin pracy.

Władze sowieckie już od pierwszych dni swoich rządów, wykorzystując między innymi znajomość terenu przez zarządy tymczasowe, prowadziły zakrojoną na szeroką skalę akcję kontroli mieszkańców. Obowiązkowej rejestracji poddane zostały zarówno osoby cywilne, jak i wojskowe. Rozpoczęły się aresztowania osób związanych z dotychczasową polską administracją.

22 października 1939 r. odbyło się głosowanie, którego wyniki już znacznie wcześniej zostały ustalone w Moskwie. Sterroryzowani mieszkańcy Białegostoku, nie mając wyjścia, głosowali na sowieckich okupantów.

Od 28 do 30 października 1939 r. po tzw. wyborach w Teatrze Miejskim zebrało się Zgromadzenie Ludowe Zachodniej Białorusi. 281 delegatów zostało zmuszonych, by z „entuzjazmem” i gorliwością wychwalać sowieckie władze okupacyjne, Armię Czerwoną i ze specjalnym aplauzem Józefa Stalina, potępiając przy tym władze II Rzeczypospolitej. W specjalnie napisanym liście, którego treść już wcześniej była przygotowana w Mińsku, delegaci wystosowali do władz Związku Sowieckiego prośbę o przyłączenie podbitych ziem do Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej. Było oczywistością, iż władze w Moskwie przychyliły się do takiej prośby i wcieliły Białostoczczyznę do Związku Sowieckiego. Na V Nadzwyczajnej Sesji Rady Najwyższej Związku Sowieckiego, która odbyła się 2 listopada 1939 r. Biał-

stok został częścią ZSRS. Starannie przygotowany plan „prawnej” inkorporacji ziem zajętych po 17 września 1939 r. wprowadzano w życie. Białystok, jako najważniejsze miasto w tej części ziem zajętych przez Armię Czerwoną, stał się nieformalną stolicą Białorusi Zachodniej.

4 grudnia 1939 r. Prezydium Rady Najwyższej ZSRS wydało dekret o utworzeniu obwodu białostockiego, który objął większość przedwojennego województwa białostockiego. W styczniu 1940 r. utworzono 24 rejony: augustowski, białostocki, bielski, brański, ciechanowiecki, czyżewski, dąbrowski, grajewski, grodzieński, jedwabieński, kolneński, krynecki, łapski, łomżyński, moniecki, porzecki, skidelski, sokólski, sopockiński, śniadowski, świętowski, wołkowyski, zabłudowski, zambrowski. Białystok, Łomża i Grodno podlegały bezpośrednio władzom obwodowym. Z terenów przedwojennego województwa białostockiego w skład obwodu białostockiego nie weszły rejony mosteckie i zelwiański, które weszły do obwodu baranowickiego. Rejony: hajnowski, kleszczelski i siemiatycki włączono do obwodu brzeskiego. Miasta powiatowe w II Rzeczypospolitej stały się teraz siedzibami rejonów z wyjątkiem Wysokiego Mazowieckiego. Do rangi siedzib rejonów awansowały Czyżew i Mońki (które przed 1939 r. nie były nawet siedzibą gminy). Ta ostatnia koncepcja administracyjna nie wyszła władzom sowieckim, które pod koniec 1940 r. przenieśli siedzibę rejonu z Moniek do Knyszyna. W obwodzie białostockim, który był obszarem nadgranicznym zaczęto budować sieć umocnień (linia Mołotowa) i lotniska polowe. Skoszarowano też ponad 460 tysięcy żołnierzy.

Sytuacja ludnościowa Białegostoku w pierwszym okresie okupacji była bardzo trudna. Do miasta napłynęła duża liczba uchodźców z zachodnich terenów państwa polskiego, głównie ludność żydowska. Dramatyczna była sytuacja lokalowa. Nowi dygnitarze sowieccy, coraz liczniej przybywający do miast Białostoczczyzny, rekwirowali na swoje potrzeby pokoje, nawet całe mieszkania, nie licząc się z protestami dotychczasowych właścicieli. Uciekinierzy, którzy opuścili swoje domy w obawie przed represjami ze strony wojsk niemieckich w Białymstoku pozbawieni zostali mieszkań i podstawowych środków do życia. Władze komunistyczne, próbując sobie poradzić z olbrzymią masą uciekinierów, postanowiły już w październiku znaczną ich liczbę wysiedlić do wschodnich obwodów Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej. Z ośmiu największych miast Białorusi Zachodniej, pomiędzy 25 a 30 października 1939 r., deportowano ponad 22 tysiące osób (z Białegostoku ponad 13 tysięcy). Pozostali podlegali obowiązkowej rejestracji. Pomimo podjętej akcji przesiedlenia uchodźców i tak obliczano, iż pod koniec 1939 r. w mieście pozostawało jeszcze ponad 50 tys. osób. Decyzje władz okupacyjnych wprowadzały do codziennego życia coraz to nowe utrudnienia, skutecznie rozmontowujące dotychczasowy system polityczno-gospodarczy.

Zniesiono wszystkie święta państwowe i kościelne obowiązujące w II Rzeczypospolitej. Zarządzono przejście na moskiewską strefę czasową, co spowodowało przesunięcia zegarów o dwie godziny. Zrównanie wartości złotówki i rubla w krótkim czasie przyczyniło się do огоłocenia sklepów ze wszelkich towarów. Jednocześnie wprowadzono zakaz robienia zapasów spożywczych, traktując to jako podlegający karze przejaw spekulantwa. Na ulegającą ciąglemu pogorszeniu sytuację gospodarczą nakładały się coraz silniejsze represje. Polityka represyjna wymierzona przeciwko wszystkim grupom narodowościowym zamieszkującym wschodnie ziemie II Rzeczypospolitej zmierzała do likwidacji warstw społecznych i grup zawodowych, uważanych za zdolne do podjęcia własnych inicjatyw narodowościowych. Powyższe założenia z równym powodzeniem stosowano w stosunku do ludności białoruskiej, ukraińskiej, żydowskiej i polskiej, z tym, że to właśnie Polacy, jako grupa narodowościowa szczególnie uprzywilejowana w II Rzeczypospolitej, ponieśli największe straty.

Od momentu rozpoczęcia przez Armię Czerwoną interwencji zbrojnej nieprzerwanie trwały aresztowania osób podejrzanych o wrogą działalność. W pierwszym okresie w dużej mierze odbywały się one w oparciu o wcześniej przygotowane spisy. Wraz z upływem czasu przybierały jednak na sile, obejmując coraz większe rzesze ludności, jednak w dalszym ciągu miały charakter represji indywidualnych. Nowym elementem w polityce represyjnej władz sowieckich było zastosowanie na ziemiach polskich II Rzeczypospolitej na początku 1940 r., po raz pierwszy na taką skalę, odpowiedzialności zbiorowej. Przymusowymi przesiedleniami objęte zostały całe rodziny i grupy społeczne. Wywózki nie ominęły żadnej z narodowości (np. wielu Żydów witających entuzjastycznie we wrześniu 1939 r. wkraczające oddziały Armii Czerwonej zostało oskarżonych o tzw. odchylenia trockistowskie), jednak podobnie jak w przypadku aresztowań, w największym stopniu deportacje dotknęły ludność polską. W latach 1940-1941 władze sowieckie przeprowadziły na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej cztery zasadnicze akcje deportacyjne. Oblicza się, iż w tym okresie z Białegostoku zostało deportowanych do Kazachstanu i na Syberię ponad 20 tys. mieszkańców.

Akcja deportacji znacznej części mieszkańców wschodnich ziem polskich miała ścisły związek z propagandową polityką prowadzoną przez władze sowieckie. Wywózkami objęte zostały te osoby, które, z punktu widzenia ideologii komunistycznej, nie rokowały żadnych szans na reedukację polityczną, a wręcz przeciwnie – stanowić mogły zagrożenie dla planowanych działań. Pozbawienie lokalnych społeczności ich naturalnych liderów – działaczy politycznych, społecznych i kulturalnych, urzędników oraz nauczycieli, w większym stopniu otwierało je na wpływ haseł komunistycznych. Wyeliminowanie starej inteligencji – „skażonej” światopoglądem kapitalistycznym i zastąpienie jej zupełnie nową elitą społeczną było jednym

z podstawowych zadań polityki władz sowieckich, zmierzającej do pełnej sowietyzacji okupowanych obszarów.

5. Okupacja niemiecka

Rankiem w niedzielę 22 czerwca 1941 r. niespodziewanym dla Armii Czerwonej atakiem Wehrmachtu rozpoczęła się wojna niemiecko-sowiecka. Sowieci zgromadzili na przedmościu białostockim znaczne siły (w tym około 4 tysięcy czołgów). Lotniska wojskowe ulokowane były w pobliżu Białegostoku, Zabłudowa i Bielska Podlaskiego. Pod względem liczebnym Armia Czerwona nie ustępowała Wehrmachtowi. Niemcy jednak totalnie zaskoczyli oddziały sowieckie. Panice uległo dowództwo Armii Czerwonej. Broniły się tylko niektóre formacje. Niemcy nie zaatakowali rejonu Białegostoku, ale go oskrzydłili. Niemieckie samoloty szturmowe atakowały sowieckie kolumny, które często ulegały rozproszeniu. Podczas odwrotu żołnierze sowieccy dokonywali mordów na ludności cywilnej.

Białystok już 27 czerwca 1941 r. został zajęty przez wojska niemieckie. Była to już druga okupacja niemiecka Białegostoku podczas wojny. Nowa okupacja charakteryzowała się, niepamiętanymi z września 1939 r., aktami barbarzyństwa, które spadły na mieszkańców. Pierwszymi represjami, mającymi charakter organizowanych przez żołnierzy niemieckich pogromów, objęta została ludność żydowska. Niemcy okrzygli żydowskie osiedla, na których mieszkała też grupa Polaków. Wszystkich rozstrzeliwali. Domy podpalano. Do białostockiej Wielkiej Synagogi spędzono około 600–800 osób. Niemcy zamknęli drzwi. Przez małe okna żołnierze wrzucili granaty i bomby zapalające. Potem te okna szczelnie zamknęli. Jeszcze wcześniej wewnątrz synagogi oblali benzyną. Niektórzy Żydzi próbowali wydostać się przez okna synagogi, wybijając je. Jednak Niemcy do nich strzelali, zabijając każdego, kto się w oknie pojawił. Z relacji świadków wynika, iż w Wielkiej Synagodze były drugie drzwi, umieszczone od strony ulicy Suraskiej. Żydzi napierali na nie, aby się wydostać. Niemcy skierowali więc tam całą swoją uwagę. Wykorzystał to polski dozorca synagogi Józef Bartoszek. Narażając własne życie, otworzył główne drzwi synagogi i jedno z niskich okien. Dzięki temu z płonącej synagogi, zanim Niemcy się spostrzegli, udało się zbiec około 30 Żydom. Tego dnia zginęło w Białymstoku około 2000 Żydów. W początkach lipca Niemcy zamordowali w Pietraszach około 3000 żydowskich inteligentów.

Kolejnym etapem represji skierowanych w stronę ludności żydowskiej było stworzenie getta. Administrację getta stanowił Judenrat, zobowiązany wykonywać polecenia władz niemieckich. Białystok odgrywał istotną rolę administracyjną w okupacyjnych planach niemieckich. Stał się stolicą samodzielnego okręgu administracyjnego Bezirk Białystok, który rozkazem Hitlera podporządkowany został gauleiterowi nazistowskiej Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników w Prusach Wschodnich, Erichowi

Kochowi. Była to zapowiedź włączenia w niedalekiej przyszłości okręgu białostockiego do Prus Wschodnich. Nowa jednostka administracyjna swoim zasięgiem objęła, istniejący w czasach sowieckich, obwód białostocki z poszerzeniem o część gmin wchodzących wcześniej w skład obwodu brzeskiego (gminy z rejonów brzeskiego i prużańskiego). Erich Koch, mając szereg innych ważnych obowiązków – był nadprezydentem Prus Wschodnich i szefem administracji niemieckiej na Ukrainie, scedował kierowanie Zarządem Cywilnym Okręgu Białostockiego na swojego zastępcę. Faktycznie okręgiem białostockim kierował, powołany w końcu 1941 r., dr Fridrich de Brix. Był on najważniejszą osobą w cywilnej administracji niemieckiej w Białymstoku do końca okupacji. Biura Zarządu Cywilnego Okręgu Białostockiego ulokowano w budynku Pałacu Branickich, natomiast do dyspozycji Ericha Kocha, w czasie jego wizyt w Białymstoku, oddany został pałacyk Lubomirskich na Dojlidach. Pierwszym szefem okupowanego miasta został Riegiest, zmieniony jednak szybko na byłego burmistrza Insterburga dr. Schwendoviusa. Na czele białostockiego Gestapo stał Lothar Heimbach.

W pierwszym okresie okupacji represje w największym stopniu dotknęły ludność żydowską, jednak w kolejnych miesiącach zaczęto rozszerzać zasięg akcji represyjnych. Od początku 1942 r., zgodnie z rozkazem Ericha Kocha, służba bezpieczeństwa mogła stosować akcje odwetowe w celu utrzymania porządku w mieście. Działały sądy doraźne, które ferowały wysokie wyroki. Kara śmierci groziła za szereg wykroczeń – od działalności w ruchu podziemnym, przez pomoc Żydom, aż po unikanie pracy fizycznej. Dokonywano masowych egzekucji. Miejsca kaźni białostoczan znajdowały się na Pietraszach, w Grabówce i w Bacieczkach. Stosowano represje o charakterze masowym, brano zakładników, których przetrzymywano w białostockim więzieniu mieszczącym się przy ulicy Mikołaja Kopernika, aby następnie wysłać ich transportami do Oświęcimia, Stutthofu, Gross-Rosen czy Ravensbrück. Wraz z kolejnymi latami okupacji, mieszkańcy zmuszeni byli walczyć z problemami aprowizacyjnymi. Najwięcej energii pochłaniało zaspokajanie codziennych, podstawowych potrzeb egzystencjalnych – organizacja żywności, opału. Władze okupacyjne całą możliwą produkcję kierowały na potrzeby frontu.

Przez pewien czas ważyły się losy białostockiego getta. Doktor Jerzy Szumski (zmarły w 2015 r. pracownik Archiwum Państwowego w Białymstoku), który analizował źródła znajdujące się w zespole Naczelnego Dowódcy SS i szefa Niemieckiej Policji, tzw. mikrofilmy aleksandryjskie natrafił na korespondencję Heinricha Himlera (polityka, jednego z głównych przywódców Niemiec, zbrodniarza wojennego, Reichsführersa-SS, Komisarza Rzeszy do Spraw Umacniania Niemieckości, szefa kolejno: SS, gestapo, niemieckiej policji, przewodniczącego Rady Ministrów III Rzeszy), z Albertem Speerem (niemieckim politykiem i architektem, jednym z przywódców Niemiec, zbrodniarzem wojennym) w sprawie losów getta w Białymstoku. Speer pro-

ponował wybudowanie 20 tysięcy drewnianych baraków dla Żydów i wykorzystanie ich do pracy na rzecz III Rzeszy Niemieckiej. Himler nie przystał na tę propozycję i podjął decyzję o likwidacji getta w Białymstoku. Zamknięci w getcie Żydzi oczekiwali na zagładę. Akcja likwidacji białostockiego getta rozłożona została na dwa etapy. Pierwszy miał miejsce w lutym 1943 r., kiedy to do Oświęcimia i Treblinki wywieziono około 10 tys. osób, a drugi – w sierpniu 1943 r., gdy przeprowadzono ostateczną akcję wysiedlenia mieszkańców. W sierpniu 1943 r., w okresie ostatecznej akcji likwidacji getta, społeczność żydowska podjęła zorganizowany opór przeciwko niemieckim oprawcom. 16 sierpnia 1943 r. grupa bojowników rozpoczęła nierówną walkę. Około 200 uzbrojonych osób walczyło w różnych częściach miasta. Centrum oporu znajdowało się w zamaskowanym bunkrze znajdującym się przy ulicy Chmielej. Symbolicznym końcem walk stała się samobójcza śmierć dowódców powstania Mordechaja Tenenbauma i Dawida Moszkowicza w dniu 20 sierpnia 1943 r. Jesienią 1943 r. białostockie getto przestało istnieć. Był to kres żydowskiej społeczności Białegostoku. Białystok w okresie okupacji niemieckiej stracił prawie połowę ludności.

Sukcesywnie niszczone części miasta zamieszkałe przez ludność żydowską. Centrum miasta w dużej części zostało zrujnowane. Miasto, ze zniszczoną już w lipcu 1941 r. częścią położonej w centrum Białegostoku dawnej dzielnicy żydowskiej Schulhof i Chanajki oraz ze spalonym w 1943 r. obszarem getta, wyglądało przygnębiająco. Na ruinach świata żydowskiego Niemcy planowali zbudować nowe aryjskie miasto. Nie przejmowano się zniszczeniami, miały one być elementem oczyszczającym i odcinającym starą, żydowską przeszłość miasta od nowej niemieckiej. Białystok w szybkim tempie miał nabrać cech miasta pruskiego, do którego stara przedwojenna zabudowa nie pasowała. Planów tych nie udało się okupantowi niemieckiemu nigdy zrealizować, a miasto wychodziło z lat wojny straszliwie okaleczone. Zniknęła niemal całkowicie zabudowa centrum, zniknęli mieszkańcy centrum – ludność żydowska. Aktu zniszczenia dokończyły nocne sowieckie naloty bombowe. Szczególnie silne bombardowania miały miejsce w nocy z 18 na 19 oraz z 22 na 23 lipca 1944 r. Nie bez znaczenia był również trwający niemal nieprzerwanie przez cztery dni ostrzał ciężkiej sowieckiej artylerii. Wycofujące się oddziały wojsk niemieckich od 23 lipca 1944 r. systematycznie podpalały i wysadzały budynki mieszkalne, fabryki, budynki samorządowe, magazyny. W wyniku tych działań zostały zniszczone m.in.: Dworzec Główny, Pałac Branickich, Seminarium Nauczycielskie, koszary 42 pułku piechoty, ulice: Piłsudskiego, Sienkiewicza, Kilińskiego, Warszawska, Kupiecka, Zamenhofa, Równoległa, Rynek Kościuszki, fabryka tytoniu, fabryka Bekiera, fabryka wyrobów drzewnych, fabryki włókiennicze przy ul. Sosnowej i Mickiewicza. Niemcy zdemontowali i wywieźli niemal wszystkie zakłady przemysłowe. Zniszczeniu w mniejszym lub większym stopniu uległo około 5837 budynków o kubaturze ponad 6 milionów m³. Centrum

miasta było zburzone w około 80% i praktycznie przestało istnieć. W kościele p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (fara) i w starym kościele wypadły tylko szyby z okien. Także kościół św. Rocha i cerkiew św. Mikołaja szczęśliwie przetrwały apokalipsę i górowały ponad centrum Białegostoku. Przy Rynku Kościuszki nie było też ratusza, który władze sowieckie zburzyły w 1940 r. Uwagę zwracała leżąca na ziemi pogięta kopuła wielkiej synagogi. Białystok był kompletnie zniszczony. Nad morzem ruin dominowały ocalałe cudem kościoły.

6. Ofensywa sowiecka. Białystok w rękach przedstawicieli władz Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego

Pod koniec czerwca 1944 r. na północnym odcinku frontu wschodniego zaczęła się ofensywa wojsk sowieckich pod kryptonimem „Bagration”. W jej wyniku Armia Czerwona rozbiła wojska niemieckiej Armii Środek, zmuszając ją do odwrotu. Na początku lipca 1944 r. wojska sowieckie dotarły do granic Białostockizny. 19 lipca zaczęła się tzw. „operacja białostocka”. Brały w niej udział 3 Armia wchodząca w skład 2 Frontu Białoruskiego i lotnictwo szturmowe dowodzone przez generała Hetmana, które intensywnie bombardowało Białystok. Pod koniec lipca Rosjanie zajęli Hajnówkę, Kruszyniany, Bobrowniki, Czeremchę, Siemiatycze, Boćki, Żurobice, Wólkę, Nowosady, Sokółkę.

Dowództwo niemieckie nie zamierzało bronić Białegostoku. Po tygodniu żołnierze Armii Czerwonej bez większych problemów wkroczyli (doszło do kilku potyczek) do Białegostoku. 26 lipca Niemcy opuścili Białystok, a wieczorem do miasta wkroczyły oddziały sowieckie. Następnego dnia przybyła do miasta pierwsza grupa przedstawicieli Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (tymczasowego organu władzy wykonawczej w Rzeczypospolitej Polskiej, działającego na obszarze zajmowanym przez wojska sowieckie, powołanego w Moskwie, zdominowanego przez komunistów polskich i funkcjonującego pod ścisłą kontrolą Józefa Stalina) w składzie: Edwarda Orłowska, Tadeusz Paszta i Zygmunt Zieliński. Towarzyszyło im 18 żołnierzy. W dniu następnym przybyli z Lublina: pełnomocnik na województwo białostockie mjr Leonard Borkowicz i jego zastępca Jerzy Sztachelski. Powołano Milicję Obywatelską, której komendantem mianowano podporucznika Tadeusza Pasztę oraz Sąd Grodzki, na czele którego stanął Wiktor Popławski. Armia Czerwona zajmowała teren opanowany przez Armię Krajową (ok. 30 tys. żołnierzy) i cywilny aparat Delegatury Rządu. Centrum i zachodnie powiaty województwa były także opanowane przez organizacje narodowe: Narodowe Siły Zbrojne i Narodową Organizację Wojskową, których Komendy Okręgu zgodziły się jako ostatnie na przeprowadzenie akcji scaleniowej z AK.

28 lipca 1944 r. w zajętym przez wojska radzieckie Białymstoku zainstalowali się przedstawiciele następujących instytucji sowieckich: Miejska Rada Delegatów Ludu Pracującego (Gorsowiet), reprezentująca Białoruską Socjalistyczną Republikę Sowiecką (nawiązywała do okupacji z lat 1939–1941), władze NKWD, struktury kontrwywiadu „Smiersz”, oraz komendantura garnizonu Armii Czerwonej dowodzona przez generała armii Gieorgija Zacharowa. W mieście wprowadzono godzinę policyjną, a także rozwieszono plakaty, w których poinformowano ludność o przyłączeniu Białegostoku do Związku Sowieckiego. Tego samego dnia odbyły się rozmowy pomiędzy przedstawicielami AK i Rządu Londyńskiego a przedstawicielami Armii Czerwonej. W spotkaniu udział wzięli komendant obwodu AK Białystok – miasto Czesław Hakke² pseudonim „Filip” i prezydent Białegostoku Ryszard Gołębiowski³ pseudonim „Andrzej”. Władze sowieckie reprezentował zastępca komendanta garnizonu major Sapielko. Tegoż dnia odbyły się także rozmowy Delegata Rządu Józefa Przybyszewskiego⁴ z generałem lejtnantem

² Czesław Hakke – urodził się 4 marca 1907 r. Do Armii Krajowej wstąpił w 1943 roku. Był komendantem okręgu Białystok Tajnej Organizacji Wojskowej i komendantem Obwodu AK Białystok Miasto. Aresztowany i więziony przez gestapo. Po wojnie współtworzył i przez długie lata kierował białostockim okręgiem Światowego Związku Żołnierzy AK. Zmarł w grudniu 2003 r. Odznaczony Krzyżem Virtuti Militari, Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

³ Ryszard Gołębiowski urodzony w 1893 r. w Białymstoku. Był uczniem Szkoły Oficerskiej (Junkierskie Ucziliszczce). W roku 1920 z całą rodziną wrócił do odradzającej się Polski i rozpoczął pracę w białostockim Magistracie. W czasie wojny polsko-bolszewickiej walczył w jednostce artyleryjskiej. Po zakończeniu wojny powrócił do pracy w Magistracie, gdzie objął funkcję kierownika Wydziału (Ekonomicznego lub Finansowego). W owym czasie po raz pierwszy kandydował (nieskutecznie) na stanowisko prezydenta Miasta. Pod koniec sierpnia 1939 r. jako oficer rezerwy stawiał się do wojska. Dostał się do niemieckiej niewoli. Po ucieczce z obozu walczył w szeregach Armii Krajowej na Białostocczyźnie w randze kapitana przyjmując pseudonim „Andrzej II”. Za pracę w konspiracji został wyróżniony Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami i Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami. 2 sierpnia 1944 r. zaczął pełnić funkcję prezydenta Białegostoku. 8 sierpnia 1944 r. został aresztowany przez funkcjonariuszy NKWD i trafił do więzienia w Charkowie, a następnie do obozu w Diagilewie koło Riazania. Ryszard Gołębiowski powrócił szczęśliwie do Białegostoku w 1947 r., jednak świadom zainteresowania nim funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego postanowił opuścić miasto. Wyjechał wraz z matką do Szczecina, gdzie zamieszkał u brata, a następnie uzyskał pracę i mieszkanie. Zmarł w 1968 r. i został pochowany wraz z matką na cmentarzu w Szczecinie.

⁴ Józef Przybyszewski – urodził się w 1906 r. w Grajewie. Podczas nauki w grajewskim gimnazjum był aktywnym działaczem harcerskim. W 1927 r. zamieszkał w Łomży i podjął pracę w drukarni tygodnika „Życie i Praca”. Został jednym z aktywistów w strukturach ruchu narodowego: Stronnictwie Narodowym i Obozie Wielkiej Polski. W 1934 r. znalazł się w pierwszej grupie więźniów politycznych zesłanych do więzienia w Berezie Kartuskiej. Stan zdrowia był jednak na tyle poważny, że zgłosił się po niego poseł łomżyński Witold Staniszkis i zawiózł do Warszawy. Po podleczeniu powrócił do Łomży, w której przebywał do początku 1936 r., po czym przeniósł się do Warszawy. Jako ppor.

Piotrem Sobiennikowem – dowódcą 3 Armii. Nie zawarto żadnych porozumień, a władze sowieckie chciały wyciągnąć jak najwięcej informacji o podziemiu w celu jego całkowitej likwidacji.

Zaraz po wkroczeniu do Białegostoku żołnierze sowieccy rozpoczęli rabunek ocalałych surowców, maszyn, urządzeń fabrycznych. Żołnierze okradali szpitale, fabryki. Tak zwana „trofieja kamanda” ścinała słupy trakcji elektrycznej i kradła drut, z warsztatów pocztowych wywieziono tokarnie, maszyny stolarskie. Okradzione zostały warsztaty w Starosielcach, których nie zdołali zniszczyć Niemcy. Tam ukradziono np. szyny, obrabiarki, druty sieci elektrycznej. Wycinano także parki (przetrzebiony został park na Zwierzynicy), okradziono budynek Teatru Miejskiego, z którego powyrywano drzwi i okna, a także zerwano podłogę. Rabowano także prywatne mieszkania. Żołnierze czuli się bezkarnie, a interwencje władz polskich u komendanta miasta nie odnosiły żadnych skutków.

30–31 lipca 1944 r. w Białymstoku panowała czwór władza: legalne władze cywilne oraz AK podporządkowane Rządowi RP, radziecki komendant garnizonu, białoruski „Gorsowiet”, przedstawiciele PKWN. Trwała wojna ulotkowa między przedstawicielami PKWN a władzami podporządkowanymi Rządowi RP. Do walki włączył się komendant garnizonu gen Zacharow, który stwierdził, iż jedynym prawnym organem władzy państwowej na wyzwolonych obszarach Polski jest PKWN. Zacharow zażądał od przedstawicieli AK złożenia broni i zgłaszania się w szeregi Wojska Polskiego dowodzonego przez generała Zygmunta Berlinga.

W sierpniu 1944 r. do Białegostoku przybyła kilkudziesięcioosobowa grupa funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. Na jej czele stał porucznik Faustyn Grzybowski, któremu powierzono zadanie utworzenia aparatu bezpieczeństwa. Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku powstał we wrześniu 1944 r. Szefem został Grzybowski, który swój urząd pełnił do stycznia 1945 r. Następnie na to stanowisko mianowano ppor. Tadeusza Piątkowskiego. Z kolei organizatorem i pierwszym sze-

rez. Walczył we wrześniu 1939 r. m.in. w obronie Warszawy. W czasie okupacji działał w podziemiu, zarówno w Narodowej Organizacji Wojskowej ps. „Grajewski” i „Grzymała”. Jesienią 1943 r. został mianowany delegatem rządu polskiego na województwo białostockie. Przybył do Białegostoku w listopadzie 1943 r., jednak pogarszający się stan zdrowia zmusił go do powrotu do Warszawy. W maju 1944 r. ponownie pojawił się w Białymstoku. Po zajęciu Białegostoku przez Armię Czerwoną ujawnił się jako przedstawiciel legalnych władz polskich. 7 sierpnia 1944 r. został aresztowany i wywieziony do Moskwy. Jego więzienna wędrówka wiodła przez Charków, Diagilew i Giazowiec. Uwolniony w listopadzie 1947 r. powrócił do Polski, gdzie został z kolei aresztowany przez urząd Bezpieczeństwa Publicznego i osadzony w mokotowskim więzieniu, z którego został zwolniony po półrocznym śledztwie. Zamieszkał w Warszawie. Tam też pracował m. in. w Zjednoczonych Zespołach Gospodarczych „INCO”. Ze względu na zły stan zdrowia przeszedł na rentę inwalidzką. Zmarł 9 lipca 1972 r. Został odznaczony Krzyżem V klasy V, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami.

fem Powiatowego UBP w Białymstoku został sierżant Mikołaj Łojko, którego w styczniu 1945 r. zastąpił chorąży Stanisław Stańczuk. W Białymstoku zorganizowano również Miejski UBP. Na kierownika tego urzędu wyznaczono chorążego Piotra Grzymajłę. Do końca 1944 r. powstały również Powiatowe UBP w Bielsku Podlaskim, Sokółce, Łomży i Wysokiem Mazowieckiem. W Suwałkach i Augustowie zorganizowano je dopiero na początku 1945 r. Pracę niektórych UBP kontrolował „sowiec”, czyli sowiecki doradca. Miał on do dyspozycji pododdziały NKWD. Przeprowadzały one aresztowania podejrzanych o działalność antysowiecką, jak i proniemiecką w czasie poprzedniej okupacji. Niezależnie od nich operacje zwalczania podziemia prowadziły również terenowe oddziały operacyjne NKWD.

2 sierpnia 1944 r. Józef Przybyszewski, w imieniu Rządu RP w Londynie, oficjalnie rozpoczął urzędowanie jako wojewoda białostocki. Tegoż dnia mianował oficjalnie prezydentem miasta Ryszarda Gołębiowskiego, który już wcześniej pełnił te obowiązki. Porządku na ulicach miasta pilnowała podległa Delegaturze nieuzbrojona straż porządkowa, nosząca na rękawach biało-czerwone opaski. W tym dniu do Mińska wrócił „Gorsowiec” i przedstawiciele rządu białoruskiej SSR, o czym zawiadomiono ludność, rozlepiając plakaty z dodatkową informacją, iż Białystok pozostanie w granicach Polski, jednak z województwa białostockiego wyłączono powiaty grodzieński i wołkowyski.

7 sierpnia 1944 r. aresztowani zostali J. Przybyszewski, R. Gołębiowski, a także inni oficerowie AK. Dowództwo, widząc, co się zaczyna dziać, nakazało ponowne zakonspirowanie oddziałów. Postawa władz sowieckich spowodowała częściową dezorganizację wśród białostockiego Inspektoratu AK i pozbawionej kierownictwa Delegatury. Miejscowe dowództwo AK pozbawione było łączności z będącym po drugiej stronie frontu Władysławem Liniarskim „Mściśławem”. Lokalni dowódcy sami musieli podejmować decyzje.

Już od połowy sierpnia 1944 roku zaczęły się zakrojone na bardzo szeroką skalę aresztowania członków AK. 7 i 8 listopada wywieziono na wschód 2 transporty po 25 wagonów aresztowanych żołnierzy AK i volksdeutsche. Trzeci transport odjechał z Białegostoku 13 listopada.

Do 12 sierpnia 1944 r. wojska sowieckie wkroczyły do następujących miejscowości: Dąbrowa Białostocka, Starokamienna, Reszkowce, Nowowola, Janów, Czarna Wieś (obecnie Czarna Białostocka), Bielsk Podlaski, Ryboły, Rajsk, Plutycze, Sztabin, Suchowola, Korycin, Krukowszczyzna, Milewskie, Knyszyn, Łapy, Klewianka, Trzciannie, Nowa Wieś, Wnory i Sokoły. 22 września 1944 r. linia frontu ustabilizowała się wzdłuż rzek Czarna Hańcza – Kanał Augustowski – Biebrza – Narew. Przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej dr Jerzy Sztachelski wydał zarządzenie o ewakuacji ludności cywilnej z terenów przyfrontowych. Było to jedno z pierwszych i ważniejszych działań podjętych przez nowo powstającą administrację wobec społeczeń-

stwa polskiego. Celem wydania tego zarządzenia było zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom strefy frontowej oraz umożliwienie swobody działania oddziałom wojsk sowieckich. Czuwać nad właściwym przebiegiem tej operacji mieli przedstawiciele powiatowych, miejskich i gminnych rad narodowych – organów, które sprawować miały władzę nad tymi terenami w myśl Manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Według wstępnych szacunkowych wyliczeń dokonanych przez ówczesną administrację przesiedleniu podlegało 120 tys. osób. Akcja ta napotykała jednak na poważne trudności.

Na wyzwolonych terenach administracja dopiero się tworzyła i najczęściej nie potrafiła określić liczby rodzin, które należało wysiedlić. Ludzi często ewakuowano w sposób niezorganizowany, doraźnie, niejednokrotnie wysiedlając pod przymusem z ich domostw, nie dając możliwości zabrania ze sobą dostatecznej ilości najpotrzebniejszych rzeczy. Trzeba tu powiedzieć, że sama ludność nie bardzo chciała pozostawić swój dobytek, obawiając się często słusznie, że nie będzie miała dokąd wracać. Władze nie bardzo wiedziały, gdzie ludność ze strefy przyfrontowej ulokować (np. na terenie powiatu białostockiego w listopadzie rozlokowano jedynie 450 rodzin). Nawet gdy udało się znaleźć miejsce, w którym ludność ze strefy przyfrontowej mogła przeczekać do czasu zakończenia działań wojennych, to pojawiały się problemy z jej zaprowiantowaniem. Trudności te wynikały z powszechnego braku podstawowych artykułów pierwszej potrzeby (odzież, żywność, opał), który spowodowany był wysokimi kontyngentami na rzecz stacjonujących na terenie województwa wojsk. Ponadto oprócz osób ewakuowanych ze strefy przyfrontowej, na teren województwa docierali repatrianci z Litwy i Białorusi, którzy również wymagali opieki w postaci zaprowiantowania i zakwaterowania. Władze administracyjne próbowały pomagać ewakuowanym dając jednorazowe zapomogi pieniężne. Jednak były one zbyt małe z uwagi na szalejącą drożyznę. Najpewniejszą drogą do uzyskania skromnych racji potrzebnych do życia artykułów były kartki żywnościowe, lecz te były wydawane jedynie osobom pracującym. Dopełnieniem wyżej wymienionych trudności były problemy wynikające z przeludnienia gmin osobami ewakuowanymi ze strefy przyfrontowej. Złe warunki lokalowe i niedożywienie ludności spowodowały epidemię tyfusu plamistego.

19 października 1944 r. przyjechał do Białegostoku 108 pułk pograniczny NKWD. Liczył on 1400 żołnierzy i był odpowiedzialny za utrzymanie bezpieczeństwa na terenie miasta, ochronę aresztów i więzień. W Białymstoku do 30 lipca przebywali także Wiktor Abamukow – szef sowieckiego kontrwywiadu wojskowego „Smiersz” i Canawa – dowódca NKGB Białoruskiej SRR.

W grudniu 1944 r. w wyniku przesunięcia się frontu w na zachód na terenie powiatów augustowskiego i suwalskiego część ludności ze strefy przy-

frontowej mogła wrócić do swych domów. Mimo to liczba ewakuowanych przekraczała nadal ponad 100 tys. osób.

W styczniu 1945 r. ruszyła kolejna ofensywa wojsk sowieckich. Władze administracyjne, które na rzecz ewakuowanej ludności wydały 250 tys. złotych, uznały, że ludzie mogą już wracać do swych domostw. Jednak w praktyce byli zdani na pomoc państwa z uwagi na to, że wiele osiedli zostało zniszczonych w wyniku działań wojennych lub zostało zdewastowanych bądź rozebranych przez wojska sowieckie.

W województwie białostockim, podobnie jak na innych terenach wprowadzono kartki żywnościowe. Kartki otrzymywała tylko ludność pracująca, którą ponadto podzielono na trzy kategorie. Największe racje żywnościowe dostawali obywatele zaliczani do I kategorii, zaś normy III grupy były wręcz głodowe. Należało im się co miesiąc m.in. 10 kilogramów chleba, 0,25 kilograma cukru, 0,75 kilograma mięsa, 12 kilogramów ziemniaków. Zaliczeni do pierwszej kategorii (urzędnicy administracji oraz wojskowi) otrzymywali dwukrotnie większe przydziały żywności. Osoby, które nie pracowały, nie otrzymywały kartek żywnościowych. Mimo posiadania kartek, żywności nie można było kupić w sklepach bo jej po prostu nie było. Jedynie można było ją nabyć po wysokich cenach na czarnym rynku. Stosunek cen państwowych do rynkowych kształtował się w granicach 1:40. Szalała drożyzna. Kilogram kielbasy kosztował 250 zł, ½ kilograma masła 210 zł. Ciepłą koszulę można było zakupić za 750 zł, a męskie kamasze kosztowały 2,8 tys. zł. Pensje urzędnicze i nauczycielskie kształtowały się w graniach 450–1200 zł.

Stacjonujące w Białymstoku oddziały sowieckie systematycznie ogołacały i grabiły instytucje miejskie. Podobnie działo się w całym województwie białostockim, które zostało zniszczone i wyludnione przez wydarzenia wojenne lat 1939–1945. Poniżej prezentuję dokumenty, które obrazują ogrom i rodzaj strat poniesionych przez społeczeństwo województwa białostockiego.

II.

Szacowanie strat wojennych

1. Zarządzenia władz dotyczące szacowania strat wojennych

Zarządzeniem z 21 września 1944 r. Resort Odszkodowań Wojennych przekształcony został z dniem 1 stycznia 1945 r. na Biuro Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów, które było instytucją centralną dla spraw odszkodowań wojennych. Na jego czele stanął dr Emil Sommerstein.

Przy każdym urzędzie wojewódzkim zorganizowano Inspektorat Szkód Wojennych, nadto referaty przy starostwach, względnie zarządach miast wydzielonych i zarządach gminnych. Rozróżniano: szkody poniesione przez państwo, samorządy terytorialne i obywateli, wnioski indywidualne. Rejestracji podlegały szkody spowodowane wskutek bezpośrednich działań wojennych przeprowadzonych przez wojska niemieckie i wszelkie inne wojska, oraz szkody wskutek zarządzeń władz okupacyjnych.

26 czerwca 1945 r. wyszło Rozporządzenie Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów w sprawie przeprowadzenia akcji rejestracji szkód wojennych i ustalenia roszczeń odszkodowawczych. W związku z tym przy Urzędzie Wojewódzkim w Białymstoku powstał Inspektorat Odszkodowań Wojennych w składzie: Kazimierz Chodorowski (inspektor odszkodowań wojennych) i Małgorzata Cieniewska (pomoc kancelaryjna). Głównym zadaniem Inspektoratu było koordynowanie i zbieranie wniosków szacunkowych. Informowano, iż w terenie ludzie są dość obojętni na akcję szacowania szkód wojennych, gdyż wcześniej prowadzona nieskoordynowana akcja spowodowała sytuację, iż ludzie nie wierzyli w skuteczność władzy i otrzymanie jakiegokolwiek rekompensaty za poniesione szkody. Do Urzędu Wojewódzkiego trafiły też opracowane centralnie wzory wniosków. Wcześniej wydane wnioski zostały anulowane.

Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych zajął się szacowaniem szkód w nieruchomościach dla celów kontroli zgłoszeń indywidualnych. Główny Urząd Statystyczny przy Prezydium Rady Ministrów na podstawie formularzy przesłanych przez Inspektoraty Wojewódzkie przygotowywał zestawienia statystyczne, a po wykorzystaniu materiałów przysyłał je z powrotem do Urzędu Wojewódzkiego, a ten do starostw powiatowych, gdzie miały

pozostawać do czasu realizacji odszkodowań za poniesione straty. Władze podkreślały przy tym, iż rejestracja szkód wojennych poniesionych przez obywateli polskich w dobrach materialnych na ziemiach, które pozostały za Bugiem była nieaktualna. Władze nie mówiły tego oficjalnie, ale chodziło tu o obszary II Rzeczypospolitej, które konferencja teherańska (28 listopada 1943 – 1 grudnia 1943 roku w Teheranie), ustalając nową granicę wschodnią Polski i Związku Sowieckiego na tak zwanej Linii Curzona, pozostawiła w Związku Sowieckim. 27 lipca 1944 r. w imieniu PKWN Edward Osóbka Morawski podpisał w Moskwie *Porozumienie między PKWN a rządem ZSRR o polsko-radzieckiej granicy*, ustalając ją wzdłuż Linii Curzona, zrzekając się tym samym terytorium wschodnich województw II Rzeczypospolitej. Nowe granice państwowe narzucone Polsce przez Związek Sowiecki sprawiły, iż zerwały się więzi łączące Białystok z Wilnem i Grodnem. Za granicą znalazły się ziemie wchodzące skład województwa białostockiego w okresie II Rzeczypospolitej. Także Polacy, którzy zmuszeni byli wyjechać do Polski (repatrianci) ze względu na to, że ich majątek przejmowały władze sowieckie, też nie mogli liczyć na jakiekolwiek odszkodowanie ze strony władz państwowych.

Wojewoda białostocki Stefan Dybowski wydał polecenie starostom powiatowym, aby wnioski zostały rozesłane do poszczególnych gmin województwa białostockiego. Wnioski zostały zaliczone do druków ścisłego zarachowania. Podzielono je również na tzw. formularze „dla miasta” i formularze „dla wsi”. Natomiast szkody przedsiębiorstw przemysłowych i firm miały być rejestrowane na tzw. formularzach „B”. Wszystkie szkody ujmowane były w poszczególnych rubrykach kwestionariusza. Dozwolone były załączniki w formie dokumentów lub odpisów. Zmiany tekstów w rubrykach w formularzach były niedopuszczalne. Formularze były bezpłatne. Poszkodowani, którzy składali formularze w odpowiednich urzędach, otrzymywali potwierdzenie, iż ich wniosek został przyjęty. Władze państwowe zalecały, aby akcję rejestracji szkód wojennych popularyzowały organizacje społeczne i polityczne. Podkreślono przy tym, iż akcja rejestracji szkód wojennych jest nie tylko przywilejem obywatela, ale przede wszystkim obowiązkiem wobec państwa.

Zarządy gminne zostały zobowiązane do prowadzenia dzienników wniosków w sprawie rejestracji szkód wojennych. Wypełnione kwestionariusze były przysyłane do starostw powiatowych, które na ich podstawie opracowywały kartoteki:

- dla miast,
- dla wsi,
- szczegółową dla nieruchomości i zakładów przemysłowych w miastach obejmującą: zakłady przemysłowe, zakłady handlowe, zakłady rzemieślnicze, wolne zawody, nieruchomości (domy).

Przy szacowaniu szkód obowiązywała zasada dokładnego stwierdzania ilości i jakości zniszczonych, uszkodzonych i wywiezionych obiektów. Przeliczenie szkody według wartości pieniężnych miało charakter pomocniczy i władze pozostawiały je poszkodowanemu. Zakładano, iż w odniesieniu do szkód niematerialnych pieniądze będą miały większe znaczenie. Wszystkie normy pieniężne ustalone zostały według cen obowiązujących w Polsce 1 września 1939 r. Władze sporą wagę przywiązywały do określenia, czy szkody powstały na skutek działań wojennych, czy też na skutek represyjnych działań niemieckich władz okupacyjnych.

Wydano drukiem i kolportowano wśród społeczeństwa instrukcję dotyczącą wypełniania kwestionariusza rejestracyjnego dla miast. Zaznaczono, iż rejestracji podlegają szkody spowodowane wskutek działań wojennych, przeprowadzonych przez wojska niemieckie, jak i ich wojska sojusznicze (żołnierzy Armii Czerwonej nie uwzględniano w wypełnianych kwestionariuszach, albo kwestionariusze anulowano po wpisaniu, iż szkodę uczynili żołnierze sowieccy), a także przez niemieckie władze okupacyjne, opuszczenie domu, gospodarstwa, firmy wymuszone przez niemieckie władze okupacyjne. Rozróżniano przy tym trzy rodzaje szkód:

- szkody niematerialne (osobowe),
- szkody materialne (rzeczowe poniesione w ruchomościach i nieruchomościach),
- inne (pretensje).

W sierpniu 1945 r. Andrzej Krzewniak pełniący obowiązki prezydenta Białegostoku ogłosił rejestrację szkód wojennych. Obejmowały one utratę życia przez członków rodziny, zdrowia, zdolności do pracy, szkody w nieruchomościach, ruchomościach, inwentarzy, stratę przedsiębiorstw, czy firm, oraz straty w wolnych zawodach. Mieszkańcy Białegostoku złożyli kilka tysięcy kwestionariuszy imiennych rejestrujących szkody wojenne. Władze sporządziły także rejestr zniszczeń wojennych w budynkach gospodarczych, przemysłowych i użyteczności publicznej położonych w granicach administracyjnych Białegostoku, a także drogach i obiektach drogowych przy poszczególnych ulicach miasta. Spisy start pokazują ogrom nieszczęścia mieszkańców Białegostoku i strat, jakie ponieśli oni w czasie działań wojennych. W zasadzie ocalały tylko obrzeża Białegostoku. Kwestionariusze zgrupowane są zespole archiwalnym Zarząd Miejski w Białymstoku 1944–1950 i przechowywane w Archiwum Państwowym w Białymstoku.

W grudniu 1945 r. Stefan Dybowski – wojewoda białostocki nakazał starostom powiatowym przyspieszenie działań związanych z rejestracją szkód wojennych na obszarze województwa białostockiego. Zazaczył przy tym, iż wyniki tej akcji mają duże znaczenie dla władz w Warszawie, gdyż udokumentowany rozmiar zniszczeń miał być poważną kartą przetargową w polityce międzynarodowej, a także szansą na odszkodowania w trakcie plano-

wanej konferencji pokojowej. Podporządkowanie Polski Związkowi Sowieckiemu po zakończeniu II wojny światowej spowodowało, iż Polska nie wykorzystała tych argumentów, gdyż nie prowadziła w tamtym okresie samodzielnej polityki zagranicznej. Akcja miała zakończyć się 31 grudnia 1945 r. Starostwa powiatowe nie sprostaly zadaniu i to nie tylko w województwie białostockim, więc zakończenie akcji przesunięto na 10 marca 1946 r.

W kwietniu 1946 r. Inspektorat Szkód Wojennych przesłał wojewodzie białostockiemu sprawozdanie, w którym podkreślił, iż rejestracja indywidualnych szkód wojennych finiszuje. Straty wojenne ludności cywilnej w województwie białostockim oszacowano na 2 miliardy złotych polskich (wartość na dzień 1 września 1939 r.), z tego 56% przypadło na ludność zamieszkującą wsie (zarejestrowano 51464 wnioski) i 44% na mieszkańców miast (zarejestrowano 10358 wniosków). Jak podkreślono najlepsze wyniki osiągnął powiat łomżyński, gdzie zarejestrowano 15298 wniosków na kwotę 400 milionów złotych. W opinii ówczesnych władz był to najbardziej zniszczony powiat w województwie białostockim.

W czerwcu 1946 r. Biuro Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów przesłało do Inspektoratu Szkód Wojennych przy Urzędzie Wojewódzkim w Białymstoku ankietę, w której poinformowało, iż planuje publikację pt. *Straty wojenne Polski podczas II wojny światowej* i w związku z tym prosi o przekazanie stosownych informacji z województwa białostockiego, które miały dotyczyć przebiegu działań wojennych i okupacji niemieckiej. Szczególny nacisk położono na fakty rozstrzeliwania jeńców wojennych, represje ludności cywilnej, bombardowanie wsi i miast otwartych, nieuznawanie znaków Polskiego Czerwonego Krzyża, egzekucji publicznych, rozstrzeliwanie zakładników, likwidacji gett żydowskich, łapanki na roboty przymusowe. Termin przesłania wypełnionej ankiety wyznaczono na 15 sierpnia 1946 r. Zarząd Miejski w Białymstoku ankietę przygotował i przesłał.

W połowie stycznia 1947 r. na podstawie przekazanych danych ze wszystkich urzędów wojewódzkich w Polsce, Biuro Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów wydało komunikat, iż po przeprowadzeniu obliczeń została ustalona wysokość strat, jakie poniosła Polska podczas II wojny światowej w ludziach i dobrach materialnych. Straty w ludziach oszacowano na ponad 6 milionów. W wyniku bezpośrednich działań wojennych zginęło 644 tysiące osób, a na skutek terroru okupacyjnych władz niemieckich 5384 tys., z tego 3577 tysiąca osób było ofiarami obozów koncentracyjnych, pacyfikacji, masowych egzekucji i likwidacji gett. Na skutek epidemii i wycieńczenia zmarło 1826 tys. obywateli II Rzeczypospolitej, a w wyniku ciężkiej pracy, bicia, ran, okaleczeń zmarło 521 tys. osób. Urzędnicy Biura wskazywali również, iż ponad 590 tysięcy osób zostało dotkniętych inwalidztwem (530 tysięcy inwalidztwem fizycznym i 60 tysięcy inwalidztwem psychicznym).

Władze nie pozwoliły na oszacowanie liczby mieszkańców II Rzeczypospolitej wywiezionych przez okupacyjne władze sowieckie na Syberię i do Kazachstanu. Do dnia dzisiejszego historycy prezentują różne szacunki, nie wiadomo również, ilu deportowanych Polaków zginęło w wyniku chorób, represji, ciężkiej pracy w kopalniach, ekstremalnych warunków klimatycznych. Potrzebne są kwerendy w archiwach polskich i zagranicznych, które przyczynią się do stworzenia bazy danych osób represjonowanych przez sowieckich i niemieckich okupantów. Ich dane powinno się przywrócić i utrwalić w pamięci Polaków.

2. Dokumenty dotyczące strat wojennych przechowywane w zasobie Archiwum Państwowego w Białymstoku

W zasobie Archiwum Państwowego w Białymstoku przechowywane są dokumenty zawierające informacje o stratach materialnych, ale też i o tragicznych losach mieszkańców województwa białostockiego w latach 1939–1945. Analiza tych dokumentów pozwala na zapoznanie się z ogromem zniszczeń materialnych i tragicznym losem mieszkańców. Poniżej przedstawiam zespoły archiwalne, w których zostały zgrupowane przedmiotowe dokumenty:

1. Starostwo Powiatowe Białostockie 1944–1950, zespół nr 89

Kwestionariusze dotyczące rejestracji szkód wojennych w poszczególnych miastach, gminach i wsiach, lata 1945–1946, sygn. 39–117.

2. Starostwo Powiatowe Bielsko-Podlaskie 1944–1950, zespół nr 501

1. Sprawozdania z działalności Referatu Odszkodowań Wojennych, II – XII 1946, sygn. 34.
2. Wykaz zakładów przemysłowych, zniszczenia obiektów, lata 1944–1950, sygn. 150–154.

3. Starostwo Powiatowe Sokólskie 1944–1950, nr zespołu 123

1. Kwestionariusze szkód wojennych, lata 1945–1948, sygn. 70–208.
2. Wykazy strat wojennych, 1944 r., sygn. 296.

4. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944–1950, nr zespołu 88

Zarządzenia i instrukcje, sprawozdania, wykazy szkód wojennych, kwestionariusze szkód wojennych, 1944–1947, sygn. 70–135.

5. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944–1950, nr zespołu 71

1. Interwencje u wojewody w sprawie nadużyć popełnionych przez żołnierzy Armii Radzieckiej – kradzieże, pożary, wywożenie mienia, 1944, sygn. 22.
2. Interwencje w sprawie nadużyć popełnionych przez żołnierzy radzieckich w stosunku do ludności cywilnej, 1945, sygn. 24.

3. Sprawozdania miesięczne z działalności Inspektoratu Odszkodowań wojennych, 1945–1947, sygn. 225.
4. Odbudowa i remonty [wykazy zniszczonych wsi za działalność partyzancką], 1948, sygn. 1785.
5. Rejestracja strat [wojennych na terenie województwa], 1945, sygn. 1802.
6. Rejestracja strat [wojennych w domach mieszkalnych, gospodarczych i przemysłowych], 1945–1946, sygn. 1803.
7. Wykaz szkód poniesionych przez lecznictwo w okresie działań wojennych], 1945, sygn. 2456.
8. Polski Czerwony Krzyż [wykazy wsi zniszczonych w czasie działań wojennych. Protokół przejęcia Szpitala Miejskiego Nr III w Białymstoku przez PCK], 1945–1946, sygn. 2461.
9. Wykazy strat wojennych poniesionych przez zakłady opieki społecznej na terenie poszczególnych powiatów], 1945–1946, sygn. 2560.
10. Sprawozdania do władz centralnych [organizacja Inspektoratu, sprawozdania cyfrowe z rejestracji szkód wojennych], 1945–1947, sygn. 2616.
11. Odszkodowania wojenne wg Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej – [cyfrowa rejestracja szkód dokonana z urzędu; dane z poszczególnych powiatów oraz byłych gmin żydowskich], 1945–1946, sygn. 2618.
12. Rejestracja szkód wojennych [związków] samorządowych, 1945–1947, sygn. 2619.
13. Rejestracja szkód wojennych. Zarządzenia, sprawozdania, korespondencja, 1944–1949, sygn. 2620.
14. Zarządzenia, okólniki i instrukcje Biura Odszkodowań Wojennych [wykazy szkód wojennych poniesionych przez branże handlowe na terenie pow. Bielsk Podlaski, 1946–1947, sygn. 2621.
15. Ewidencja wniosków dotyczących rejestracji szkód wojennych, 1946, sygn. 2622.
16. Rejestracja szkód wojennych – zarządzenia sprawozdania z poszczególnych powiatów, 1945–1947, sygn. 2623.
17. Rejestracja szkód wojennych] – sprawozdania cyfrowe z poszczególnych powiatów], 1945–1946, sygn. 2624.
18. Odszkodowania wojenne] – sprawozdania cyfrowe ze starostw, 1947, sygn. 2626.
19. Statystyka i sprawozdania /z działalności Wydziału Wodno-Melioracyjnego WUZ od 1–IV–1945 do 31–XII–1946, wykaz strat wojennych w melioracjach/, 1946, sygn. 163.

- 6. Komunalna Kasa Oszczędności Powiatu Białostockiego, nr zespołu 339**
Wykaz strat KKO podczas II wojny światowej, 1945, sygn. 140.
- 7. Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Białymstoku 1948–1990, nr zespołu 1070**
Zdzisław Gwozdek, Uruchomienie ze zniszczeń wojennych białostockich zakładów przemysłowych oraz sytuacja finansowa w latach 1944–1948, 1964 r., sygn. 2965.
- 8. Rada Narodowa i Urząd Miasta i Gminy w Supraślu 1944–1950**
Wykazy strat materialnych podczas odwrotu wojsk hitlerowskich w lipcu 1944, 1985, sygn. 100.
- 9. Białostockie Zakłady Przemysłu Wełnianego im. Dyrektora Sierżana w Białymstoku 1944–1950, nr zespołu 319**
Zniszczenia wojenne [korespondencja w sprawie oszacowania strat poniesionych w czasie okupacji], 1944–1945, 1949, sygn. 8.

III

Wybór dokumentów

Dokument nr 1

22 czerwca – 29 czerwca 1941 r. Białystok – Fragment pamiętnika Marii Kolendo¹ – relacja o ostatnich dniach okupacji sowieckiej i wkroczeniu wojsk niemieckich do Białegostoku

niedziela 22 czerwca 1941 r.

Około 4 rano – pierwsze odgłosy strzałów armatnich ostrzeliwujących samoloty niemieckie. Zrywam się z łóżka, Jerzyk budzi się również. Wśród lokatorów moich poruszenie w całym domu. Słysząc huk bomb rzuconych przez Niemców, wszyscy znajdujemy się w sieni. Różne uczucia ogarniają serce moje. W godzinę rodziny sowieckie ewakuują się, ta panika trwa przez cały dzień. Jest to paniczna ucieczka w przerażeniu.

poniedziałek 23 czerwca 1941 r.

Noc dzisiejsza do 3 była spokojna. Spaliśmy w przedpokoju na ziemi. Ewa-

¹ Maria Kolendo – urodzona 25 stycznia 1894 r. w Warszawie. Nauczycielka historii, pracowała w następujących szkołach: 1916–1919 w Szkole Ludowej we wsi Dmochy-Gliniki, następnie w Szkole Podstawowej i Gimnazjum w Ostrowi Mazowieckiej 1920–1923, w latach 1923–1925 w Publicznej Szkole Powiatowej w Małkini, w Szkole Średniej w Białymstoku w latach 1925–1931, Gimnazjum Humanistycznym w Brześciu 1931–1933, Państwowym Gimnazjum Humanistycznym w Pińsku 1933–1936, Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. Anny z Sapiechów Jabłonowskiej w Białymstoku 1936–1939, 1940–1941 (w czasie okupacji radzieckiej) nauczycielka historii średniowiecznej na Kursach przy Instytucie Pedagogicznym w Białymstoku, w czasie okupacji niemieckiej (1941–1944) organizatorka tajnego nauczania, od 1943 r. gdy tajne nauczanie zostało podporządkowane AK – Kierownik Komisji Oświaty i Kultury Okręgu Białostockiego w Białymstoku, od roku 1944 nauczycielka w Gimnazjum i Liceum Nr 2 i Gimnazjum Krawieckim w Białymstoku. W grudniu 1944 r. aresztowana przez władze sowieckie i wywieziona do obozu w Stalinogorsku gdzie przebywała do września 1945 r. W latach 1945–1946 dyrektor Liceum dla Dorosłych w Białymstoku, od 1946 wizytator szkół zawodowych żeńskich, w latach 1949–1952 nauczycielka Państwowego 3-letniego Liceum Administracyjno-Handlowego w Białymstoku, w latach 1952–1958 Technikum Mechanicznym w Białymstoku. Zmarła 20 marca 1980 r. w Białymstoku.

kuacja sowiecka trwa. Rzucanie bomb i ostrzeliwanie trwa. Całe miasto spodziewa się wejścia Niemców. Kanonada trwa.

wtorek 24 czerwca 1941 r.

Cisza, bezkrólewie. Mało wojska. Front oddalony, brak wiadomości. Denerwujemy się. Od czasu do czasu samolot niemiecki przeleci. Dymy pożarów nad miastem.

środa 25 czerwca 1941 r.

W nocy częste serie karabinowe. Na mieście liczne patrole wojskowe. Nie można wychodzić z domów na ulicę, w pewnym momencie nawet na podwórko. Wczoraj samoloty niemieckie krążyły swobodnie, dziś znów ostrzeliwują je z dział sowieckich. Niemcy nie przychodzą. Różne pogłoski, wspomina się o odrzuceniu Niemców od Białegostoku.

czwartek 26 czerwca 1941 r.

Sytuacja bez zmiany. Wojsko sowieckie jeszcze w mieście. Tylko patrol z ulicy naszej zdjęty. Ale nikogo do miasta nie puszczają, cywilom wolno poruszać się po mieście za przepustką wojskową. Siedzimy w domu od niedzieli bez chleba, suchary się kończą. O godzinie 5 rano strzelanina, w dzień dotarł niepokój. Pozostałe sklepy dziś w mieście rozbite. Żadnych wiadomości znikąd.

piątek 27 czerwca 1941 r.

O godzinie 4.30 zerwaliśmy się z łóżek pod wpływem kanonady. Schroniłam się z rodziną w piwnicy. Do godziny 10 trwała taka sytuacja. Przerazenie ogarniało wszystkich. Z piętra wszyscy przeszli na dół. Przychodzi wiadomość, że Niemcy wchodzą, na razie patrole, potem na motocyklach, samochodach, rowerach. Od czasu do czasu jeszcze kanonada. Jest godzina 6 wieczorem. Do miasta wchodzą różne oddziały wojskowe niemieckie. Na krańcach miasta rozlegają się pojedyncze strzały karabinowe. Jesteśmy jeszcze pod wpływem wrażeń. 6 dni takich emocji. Ludzie wychodzą już z dziećmi śmiało. W śródmieściu pali się. Podpalono synagogę i pali się sąsiedni teren. Piątek jest historycznym dniem dla Białegostoku. W piątek pierwszy raz weszli Niemcy, w piątek weszli bolszewicy, w piątek drugi raz weszli Niemcy.

sobota 28 czerwca 1941 r.

Noc spędziliśmy w ubraniu, na ziemi, w przedpokoju z drugą jeszcze rodziną. Spodziewaliśmy się nowego bombardowania, bo w wieczór cały słychać było kanonadę. Ale noc przeszła spokojnie i dzień cały bez strzelaniny. Tylko

łuny pożarów były widoczne przez całą noc. Pali się miasto w centrum do chwili obecnej (godzina 19). Bolszewicy uchodząc w czwartek, urządzili rzeź masową² na krańcu miasta. Przez cały dzień wchodziło wojsko niemieckie. Na naszej ulicy znajdują się magazyny żywnościowe, kuchnia gotuje na naszym podwórzu.

niedziela 29 czerwca 1941 r.

Miasto wraca do normalnego trybu. Tłumy ludzi oglądają spalone części miasta. Znajomi mijają się radośnie, cieszą się, że żyją. Od rana odwiedzają mnie znajomi. Czujemy się, że zmora odeszła precz, bezpowrotnie. W kościele tłumy ludzi.

*Źródło: Archiwum Państwowe w Białymstoku [dalej APB].
Materiały Marii Kolendo 1912–1980, sygn. 16, k. 5–11v., oryginał, rękopis.*

Dokument nr 2

22 lipca – 3 sierpnia 1944 r. Białystok – Fragment pamiętnika Marii Kolendo – relacja o ostatnich dniach okupacji niemieckiej i wkroczeniu wojsk sowieckich do Białegostoku

sobota 22 lipca 1944 r.

Przeżyliśmy z piątku na sobotę, a więc dzisiejszej nocy, jeden z najstraszniejszych nalotów³ na Białystok, wynikiem którego jest pożar ulicy Złotej, róg Sienkiewicza oraz ulicy Lipowej. Nigdy nie zapomnę tych strasznych momentów, rozrywanych bomb, które zanim wybuchły z ogromnym świstem leciały nad naszymi głowami. Ten piekielny świst w uszach słyszę ciągle i nie zapomnę nigdy wrażenia grozy w schronie, jaka zapanowała wśród ludzi obecnych. Szept gorący modlitwy, przerażenie w krzykach: „już spada na nas”, i ten paniczny strach i lęk przed straszną śmiercią. O, jak trzeba gorąco dziękować Bogu za ocalenie moje i dziecka.

niedziela 23 lipca 1944 r.

Przeżyliśmy znów nalot nocy dzisiejszej z soboty na niedzielę, ale może nie

² Wycofujący się z miasta żołnierze sowieccy zamordowali 25 czerwca 1941 r. księdza Adolfa Ołdziejewskiego – proboszcza i budowniczego kościoła w Dojlidach i jego ojca. Następnie podpalili kościół, a do parafian, którzy chcieli go ratować otworzyli ogień. Zginęło kilkanaście osób. Tego samego dnia zastrzelony przez wycofujących się żołnierzy sowieckich został Józef Blicharski – malarz, który pracował przy dekoracji wnętrza kościoła świętego Rocha i kościoła w Niewodnicy.

³ Ciężki nalot lotnictwa sowieckiego miał miejsce w nocy z 20 na 21 lipca 1944 r.

taki groźny niż wczorajszy. Okropne czasy przeżywamy: dręczy nas jeden wróg na ziemi, podpala miasto, rozsadza największe i najlepsze budynki publiczne i prywatne, płoną łuny pożarne przez noc całą⁴, a jednocześnie drugi wróg zagraża nam z powietrza⁵. Sytuacja groźna. Cały dzień detonacje rozrywanych budynków i pożary. Przed wieczorem blisko nas podpalono fabrykę Szapiry. Ludzie boją zapalenia się sąsiednich budynków. Łuny krwawe otaczają całe miasto, systematycznie podpalane.

poniedziałek 24 lipca 1944 r.

Noc przeszła spokojnie, siedzieliśmy w schronie do rana, nalotu, Bogu dzięki, nie było. Wokoło miasta pożary. Dogasała fabryki Szapiry, zapalona przed wieczorem, składy kolejowe wysadzone paliły się, zapasy siana, koszar Traugutta rozpryskujące, a teraz płonące. W oddali tłą się składy Szworendta, a więc drzewo i węgiel, którego skąpiono Polakom. Nie zapomnę nigdy wrażenia zapalonej fabryki Szapiry: olbrzymie płomienie wydobywające się z okien, tuż w pobliżu olbrzymie słupy czarnego dymu wzbijają się wysoko w górę, z palących się składów materiałów opałowowych, dalej obok siebie płonące zabudowania stacji poleskiej. Ponieważ fabryka Szafiry jest w niedalekiej od nas odległości, zachodziła obawa, że ogień ten rozniesie się na całą dzielnicę. Na szczęście wiatr wiał w innym kierunku i domy prywatne sąsiednie ocalały. Mimo wszystko wynosiliśmy z domów, co można było wynosić, a więc część biblioteki, resztę ubrania, pościeli i drobiazgów. Jeśli nie było nalotu, zawdzięczać to należało niesprzyjającym warunkom atmosferycznym: wiatr i ogromne zachmurzenie, zapowiadające burzę.

Aczkolwiek nalotu nie było, czujemy się zmęczeni i wyczerpani szalenie. Trzecia noc bezsenna, całodzienne detonacje rozrywanych budynków, pożary, wyczekiwanie na nalot – wszystko to odbiera zdrowie, osłabia energię. Cały dzień i w nocy w schronie nie słyhać innej rozmowy, jak wypowiedane słowa oburzenia na barbarzyńcę germańskiego⁶, który ma dużo czasu, aby całe miasto zamieniać w gruzy. Z kierunków detonacji i pożarów wnioskujemy, że rozwalone wszystkie szkolne budynki, urzędy, historyczny Pałac Branickich, wszystkie obiekty kolejowe, fabryki w całym mieście płoną. Jednym słowem Białystok w gruzach. Oburzenie na zdziczałych Hunów współczesnych⁷ i chęć powszechnej zemsty i kary zasłużonej dla nich. Chyba na całej kuli ziemskiej nie ma tak zwyrodniałego narodu, który już 2 lata temu groził Polakom, że jeśli oni nie mieliby zwyciężyć, to kamień na kamieniu

⁴ Mowa wycofujących się oddziałach niemieckich, które od 23 lipca przeprowadzały systematyczne podpalanie i wysadzanie budynków w Białymstoku (budynków mieszkalnych, fabryk, budynków samorządowych, magazynów).

⁵ Lotnictwo sowieckie.

⁶ Niemcy.

⁷ Niemców.

nie pozostanie w miastach polskich. I teraz ta bestia z piekła rodem planowo i systematycznie realizuje swoje dawno już zaplanowane zamierzenia.

Żołnierzy niemieckich prawie nie widać na ulicach, mieszkańcy miasta siedzą po domach, od czasu do czasu przejedzie motocykl, ambulans z rannymi lub inny wóz ciężarowy. Tylko w oddali słyszać salwy artylerii ciężkiej, a niekiedy karabiny maszynowe. Wnioskujemy, że Niemcy opuścili miasto, tylko niewielkie ostatnie patrole znajdują się w nim. W tej chwili wiadomość ze źródeł prywatnych, że bolszewicy są już w Supraślu, 13 kilometrów od Białegostoku.

wtorek 25 lipca 1944 r.

Godzina 14. Od wczoraj godz. 14.30 nie opuszczamy schronu. Front ustalił się na linii szosy obwodowej, artyleria ciężka ostrzeliwuje pozycje z obu stron, pociski lecą nad miastem, rozrywają się nad schronem. Już detonacje wysadzanych budynków coraz rzadsze, ale za to nadlatywała eskadra myśliwców sowieckich i „pikowała” na oddziały niemieckie na szosie. Jeszcze jeden ostatni budynek kolejowy podpalony przed naszym domem po obiedzie, ale za to wielkie łuny palonych wsi okolicznych w nocy. Noc była piekielna. Schron pełen ludzi, drżą wszyscy, pociski rozrywają się z ogromnym świstem, piekło prawdziwe. Już czwarta noc bezsenna. Do tej pory sytuacja bez zmiany, na chwilę wychodzi się ze schronu, już detonacja.

środa 26 lipca 1944 r.

O 5 po południu sytuacja bez zmiany. Noc była groźna, ciągła detonacja, pociski rozrywały się nad naszym schronem. Wojska niemieckiego jest niedużo w mieście, piechota rozsypała się tylko tanki i artyleria. Bolszewicy parę kilometrów od miasta. Cywilna ludność nie opuszcza domów. Cały dzień do tej pory detonacje, opuszczony schron tylko do najważniejszych potrzeb i nie zwracamy uwagi na pociski artyleryjskie, które z różnych punktów kierowane lecą nad miastem. Od czasu do czasu ludzie opuszczają schrony, by nad ich progiem obserwować samoloty sowieckie pikujące baterie niemieckie, walka nad miastem w powietrzu staje się w tym ciężkim momencie atrakcją dla nas. Wczoraj wieczorem podpalono resztki ulicy Lipowej. Spodziewamy się szybkiego wkroczenia bolszewików, w powietrzu ogromny ruch lotniczy, samoloty idą za pozycje do „roboty”, wracają z niej, myśliwce pikują na szosie w resztki Niemców, artyleria sowiecka i niemiecka nie odpoczywają.

czwartek 27 lipca 1944 r.

Dziś już mamy bolszewików. Wczoraj wieczorem przyszła już wiadomość, że bolszewicy są w mieście, zajechali na Rynek Kościuszki i tam zawiesili czerwoną ich chustkę⁸, od strony Wiejskiej także ich widziano, a dzisiaj wła-

⁸ Flagę.

ściel schronu przyszedł wypraszać przed godz. 5 ze schronu, bo bolszewicy przyszedli. Istotnie widać już było nowych okupantów na ulicy naszej, przez ostatnie dni wyludnionej, dzisiaj ożywionej nowym wojskiem: na motocyklach, koniach, piechotą, a wszystko zmęczone, brudne, o azjatyckich rysach i głodni, bo zaraz z piekarni zabrali kilka worków chleba. Noc była pełna oczekiwań. Spodziewaliśmy się nalotu, ale tylko detonacje słysząc było salw artylerii bolszewickiej. Początkowo jedno działo niemieckie długi czas czekało, ale i ono umilkło, prawdopodobnie przeniosło się w inne miejsce. W schronie było wielkie skupienie tej nocy, a to dlatego, że wieczorem był tak silne działanie artylerii bolszewickiej z Zielonej, że pociski padały na linii ogrodów naszej ulicy, więc groziło nam wielkie niebezpieczeństwo. Jeden z pocisków wpadł do domu na vis – a – vis ogrodu naszego i rozwalił go. Pierwsze salwy tego ataku naszej okolicy były tak silne, że ludzie skupieni przed schronem w strasznej panice chronili się do niego.

Dzisiaj nastrój wojenny ten sam prawie, tylko ze schronu ludzie w dzień przychodzili. Ale ciągły ruch samolotów w dalszym ciągu, dzisiaj sowieckie samoloty stoczyły nad miastem walkę z samolotami niemieckimi, z których 2 były zestrzelone. Front posunął się w stronę Łap i Suraża. Toteż dokładnie słysząc granie kulomiotów i granatów, myśliwców bolszewickich, atakujących front i ich powrót, a także wyruszanie ich „na robotę”. Podczas walki powietrznej znów spadające bomby niszczyły miasto. Znajomi odwiedzają mnie i [opowiadają] o dziele zniszczenia miasta. Spodziewamy się dziś nalotu niemieckiego odwetowego. Bolszewicy nic się nie zmienili. Zaraz w parę godzin po ich wejściu już ich wiec propagandowy dawał komunikaty frontowe i nadawał audycje [folkowo] muzyczne.

piątek 28 lipca 1944 r.

Drugi dzień pobytu bolszewików w Białymstoku. Już działa polowe NKWD, aresztowania szpiegów niemieckich i volksdeutschów. Od rana działania wojenne słysząc wyraźnie za Białymstokiem w stronę zachodu, ruch samolotów, idących na front. Jest już pod wieczór, dochodzą wiadomości, że część Niemców ukryta jeszcze w Jurowcach przed Białymstokiem i potwierdza się to, bo bolszewicy atakują ten teren. Wyruszyłam dziś na miasto. Ruiny wszędzie widoczne, pogorzeliska. Gmach gimnazjum mojego mocno uszkodzony⁹. Ulica Mickiewicza, gdzie zginęła śp. Rybkówna¹⁰, mocno w tej części poharatana. Z uczuciem przygnębienia szalonego wróciłam do domu. Okropne wrażenie sprawia miasto ze względu na nowego władcę, który się nie zmienił w sensie nie uznania żadnych zmian politycznych, a dopełnia tej grozy widok zniszczenia. Spodziewaliśmy się nalotu niemieckiego, więc

⁹ Gimnazjum Żeńskie im. Anny z Sapiehów Jabłonowskiej w Białymstoku.

¹⁰ Janina Rybkówna – nauczycielka historii i geografii w Publicznej Szkole Powszechnej Nr 15 w Białymstoku.

nocowaliśmy mimo wejścia bolszewików w schronie. W tej chwili od strony Jurowiec toczy się walka, trzeba znów nocować w schronie.

sobota 29 lipca 1944 r.

W nocy nad ranem rozpoczęła się dość bliska strzelanina z dział ciężkich. Powinny się oddalać, a tymczasem zbliżają się, jak gdyby Niemcy znów podeszli pod Białystok. Nocowałam w domu, bo nie miałam towarzystwa, ale nad ranem sama uciekłam do schronu. Niepokój znów wśród mieszkańców w tym trzecim dniu pobytu bolszewików. Wśród nich krążą pogłoski, że inne wojska przyjdą tutaj, a jednocześnie mówią o braku u nich amunicji, obuwia i żywności.

niedziela 30 lipca 1944 r.

Dziś od rana nie słychać dział ciężkiej artylerii. Ale za to nowe tabory i wojsko bolszewickie przechodzi przez miasto i dąży na zachód. Wieczór wczorajszy był niespokojny, nocowałam w schronie, ale noc przeszła spokojnie, a z nią uspokojenie na froncie, który prawdopodobnie oddalił się nieco. Wśród ludności panuje przekonanie, że bolszewicy nie mają amunicji, więc się bić nie mogą, a Niemcy nie chcą się bić, świadomie odступują i dlatego tamci idą naprzód. Wojsko i tabory bolszewickie sprawiają jak najgorsze wrażenie: brudni, obdarci, na wózkach konnych sprawiają wrażenie dzikusów, Azjatów i trudno sobie wytłumaczyć, że tamta armia, która komunikacyjnie przewyższała ich i pod innymi względami stała od nich wyżej, musiała wobec nich ustąpić.

poniedziałek 31 lipca 1944 r.

Cisza, spokój, działania wojenny nie dochodzą do nas. Zmian żadnych. Oglądałam resztę ruin miasta, widok okropny.

wtorek 1 sierpnia 1944 r.

I znów spokój, cisza, noc spokojna. Delegacja polska prowadzi pertraktacje z władzami sowieckimi, ale konkretnego rezultatu jeszcze nie widzimy.

czwartek 3 sierpnia 1944 r.

Rząd sowiecki zgodził się na wprowadzenie na ziemi naszej administracji polskiej, ale znów przykra sytuacja wytwarza się: od wczoraj rozpoczęła urzędowanie Delegatura nasza Londyńska¹¹, a jednocześnie przybyła z Chełma delegacja Krajowej Rady Narodowej z Moskwy, która powołała Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego i właśnie delegacja białostocka jest czę-

¹¹ 2 sierpnia 1944 r. Józef Przybyszewski Okręgowy Delegat Rządu w imieniu rządu Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie rozpoczął urzędowanie jako wojewoda białostocki. Funkcję prezidenta przez kilka dni pełnił Ryszard Gołębiowski, następnie został aresztowany przez władze sowieckie.

ścią tego Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego¹². Oczywiście robi się wszystko, żeby doprowadzić do fuzji tych organizacji, ale na razie dezorientacja w społeczeństwie, nie wiadomo, jak się ta sprawa ostatecznie rozwiąże.

Źródło: APB, Materiały Marii Kolendo 1912–1980, sygn. 16, k. 12–17, oryginał, rękopis.

Dokument nr 3

Lipiec 1944 r. – Oświadczenie Komisariatu Ludowego Spraw Zagranicznych ZSRS o stosunku Związku Sowieckiego do Polski

Oświadczenie Komisariatu Ludowego Spraw Zagranicznych ZSRR o stosunku Związku Radzieckiego do Polski

Rząd Radziecki polecił Komisariatowi Ludowemu Spraw Zagranicznych ZSRR złożenie następującego oświadczenia:

Posuwając się pomyślnie naprzód Armia Czerwona dotarła do granicy państwowej między Związkiem Radzieckim a Polską¹³. W pościgu za cofającymi armiami niemieckimi, wojska radzieckie, wraz z działającą na froncie radziecko-niemieckim Armią Polską, przeszły przez rzekę Bug, przekroczyły granicę radziecko-polską i wstąpiły na terytorium Polski, Tym samym zostało zapoczątkowane wyzwolenie udręczonego bratniego narodu polskiego spod okupacji niemieckiej.

Wojska radzieckie wkroczyły na terytorium Polski, pełne zdecydowanej woli rozgromienia nieprzyjacielskich armii niemieckich i przyjścia z pomocą narodowi polskiemu w dziele jego wyzwolenia spod jarzma najeźdźców niemieckich i odbudowy niepodległej, silnej i demokratycznej Polski.

Rząd Radziecki oświadcza, że uważa działania wojenne Armii Czerwonej na terytorium Polski za działania na terytorium suwerennego, zaprzyjaźnionego, sprzymierzonego państwa. W związku z tym Rząd Radziecki nie zamierza wprowadzać na terytorium Polski swej administracji, uważając to za sprawę narodu polskiego. Wobec tego postanowił on zawrzeć z Polskim

¹² 27 lipca 1944 r. przybyła do Białegostoku grupa przedstawicieli Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w składzie: Edwarda Orłowska, Tadeusz Paszta, Zygmunt Zieliński wraz 12 żołnierzami „kościuszkowcami”, dzień później przybyli mjr Leonard Borkowicz i kpt. Jerzy Sztachelski pełnomocnicy PKWN na województwo białostockie.

¹³ Mowa tu nie o wschodniej granicy Polskiej sprzed 1939 r. lecz o granicy utworzonej w wyniku ustaleń pomiędzy aliantami zachodnimi (głównie Wielka Brytania i Stany Zjednoczone) a Związkiem Sowieckim w Teheranie na mocy których Polska musiała oddać ZSRS około 48% swojego terytorium, przesuwając swą wschodnią granicę daleko na zachód.

Komitetem Wyzwolenia Narodowego Umowę w sprawie stosunków między Dowództwem Radzieckim a Administracją Polską.

Rząd Radziecki oświadcza, że nie ma on na celu uzyskania jakiejkolwiek części terytorium Polski lub zmiany ustroju społecznego w Polsce i że działania wojenne Armii Czerwonej na terytorium Polski zostały podyktowane jedynie koniecznością wojenną i dążeniem do przyjscia z pomocą zaprzyjaźnionemu narodowi polskiemu w dziele wyzwolenia spod okupacji niemieckiej.

Rząd Radziecki wyraża niezłomne przekonanie, że bratnie narody ZSRR i Polski wspólnie doprowadzą do końca walkę wyzwolenczą przeciwko najeźdźcom niemieckim i założą trwałe podwaliny przyjaznej współpracy radziecko-polskiej.

Źródło: APB, Zbiór Afiszów i druków ulotnych 1920–1950, sygn. 2, oryginał, druk.

Dokument nr 4

3 sierpnia 1944 r. Białystok – Rozkaz Naczelnika Garnizonu miasta Białystok w sprawie wywozu mienia z Białegostoku

Rozkaz z Garnizonu Miasta Białystok Nr 4

**3 sierpnia 1944 r.
m.[iasto] Białystok**

Do mojej wiadomości doszło, że w m.[ieście] Białystok rozkrada się fabrycznie – zakładowe wyposażenie (maszyny, obrabiarki, części i inne elementy) i meble.

Rozkazuję

1. Zaprzestać wywozu zakładowego i fabrycznego wyposażenia, a także wszelkiego cennego mienia i drobiazgów z miasta.
2. Komendantowi Wojskowemu miasta ustanowić ścisłą kontrolę w celu wypełnienia tego rozkazu. O wszystkich przypadkach wywozu powiadamiać mnie celem pociągnięcia winnych do odpowiedzialności.

**Naczelnik Garnizonu Miasta Białystok
Generał – Podporucznik
(Sobiennikow)–¹⁴ (–)^a**

Źródło: APB, Urząd Wojewódzki Białostocki [dalej UW] 1944–1950, sygn. 332, k. 1, oryginał, maszynopis, tłumaczenie z języka rosyjskiego.

¹⁴ Gen. ppor. Piotr P. Sobiennikow – urodzony w 1894 r. w Petersburgu. Karierę wojskową rozpoczął w roku 1916 r. w armii carskiej, podczas I wojny światowej służył na froncie

Dokument nr 5

6 sierpnia 1944 r. Białystok – Informacja kierownika Wydziału Zdrowia Zarządu Miejskiego w Białymstoku do Pełnomocnika Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w sprawie działań władz sowieckich

**Zarząd miasta Białegostoku
Wydział Zdrowia Publicznego**

Białystok, 6 sierpnia 1944 r.

**Do Pełnomocnika
Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego
w Białymstoku**

Niniejszym podaję do wiadomości, że w dniu 29 lipca 1944 r. w godzinach porannych zgłosił się do mnie kierownik sowieckiego Ob.[wodu] Zdrowia (nazwiska nie pamiętam) i okazał swoje pełnomocnictwo i oświadczył, że spodziewane są bardzo ciężkie naloty niemieckie na Białystok, wobec czego polecił mi w jak najkrótszym czasie rozmontować aparaturę rentgenowsko-terapeutyczną, zapakować do przewozu i przydzielić jednego pracownika do wyjazdu z aparaturą.

Według oświadczenia kierownika aparatura ta miała być wywieziona do pobliskiej wsi, tam przechowana przez okres nalotu i z powrotem przywieziona do Zakładu Rentgenowskiego.

W wykonaniu rozkazu przystąpiłem wraz z technikiem rentgenowskim Janem Pukasem do rozmontowania i prowizorycznego spakowania aparatury.

W ciągu 29 i 30 lipca przychodził do Zakładu kilkakrotnie kierownik i ponaglał pracę oraz dnia 30 lipca oświadczył, że o godzinie 12 w południe przyjedzie ciężarowy samochód w celu załadowania aparatury.

Około godziny 16 dnia 30 lipca zajechał wojskowy samochód ciężarowy, częściowo załadowany meblami i łózkami, pozostałe miejsce dopełniono aparaturą rentgenowską z tutejszego zakładu, przy czym zabrano:

- 1) tablicę rozdzielczą z kołem kierowniczym,
- 2) rurkę terapeutyczną,
- 3) izolatory szklane zielone,
- 4) rurki metalowe, ochronne różnej wielkości,
- 5) metalowe łączniki różnej wielkości,

północno zachodnim jako podchorąży, w 1918 r. w Armii Czerwonej, od 1937 r. dowódca dywizji kawalerii, od 1939 r. wykładowca w Wojskowej Akademii im. Frunzego, od 1940 członek partii bolszewickiej, w latach 1939–1940 uczestnik wojny rosyjsko-fińskiej, z chwilą wybuchu wojny Niemiec z ZSRR uczestnik walk w krajach nadbałtyckich, od listopada 1942 r. zastępca dowódcy 3 Armii ZSRR 2 Frontu Białoruskiego. Zmarł 1960 r. w Moskwie.

^a Podpis czytelny.

- 6) cztery voltomierze,
- 7) blachy metalowe,
- 8) izolatory drewniane
- 9) trzy skrzynie drewniane,
- 10) blachy ochronne – bez opakowania.

Poza tym została zabrana maszyna do pisania. Oficer, który kierował wywozem oświadczył, że ładunek tegoż samochodu przeznaczony jest do Grodna¹⁵ i że reszta aparatury ma zostać zabrana dostępnym samochodem do Wołkowyska.

Podając powyższe do wiadomości Pana Pełnomocnika upraszam o łaskawą interwencję w celu zwrotu wywiezionych części aparatury, biorąc pod uwagę, że części te należące do francuskiej aparatury terapeutycznej sprzed 15 lat, nie mogą mieć zastosowania do żadnej innej aparatury, jak również pozostałe w zakładzie części nie mogą służyć do żadnego praktycznego celu.

Upraszam również o przedsięwzięcie kroków w celu odzyskania maszyny do pisania z polskimi czcionkami, bez której prowadzenie biurowości w zakładzie napotyka na duże trudności.

Kierownik Wydziału Zdrowia Publicznego
Zarządu Miejskiego w Białymstoku
Jako były Kierownik I Miejskiej Polikliniki^a

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 22, k. 38, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 6

14 września 1944 r. Białystok – Protokół nr 3 z posiedzenia naczelników wydziałów Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku, w którym zawarto m.in. sprawy związane z odgruzowaniem miasta

Protokół nr 3 z posiedzenia naczelników wydziałów MRN w Białymstoku z dnia 14 września 1944 r.

Zebranie otworzył Przewodniczący MRN mgr [Witold] Wenclik¹⁶, proponując następujący porządek zebrania:

¹⁵ Grodno w tym czasie znajdowało się poza granicą Polski.

^a Podpis nieczytelny.

¹⁶ Witold Wenclik – urodzony 1911 r. w Białymstoku. W latach 1930–1935 student na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, członek lewicowej organizacji „Front” stworzonej przez Henryka Dembińskiego, Stefana Jędrychowskiego, Jerzego Sztachelskiego, później do roku 1939 sędzia Sądu Grodzkiego w Białymstoku, w latach 1940–1941 adwokat, kształcił się w Instytucie Prawniczym w Moskwie, w czasie okupacji niemieckiej pełnił funkcję naczelnika w białostockim Zarządzie Miejskim, następnie księgowego i tłumacza w Hucie Szkła w Białymstoku,

1. Odczytanie protokołu z poprzedniego posiedzenia,
2. Sprawozdanie p[anów] naczelników z działalności Wydziałów,
3. Dyskusja.

Do p. 1. Protokół z dn.[ia] 26 sierpnia 1944 r. został przyjęty

Do p. 2. Pan Przewodniczący udzielił na wstępie głosu Naczelnikowi Wydz[iału] Fin[ansowej]-Podatkowego, p[anu] Szedowemu, który na wstępie swego sprawozdania zapoznał obecnych ze stanem Kasy Miejskiej. Saldo w kasie wynosi 74052 RM¹⁷. Sprawy walutowe nie zostały dotychczas w pozytywny sposób rozstrzygnięte. W Białymstoku są w obiegu marki, złotych i rubli znikoma ilość. Do pieniędzy niemieckich nikt nie ma zaufania. Konieczna jest wymiana pewnej ilości marek na złote, co przyczyni się do unormowania i ustalenia cen. W sprawie tej zabrał głos p. Przew[odniczący], podając do wiadomości zebranym, że w najbliższym czasie mają przybyć do Białegostoku delegaci z Resortu Gospodarki Narodowej z Lublina, którzy na miejscu zbadają stosunki finansowe i rozstrzygną kwestie obiegu marki niemieckiej. Następnie przew[odniczący] polecił p. Szedowemu jak najszybsze opracowanie budżetu na podstawie danych z Woj[ewódzkiego] Urzędu z 1939/1940 r. i stawek pracowników oraz przeprowadzenia wypłat. Na wypłatę pensji będą 2 – krotnie wyższe jak przed wojną. W toku dyskusji poruszono: 1) kwestię dochodów MRN na które składać się będą: a) obroty z rynku – przeciętnie 6 tys. – 7 tys. zł dziennie (od furmanki 2 zł), b) przyszłe obroty z Kina Miejskiego (dawne kino „Świat”). Sprawa uruchomienia kina – miasto otrzymało dwa aparaty projekcyjne, wydzierżawienie ich ma kosztować 5% dzierżawa filmów – 50% obrotu brutto. Z chwilą dostarczenia przez Elektrownię odpowiedniego prądu kino zostanie uruchomione, c) opłaty za czynności Zarządu Miejskiego: opłaty Biura Pomiarów i za różnego rodzaju świadczenia, d) wpływy za komorne.

P.[an] inż.[ynier] [Stanisław] Skupiński¹⁸ podał wniosek, by wypła-

28 sierpnia 1944 r. mianowany przez J. Sztachelskiego prezydentem miasta Białegostoku, jednocześnie członek WRN, od maja 1945 r. przewodniczący WRN, którym był do roku 1950, od grudnia 1945 r. poseł KRN, gdzie pełnił funkcje w Komisji Administracji i Bezpieczeństwa oraz w Komisji Propagandy, poseł Sejmu Ustawodawczego, członek Komisji Skarbowo-Budżetowej, Administracji i Bezpieczeństwa, Komisji Specjalnej do Opracowania Regulaminu Obrad Sejmu. Współzałożyciel i pierwszy przewodniczący Stronnictwa Demokratycznego w Białymstoku w latach 1945–1950, od 1950 sekretarz Wojewódzkiego Komitetu SD w Gdańsku, w roku 1957 wybrany na zastępcę przewodniczącego WK SD w Białymstoku, w roku 1960 zrezygnował z aktywnej działalności w Prezydium WK SD. Zmarł w 1993 r.

¹⁷ Reichsmarki – marki niemieckie.

¹⁸ Stanisław Skupiński – urodzony 12 kwietnia 1905 r. w Woli Mikorskiej, pow. Piotrków Trybunalski. W 1935 r. ukończył Politechnikę Warszawską, w 1937 r. zdobył uprawnienia mierniczego przysięgłego, od 1 czerwca 1937 do wybuchu wojny pełnił funkcję kierownika w Miejskim Biurze Pomiarów w Białymstoku, od 30 czerwca 1941 r. do 10 lipca 1944 był inżynierem Miejskiego Biura Pomiarów Białymstoku, od 10 sierpnia 1944 do 30 czerwca 1945 r. zastępcą Naczelnika Wydziału Technicznego w Białymstoku.

ty były przeprowadzane nadal w formie zaliczki. Wniosek został przyjęty. Naczelnik Wydz[iału] Aprow[izacji], p.[an] [Stanisław] Kondracki¹⁹ streścił działalność swego Wydziału jak następuje: Na wstępie zapoznał on zebranych z ogólną sytuacją zaopatrzenia ludności miasta w artykuły spożywcze pierwszej potrzeby. Sytuacja ta przedstawia się b[ardzo] niepomysłnie. Jeżeli chodzi o chleb, to zapasy mąki, którymi Zarząd Miasta dysponował, wyczerpały się. Na kontyngenty wieś nie dostarcza; było kilka wypadków rekwirowania przez wojsko sow[ieckie] zboża kontyngentowego, wziętego przez wieśniaków do miasta. Nie lepiej przedstawia się sprawa przydziału mięsa dla ludności. Na mięso kartkowe nie można na razie w ogóle liczyć, gdyż kontyngenty są całkowicie wyczerpane. Jeżeli chodzi o produkty mleczarskie, rozdziałem których zajmują się dwie uruchomione na terenie miasta spółdzielnie mleczarskie, to miasto otrzymuje około 100 l[i]tr[ów] mleka dziennie którym pokrywa się, ale tylko do pewnego stopnia, zapotrzebowanie szpitali i sierocińców. Nawiązując do kwestii aprowizacji, p. Przew[odniczący] stwierdził fakt, że możliwości Wydz[iału]. Aprow[izacji] są istotnie b[ardzo] ograniczone, zaznaczył jednak, że są też pewne niedociągnięcia ze strony tegoż Wydziału. Np. jeśli chodzi o dostarczenie kontyngentu kartofli, to Wydz[iału] Aprow[izacji] winien był rozesłać nakazy i ściągnąć kontyngenty z przedmieść. Drugim uchybieniem Wydz[iału] Aprow[izacji] było, że nie od razu przystąpił do rozdziału mydła i kawy. Na ten zarzut p. Kondracki odparł, że obowiązuje zarządzenie, zgodnie z którym rozdziałem produktów żywn[ościowych] mają się zajmować tylko spółdzielnie. W kwestii rozdziału produktów żywn[ościowych] zabrał głos pan inżynier Skupiński, podając wniosek, by rozdział produktów żywn[ościowych] odbywał się bez pośrednictwa spółdzielni, drogą zaopatrzenia na listy pracujących przez Wydz[iału] Aprow[izacji]. Wniosek ten podtrzymał p.[an] dr [Adam] Zabłocki²⁰.

Zdaniem p. Kondrackiego proponowany system zaopatrzenia w środki żywn[ości] instytucjami napotkałby trudności techniczne. Ostatecznie sprawa ta nie została definitywnie rozpatrzona. Wniosek p. inż. Skupińskiego o powołaniu Komisji, która by się zajęła podziałem produktów między pracujących i ich rodziny, został przyjęty. Poruszono kwestię zaopatrzenia

¹⁹ Stanisław Kondracki, w latach 1936–1939 pracował w Zarządzie Miejskim w Białymstoku, od stycznia 1939 r. aplikant sądowy w Białymstoku. W 1939 r. został zatrudniony w Urzędzie Wojewódzkim w Białymstoku. W maju 1944 r. został aresztowany przez Niemców i przebywał w więzieniu białostockim do wkroczenia Armii Czerwonej. Od sierpnia 1944 r. był zatrudniony w Wydziale Aprowizacji w Zarządzie Miejskim w Białymstoku jako Naczelnik Wydziału. Następnie był podprokuratorem Prokuratury Okręgowej w Warszawie.

²⁰ Adam Zabłocki – urodzony 13 czerwca 1885 r. w Smoleńsku. Od 1923 r. pracował na stanowiskach administracyjnych lekarskich. W 1927 r. został członkiem Zarządu Okręgu Polskiego Czerwonego Krzyża, w sierpniu 1944 r. powołany przez Leonarda Borkowicza w skład Wojewódzkiej Rady Narodowej.

miasta w opał. P. Przewodniczący zakomunikował, że w okolicach Białegostoku znajduje się 10 tys. metrów drzewa opałowego, celem przewiezienia go należy ściągać brygady pracowników.

Z kolei zadał sprawozdanie z działalności Wydz. Opieki nad Opuszczonym Mieniem, p. Krajeński, który oświadczył, że Wydział napotyka w pracy swej na znaczne trudności wskutek braku środków lokomocji. Rzeczy, które zostały spisane, nie ma czym przewieźć i gdzie umieścić. Brak składów. Poza tym poruszył on sprawę personelu. Trudności personalne wynikają w związku z przenoszeniem pracowników – mężczyzn do innych wydziałów. Wynikły również trudności w pracy wobec faktu kradzieży protokołów zajęcia, dokonanej 10 września 1944 r. W posiadaniu Wydz[iału] Opieki nad Opuszczonym Mieniem znajdują się obecnie tylko spisy rzeczy już zwiezionych do składu przy ul. Żwirki i Wigury. Na tym sprawozdanie zostało zakończone.

Następnie zabrał głos naczelnik Wydz[iału] Administr[acji] p.[an] [Jan] Dryl²¹. Streścił on działalność swego Wydziału następująco: wydano 110 zaświadczeń zmobilizowanych na odroczenie służby wojskowej, 41 zaświadczeń różnych, prowadzono w dalszym ciągu rejestrację środków lokomocji. Przeprowadza się również spis gospodarstw rolnych powyżej 1 ha. Obszar m. Białegostoku i przedmieścia podzielone zostały na 14 obwodów: miasto – 8 obw[odów] (2 obw[ody] nieskończone) i przedmieścia 6 obw[odów] – spis skończony.

Naczelnik Wydz[iału] Techn[icznego], p. inż. Skupiński, oznajmił, że w okresie sprawozdawczym Wydział kierował pracami i okazywał fachową pomoc przy oczyszczaniu miasta z gruzów. W wyniku tych prac uprzątnięte zostały ulice: Kilińskiego, Rynek Kościuszki, Lipowa. Przy pracy zatrudniono ok. 1200 os[ób] Przeprowadzono remont mostów przy ul. Świętojańskiej, Żwirki i Wigury, Warszawskiej, Nowowarszawskiej oraz Dolistówce. W najbliższej przyszłości Wydział przystąpi do akcji oczyszczania budynków spalonych, grożących zawaleniem. Na pierwszy plan idzie Lipowa. Praca będzie rozłożona na 3 dni. Mężczyzn zatrudni się przy rozwalaniu niebezpiecznych murów, kobiety – do rozwożenia gruzów taczkami. Poza tym prowadzi się akcję odstępowania pogorzelcom materiału budowlanego i blachy ze spalenisk; zapłatę pobiera zapłatę pobiera się w formie robocizny, względnie ziarno – od mieszkańców wsi. Biuro pomiarów rozpoczęło pracę nad zaktualizowaniem planu sytuacyjnego miasta. Zatrudnionych jest przy tym 3 pracowników. Praca jest, nie wymagająca specjalnych kwalifikacji, ani narzędzi, co jest b ważne wobec ogólnej sytuacji. Dział drogowy zmuszony był przerwać na razie pracę przy odbudowie mostów wobec nieuwzględnienia przez R[ejonowe] K[omendy] U[zupełnień] reklamacji pracowników. Na za-

²¹ Jan Dryl – urodzony 19 kwietnia 1925 r. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej w Białymstoku. W latach 1942–1944 był księgowym w firmie ogrodniczej. Od 9 grudnia 1944 r. kancelista ds. mienia po volksdeutschach w Wydziale Pracy i Opieki Społecznej w Zarządzie Miejskim w Białymstoku.

kończenie sprawozdania p. inż. Skupinski podał wniosek o powołanie komisji, która by się zajęła sprawdzaniem domów opuszczonych, możliwych do odremontowania i zaproponował oddanie tychże dzierżawcom pod warunkiem, że zajmą się doprowadzeniem tych domów do porządku – a to co do zabezpieczenia dachu nad głową repatriantom z Rosji, których powrót przewidziany jest już w bliskiej przyszłości. P. Przew[odniczący] wniosek przyjął, oświadczając równocześnie, że okazać należy pomoc techniczną przy odremontowaniu domów.

Wydział Techn[iczny] ma skierować zapotrzebowanie do Wojewódzkiego Urzędu Przemysłu i Handlu, jakie materiały budowlane i ile konieczne są do naprawy domów. Przechodząc do omawiania działalności Urzędu Pracy, p.[an] [Antoni] Toczyłowski oznajmił, że ukończono przyjmowanie wykazów mieszkańców. Na podstawie tych wykazów stwierdzono, że jest 9 tys. osób zdolnych do pracy. W opracowaniu znajduje się projekt książki pracy.

Sprawozdanie z działalności Wydz[iału]. Oświaty i Kultury złożył Naczelnik Wydziału, p. [an] [Andrzej] Bielawski²². Na wstępie omówił on sprawy gospodarcze. Sytuacja ogólna szkolnictwa po okupacji niemieckiej przedstawia się niezbyt pomyślnie. Jeżeli chodzi o pomieszczenia, to budynki szkolne na ogół ocalały, chociaż większość jest bardzo zniszczona. Gorzej przedstawia się sprawa ze sprzętem szkolnym, który został doszczętnie zdewastowany przez okupantów. Przy odremontowaniu gmachów szkolnych pracowali sami uczniowie; wydatną pomoc wykazali również rodzice uczniów. Uruchomiono już 3 szkoły na terenie Białegostoku: nr 3, 15 i 7. Ogółem będzie pracowało 8 szkół na 2 zmiany. Zapisano się do szkół 4300 dzieci. – Prowadzi się akcję zorganizowania i uporządkowania księgozbioru szkolnego, który częściowo ocalał i zgromadzony został przez Niemców w dawnym teatrze „Pallace”. Około 60 tys. książek zwieziono z tego składu do Czytelni Miejskiej przy ul. Orzeszkowej 15 (w tym większość rosyjskich). Akcja przewożenia książek związana jest z trudnościami transportowymi – nie ma środków lokomocji. Kwestie zabezpieczenia księgozbioru jest b ważną – wymaga jak najszybszego jej rozwiązania wobec tego, iż pozbawiony nadzoru skład w teatrze jest stale plądrowany przez ludność miejscową. Na zakończenie p. Bielawski podał wniosek o wydanie apelu do ludności w sprawie zwrotu przywłaszczonych książek. Kto zwróci książki będzie uprawniony do bezpłatnego korzystania z Czytelni.

²² Andrzej Bielawski – urodzony 4 listopada 1881 r. w Brzozowie, woj. lwowskie. W roku 1903 ukończył Seminarium Nauczycielskie w Krośnie, w latach 1911, 1924, 1930, 1933, dokształcał się na kursach zawodowych kolejno: w Brzozowie, Wejherowie, Warszawie, Białymstoku. W latach 1903–1906 nauczyciel szkoły powszechnej w Wuczusowie, w latach 1906–1919 nauczyciel w Tomaszowie, pow. Brzozów. Od 1919 r. nauczyciel Szkoły Powszechnej nr 16 w Białymstoku, od roku 1920 Kierownik Szkoły Powszechnej nr 22 w Białymstoku, w latach 1928–1935 Kierownik Szkoły Powszechnej nr 7 w Białymstoku. Od roku 1935 w stanie spoczynku. Od 14 września 1944 do 31 grudnia 1948 Naczelnik Wydziału Oświaty i Kultury w Białymstoku.

Z kolei przystąpił do omawiania działalności Wydziału Zdrowia p. dr Zabłocki. Praca Wydziału jest bardzo utrudniona wobec powołania dużej liczby lekarzy do wojska. Inspekcja delegatów Resortu Zdrowia i Opieki Społecznej, która miała miejsce w ub.[iegłym] tygodniu, wydała bardzo pochlebną opinię o pracy Wydziału Zdrowia. Zapewniono pomoc w dostarczaniu środków leczniczych miastu. Dotychczas rozdano już 30 litrów bakteriofagu – w wyniku tej akcji zanotowano zmniejszenie się epidemii czerwonki. Wskutek braku szczepionki wzrasta dyfteryt. Resort Zdrowia obiecał przyjść miastu z pomocą. Lubelskie Zakłady Higieny mają przesłać leczniczą surowicę. Wydane zostało zarządzenie z Resortu, że Wydział Zdrowia i Opieka Społeczna są dwiema samoistnymi instytucjami niezależnymi od siebie. Zorganizowane zostanie dożywianie dzieci w szkołach. Ochronki i szkoły otrzymają od Woj. Rady dodatkowy przydział w postaci mleka, cukru, masy. Dzieci będą miały również zapewnioną opiekę lekarską w szkołach. Na terenie Białegostoku będzie urzędował 1 lekarz szkolny i 3 higienistki. Koniecznym jest przeprowadzenie statystyki o stanie zdrowia dzieci w szkołach.

W sprawie odremontowania I Szpitala Miejskiego zabrał głos p. inż. Skupiński, podając wniosek o pozostawieniu potrzebnego do przeprowadzenia remontu materiału na miejscu, w szpitalu i przewiezienie reszty materiału do składów miejskich wobec faktów rekwirowania materiałów budowlanych przez wojsko sowieckie. Wniosek został przyjęty.

Naczelnik Wydziału Przemysłowo-Handlowego, p. inż. Tryburski streścił działalność Wydziału, jak następuje. W dalszym ciągu wydaje się tymczasowe zezwolenia na prowadzenie handlu poza halami. Z tytułu opłat za wydawane koncesje będą się należały MRN pokaźne sumy. Sprawa uruchomienia zakładów przemysłowych na terenie Białegostoku przedstawia się następująco. Fabryki Wód Mineralnych przy ul. Piwnej i Ogrodowej nie mogą przystąpić do fabrykacji wobec braku wody. Na przeszkodzie uruchomienia Fabryki Wódek i Likierów stoi brak armatury. Celem uzyskania jej dyrekcja fabryki weszła w kontakt z koleją. Bolączką jest gospodarzenie na terenie fabryki właściciela domu. Mydlarnia przy ul. Białostoczańskiej 6 wyprodukowała dotychczas 6 tysięcy kilogramów mydła. Na przeszkodzie dalszego rozwoju produkcji stoi brak surowców. Druga mydlarnia, istniejąca na terenie miasta, jest b zniszczona, wymaga ona gruntownego remontu. Po dostarczeniu surowców może zostać powołana do życia fabryka octu. – Jeżeli chodzi o fabrykę makaronu, to obiekt ten nie może być na razie uruchomiony, gdyż na terenie fabryki znajduje się skład wapna. Akcja oczyszczania z wapna posuwa się b powoli. Daje się odczuć brak motorów i pasów transmisyjnych. Jest tylko 1 motor o sile 5 KW, a 2 są jeszcze potrzebne o sile 3 KW. Wniosek pana Tryburskiego o przeniesienie maszyn z warsztatów przy ul. Fabrycznej do Gmin[ego] Mech[anika], a narzędzi do Wydziału Transportowego MRN został jednomyślnie przyjęty.

Wniosek o wydzierżawienie fabryczek Spółdzielniom upadł. Pozostaną one nadal pod zarządem miasta.

Sprawy Wydz[iału] Gosp[odarczego] omówił naczelnik tegoż, p. Jaworski. Wydawane są zezwolenia na prowadzenie handlu na placu przed halami, gdzie jest około 100 miejsc. W związku z uruchomieniem hal i zbliżającym się okresem slot wyłania się kwestia oszklenia budynku hal. 183 metrów sześciennych szkła otrzymała MRN z bazy w Zielonej. Odczuwa się brak fachowców szklarzy. Sprawa uruchomienia Rzeźni przedstawia się jak następuje: Sala świńska dostosowana jest do uboju, Rzeźnia może rozpocząć pracę. – W ogrodnictwie brak ludzi do pracy. Sprawa opału – składy magistratu są plądrowane przez wojsko i ludność miejscową. Na zakończenie złożył sprawozdanie naczelnik Wydziału Mieszkaniowego, p.[an] [Witold] Skwarkowski²³. Wydział Mieszk[aniowy] przeprowadza w dalszym ciągu akcję rejestracji nieruchomości i spisywania domów, możliwych do zamieszkania. Kwestia ustalenia kuratorów domów opuszczonych nie został jeszcze na razie definitywnie rozstrzygnięcia. P. Przew[odniczącego] zarządził, by Wydział Mieszk[aniowego] zajął się przeprowadzeniem spisu lokali wolnych, które są potrzebne do różnych celów. Należy wydzielić lokale szkolne i urzędy. Pan Skwarkowski oznajmił, że wobec konieczności sprawdzania napływających podań, wyłania się kwestia zatrudnienia nowych pracowników terenowych. Zebranie zamknięto po rozparzeniu i przyjęciu następujących wniosków p. inż., Skupińskiego:

a) Ordery²⁴ na lokale handlowe będą wydane po uprzednim dokonaniu inspekcji lokalu przez Wydział Techn[iczny] i po przeprowadzeniu ewent[ualnego] remontu z oznaczonym terminie.

b) Podania na kioski będą rozpatrywane przez Wydział Techn[iczny], celem zapobieżenia bezplanowemu rozmieszczeniu kiosków w mieście.

Sekretarz
Miejskiej Rady Narodowej
(-) ^a [Maria] Węśław²⁵

Przewodniczący
Miejskiej Rady Narodowej
(-) ^b mgr Wenclik Witold

Źródło: APB, Wojewódzka Rada Narodowa w Białymstoku 1944–1950, sygn. 167, k. 3–4v., oryginał, maszynopis.

²³ Witold Skwarkowski – urodzony 8 września 1898 r. we wsi Ważyny. Absolwent Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, w latach 1922–1939 pracował w sądownictwie w Białymstoku, a następnie w Wilnie. Od sierpnia 1944 r. był przewodniczącym komisji mieszkaniowej w Białymstoku. Od 1 sierpnia 1945 r. rozpoczął pracę w Sądzie Grodzkim w Białymstoku.

²⁴ Przydziały na mieszkania.

^a Podpisu brak.

²⁵ Maria Węśław – urodzona 22 lipca 1920 r. w Tumieniu w Rosji. ukończyła rok studiów na Uniwersytecie Warszawskim. W okresie okupacji sowieckiej była studentką Instytutu

Dokument nr 7

Wrzesień 1944 r. Białystok – Wykaz zaprotokółowanych wypadków samowolnego demontażu linii oraz urządzeń sieci Elektrowni w Białymstoku przez wojska sowieckie

Dnia 13 września 1944 r. – monterzy wojskowi prowadzący prace związane z budową linii telefonicznej przy ulicy Starobojarskiej odcinali złącza sieci Elektrowni, a w wypadku braku słupów telefonicznych wykopywali słupy linii napowietrznej Elektrowni. 2 słupy wykopano przy Łażni Miejskiej, trzy słupy ścięto przy ulicy Staszica i Modlińskiej.

Dnia 15 września 1944 r. – Przecięcie kabla wysokiego napięcia 15 kV przez ludzi lejtnanta Tarasiłko. Ustalono zajęcie około 6000 m przewodów elektrycznych na linii Bielsk Podlaski – Hajnówka koło Zbucz. Oddział wojskowy sowiecki zdjął przewody wysokiego napięcia na terenie Bagnówka-Pieczurki, około 200 m (przewód miedziany) i 2 słupy spiłowano.

Dnia 19 września 1944 r. – w Supraślu przy ulicy Brzozówka i ul. Konarskiego oddziały wojskowe sowieckie zdjęły około 150 izolatorów i 5 przelotów linii.

Dnia 26 września 1944 r. – obcięto przy ulicy majowej 3 złącza i zdjęto 50 izolatorów, ustalono zdjęcie około 200 izolatorów przez żołnierzy z 66 batalionu łączności: Antonowa Iwana Gierasimowicza i Miedźwieckiego A. St. Przy ulicy Kupieckiej i Czystej została zdjęta linia długości 12000 m. Zdjęcie izolatorów przy ulicy Sienkiewicza przez żołnierza armii sowieckiej z 66 batalionu łączności – Kapitułajewa S.

Dnia 29 września 1944 r. – Zdjęcie 13 przelotów linii 5 drutowej przy ulicy Kupieckiej. Świadkiem był kapitan wojsk sowieckich, zastępca naczelnika szpitala wojskowego przy ulicy Kupieckiej. Zdjęto 800 m linii przy ulicy Dobrej.

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 22, k. 25, oryginał, maszynopis.

Pedagogicznego w Białymstoku. Od 1 września 1941 r. pracowała w niemieckim Magistracie Białostockim. W lipcu 1942 r. została aresztowana przez Niemców. Została zwolniona w kwietniu 1943 r. Od 1 sierpnia 1944 r. była sekretarzem Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku. Pracę zakończyła 31 grudnia 1945 r.

^b Podpisu brak.

Dokument nr 8

2 października 1944 r. Zambrów – Rekwizycje dokonywane w majątkach ziemskich przez oddziały Armii Czerwonej

**Powiatowa Rada Narodowa
w Łomży**

Zażalenie na wystąpienia poszczególnych wojskowych oddziałów sowieckich w majątkach ziemskich

1. Majątek Żabikowo: wojskowa część nr 03729, zabrali $\frac{3}{4}$ żyta, owies prawie w całości, kartofle też częściowo zabrane przez wojsko. Rozebrali na opał część obory, stodoły i spichlerza.
2. Majątek Wądołki: zabrali do 70% żyta, 90% jęczmienia, owies prawie wszystek, kartofli $\frac{4}{5}$, słomy nie pozwalają brać służbie na ich potrzeby.
3. Majątek Wierzbowo: robotnicy za dotychczasową pracę otrzymali 50–75 kilogramów żyta na rodzinę, w magazynie zostało 46 kilogramów. Pozostała ilość zabrała Czerwona Armia. Kartofli w ilości 7 hektarów wykopano dla Czerwonej Armii, pozostałe omłócone zboże zabierają.
4. Majątek Grochy: zabierają owies, kartofle i mieszanekę bez uzgodnienia i bezplanowo.

Poszczególni gospodarze skarżą się na zabieranie płodów rolnych, bez zezwolenia. We wszystkich wypadkach wystąpienie miejscowych ludzi, powołujących się na zarządzenie zgodnie z umową PKWN z Czerwoną Armią nie są honorowane.

Powyższe dane uzyskano na podstawie informacji od ludności. Nadmieniam się, że z pozostałej części ziemiopłodów prawie żadnej korzyści nie będzie, gdyż to są najgorsze resztki, późno sprzątnięte i zniszczone lub stojące jeszcze na polu.

Zambrów, 2 października [19]44 r.

Sekretarz Powiatowej Rady Narodowej^a

Źródło: APB, UWb 1944–1950, sygn. 22, k. 43, oryginał, maszynopis.

^a Podpis nieczytelny.

Dokument nr 9

4 października 1944 r. Białystok – Informacja Naczelnika Wydziału Prezydialnego Miejskiej Rady Narodowej w sprawie wywozu drewna z Parku Zwierzynieckiego przez wojsko sowieckie

**Rzeczpospolita Polska
Miejska Rada Narodowa
w Białymstoku**

Białystok, dnia 4 grudnia 1944 r.

Zgodnie z zarządzeniem podaję, co następuje:

Na podstawie meldunków i raportów składanych nam przez kierownika Zarządu Ogrodów Miejskich inżyniera [Wiktora Krzyżanowskiego]²⁶ możemy stwierdzić, że żołnierze sowieccy wywieźli mimo upomnień z parku miejskiego „Zwierzyniec” około 300 metrów drzewa. W ubiegłym tygodniu mimo oporu stróża miejscowego zabrali pełen samochód ciężarowy drewna z placu należącego do plantacji miejskiej przy ulicy Podleśnej 2. Wszelkie każdorazowe interwencje ze strony naszej u Komendanta Goroda nie odniosły absolutnie żadnego skutku.

Według raportu kierownika Biblioteki Miejskiej obywatela Wójcika komunikuję, że dnia 19 września samochód wojskowych sowieckich wywiózł z terenu teatru „Pallace” dyle, deski, ramy okienne, drzwi i inne rzeczy stanowiące własność teatru. Numer samochodu: L-9-25-50.

Naczelnik Wydziału Prezyd[ialnego]
mgr W. Kiriczenko^a

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 22, k. 63, oryginał, maszynopis.

²⁶ Wiktor Krzyżanowski – urodzony 25 marca 1886 r. we wsi Józefowo, powiat suwalski. Ukończył Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Do roku 1919 pracował w Stacji Doświadczalnej Rolniczej, a następnie w urzędach ziemskich. Od 1938 r. pracował w Wojewódzkim Wydziale Rolnictwa i Reform Rolnych w Białymstoku. Od 1 sierpnia 1944 r. do 6 kwietnia 1946 r. pełnił funkcję kierownika Ogrodów Miejskich w Białymstoku.

^a Podpis nieczytelny.

Dokument nr 10

12 października 1944 r. Białystok – pismo E. Musiałowskiego – dyrektora Zjednoczenia Fabryk Włókienniczych Okręgu Białostockiego do Pełnomocnika Polskiego Komitetu Wyzwolenia narodowego w sprawie przebywania wojska sowieckich na terenie fabryk w należących do Zjednoczenia

Białystok, dnia 12 października 1944 r.

**Do
Pełnomocnika Polskiego Komitetu
Wyzwolenia Narodowego w Białymstoku**

Zjednoczenie Fabryk Włókienniczych Okręgu Białostockiego postawiło sobie za cel jak najszybszą odbudowę zrujnowanych przez barbarzyńcę niemieckiego fabryk włókienniczych. Jedną z takich fabryk jest Kombinat położony przy ulicy Mickiewicza 43.

Prace budowlane i montaż maszyn włókienniczych na tej fabryce jest w pełnym toku. Są wszelkie dane, że już w najbliższych miesiącach włókiennicy Białegostoku odzyskają swój warsztat pracy. Jednakże są przeszkody, których pokonanie wychodzi poza ramy możliwości Zarządu Zjednoczenia. Taką jest właśnie stałe przebywanie oddziałów wojskowych Czerwonej Armii na terenie Kombinatoru nr 5.

Oddziały te zajęły teren fabryczny bez naszej zgody. Prowadzą one dezorganizację w pracy odbudowy. Rozbierają budynki fabryczne, wyjmują z budynków nadających się do użytku okna i drzwi, powodując ich dewastację. Zabierają spod zamknięcia rozmaite materiały, a nawet dopuszczają się niszczenia tych urządzeń i budynków, które zostały wykonane już przez nasze brygady robotnicze. Ostatnio, jak wynika z załączonego protokołu wywiózł stacjonujący tam oddział dwa auta desek (około 6 metrów sześciennych).

Jeszcze gorzej przedstawia się sprawa na naszych fabrykach nr 24 przy ulicy sosnowej 24 i Ruberga przy ulicy Warszawskiej, na których teren stacjonujące oddziały nie dopuszczają w ogóle naszych pracowników. Taki stan rzeczy powoduje błędne koło. Administracja fabryk nie jest w stanie zabezpieczyć ochrony znajdujących się materiałów i prowadzić roboty budowlane w fabrykach.

W związku z powyższym Zarząd Zjednoczenia Fabryk Włókienniczych Okręgu Białostockiego prosi uprzejmie o wzięcie wspomnianych fabryk w opiekę i wystąpienia do Komendanta Garnizonu Czerwonej Armii w Białymstoku z żądaniem, by usunął stacjonujące na tych fabrykach oddziały wojskowe i zabronił na przyszłość innym oddziałom zajmowania te-

renów fabrycznych Kombinatu nr 5 Fabryki nr 24 i Ruberg pod kwaterunek wojskowy.

E. Musiałowski^a
Naczelný Dyrektor

W. Wende^b
Techniczny Dyrektor

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 22, k. 90–91, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 11

10 listopada 1944 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Mikołaja Sochońia zamieszkałego w Białymstoku w czasie trwania okupacji niemieckiej

Do Wydziału Odszkodowań wojennych w Białymstoku

Zgłoszenie

Mikołaj Sochoń, urodzony w Zawadach 6 listopada 1894 r., gmina Choroszcz, powiat Białystok, przynależność państwowa: polska

Miejsce zamieszkania przed rokiem 1939 r. Białystok, obecnie Białystok, ul. Sienkiewicza 43, zawód: majster ślusarski, stan cywilny: żonaty

Szkoda powstała w latach 1941–1944 w Białymstoku podczas okupacji niemieckiej. Opis zdarzenia powodującego szkodę:

W dniu 27 września 1943 roku została zabrana z domu mego przez funkcjonariusza] gestapo córeczka moja Sochoń Irena lat 3. Gestapowcy pod pretekstem, że inspektor gestapo chce zobaczyć dziecko kazali wychowawczyni dziecka Bóbr Ludwice zaprowadzić dziecko na Sienkiewicza 15 do siedziby SS i SD, gdzie okazało się, że to był podstęp, gdyż dziecko zostało wychowawczyni siłą odebrane, wrzucone w nieludzki sposób do ciężarówki na podwórzu i wywiezione do więzienia na wydział żeński, a już następnego dnia 28 września 1943 r. o godzinie 5 rano z innymi 70-ciu dziećmi zostało wywiezione do Grabówki koło Białegostoku i zamordowane. Powodem tego bestialskiego czynu było to, że żona moja była pochodzenia żydowskiego. Dziecko posiadało wszystkie dokumenty prawne, tj. metrykę urodzenia i chrztu i karty żywnościowe, więc dziecko wychowywałem oficjalnie za wiedzą władz niemieckich i sąd niemiecki zapewnił, że dziecko jest „pół krwi” i ma prawo do życia i wychowywania się poza gettem u mnie. Jednak okazało się inaczej, gdyż w miesiąc po wymordowaniu Żydów zabrano mi zamordowano niewinne dziecko.

^a Podpis czytelny.

^b Podpis czytelny.

Poza tym musiałem ukrywać żonę przez dwa lata w różnych miejscach w trudnych warunkach materialnych, gdyż jak wszyscy inni Polacy byłem zobowiązany i pracowałem za 80-90 marek miesięcznie i w strasznych warunkach moralnych, gdyż byłem szpiclowany i szantażowany z powodu żony i dziecka i w każdej chwili groziło mi zabranie podczas tak zwanych branek, przeto utraciłem zdrowie i energię do pracy. Sposób zabrania i zamordowania jedynego kochanego dziecka nie daje mi spokoju ni dniem ni nocą.

Straty materialne: zabrano mi przez okupantów niemieckich dobrze urządzony i prosperujący warsztat ślusarko – mechaniczny z narzędziami i materiałami oraz zrujnowano lokal warsztatu przez wycięcie dwóch ścian wewnętrznych – wartość 27.500 zł, maszynę do szycia „Singer” – 600 zł, dwa rowery męski i damski – 250 zł. Poza tym zostało zabrane przez funkcjonariuszy gestapo podczas ucieczki przed armią sowiecką zarekwirowanego u mnie pokoju pościel i koc oraz produkty żywnościowe na sumę 2800 zł.

Świadkowie:

Bóbr Ludwika, Konstanty Roszkowski i Stanisława Dawidowicz

Białystok, dnia 10 listopada 1944 r.

Źródło: APB, Zarząd Miejski w Białymstoku [dalej ZMB] 1944–1950, sygn. 81, k. 69–74, oryginał, rękopis.

Dokument nr 12

16 listopada 1944 r. Białystok – Informacja o działaniach oddziałów sowieckich w paśmie przyfrontowym przesłana przez starostę białostockiego wojewodzie białostockiemu

Starosta Powiatowy Białostocki

Org. I [19]44

16 listopada 1944 r.

**Do
Obywatela Wojewody
w Białymstoku**

Uprzejmie komunikuję, że w ewakuowanej wsi Downary gmina Goniądz, gdzie mieści się oddział ułanów pod dowództwem kapitana Kudilkina (poczta polowa 30663) żołnierze na czele ze starszym lejtnantem Doroszyńskim rozbierają nie tylko chlewy i domy mieszkalne prywatne, lecz także i budynki publiczne.

W tejże wsi został rozebrany chlew szkolny i zdjęto 5 metrów kwadra-

towych blachy cynkowej z dachu szkolnego, a także w kościele miejscowym wyrąbano drzwi wejściowe do obu zakrystii, wyrwano i zabrano obrazy Matki Boskiej Anielskiej na płótnie z dużego ołtarza. Zabrano 2 stelle z prezbiterium i zabrano lub porąbano 4 ławki kościelne. Zdemolowano plebanię, wyrąbano tam 11 okien i 10 drzwi. W tejże wsi Downary rozebrano 3 domy mieszkalne prywatne. 17 domów zdemolowano, wydarto podłogi, sufity i okna. Rozebrano jeden chlew, uszkodzono 5 chlewów i zdarto blachę cynkową z jednego domu.

Zaznaczam, że takie postępowanie przedstawiciele Armii Czerwonej nie jest wyłącznie w gminie Goniądz, gdyż otrzymuję informacje o podobnych rzeczach z całego pasa przyfrontowego. Wobec powyższego uprzejmie proszę obywatela wojewodę o łaskawą interwencję u odnośnych władz. O powyższym powiadomiłem generała Zacharowa²⁷.

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 22, k. 132–132v, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 13

Listopad 1944 r. Białystok – Fragment sprawozdania starosty białostockiego dotyczący zniszczeń Białegostoku

Sprawozdanie Starosty Powiatowego Białostockiego za miesiąc listopad 1944 r. – fragment

Miasto Białystok nie zostało dotychczas całkowicie z gruzów uprzątnięte. W wielu punktach miasta gruzy leżą na chodnikach, tamując ruch pieszy i zmuszając przechodniów do schodzenia na jezdnię z narażeniem się na niebezpieczeństwo przejechania przez kursujące samochody. Także mosty na ulicy Sienkiewicza, Pałacowej i Elektrycznej są uszkodzone i grożą niebezpieczeństwem przechodniom.

Na liczne moje interwencje Zarząd Miejski w Białymstoku przystąpił wreszcie do uporządkowania chodnika przy ulicy Kilińskiego obok Kościoła

²⁷ Generał armii Gieorgij Zacharow – urodzony w 1897 r. Służbę w wojsku rozpoczął w 1915 r. Uczestnik I wojny światowej. W 1919 wstąpił do Armii Czerwonej, uczestnik wojny domowej, absolwent Akademii Wojskowej im. Frunzego oraz Akademii Wojskowej Gensztabu, od 1939 r. dowódca Uralskiego Okręgu Wojskowego. W latach 1941–1942 zastępca dowódcy Zachodniego Frontu, w latach 1942–1943 zastępca dowódcy Frontów Stalingradzkiego i Południowego. W czerwcu 1943 r. objął dowództwo 2 – Armii Gwardyjskiej, – czerwiec – listopad 1944 r. dowódca 2 Frontu Białoruskiego. Uczestnik zdobycia Krymu, przeprawy przez Dunaj, szturm Budapesztu przez oddziały sowieckie. Zmarł w 1957 r.

Farnego, oraz rozpoczął naprawę mostu na ulicy Elektrycznej. Lecz na tym poprzestał. Ten stan rzeczy powoduje zgłaszanie się licznych delegacji ludności, którym ze względu na stanowisko Zarządu Miejskiego nie mogę dać zadawalającej odpowiedzi.

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 24, k. 39, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 14

21 listopada 1944 r. Białystok – Spis strat poniesionych w latach 1939–1944 przez Józefa Rynkiewicza

Józef Rynkiewicz – urodzony 8 grudnia 1909 r. w Białymstoku, narodowość, polska, zamieszkały do 1 września 1939 r. w Grajewie, ulica Nowickiego 9, obecnie [1944 r.] w Białymstoku, ulica Kołodziejska 1 mieszkania 2, zawód – elektromonter.

W dniach 3–6 września 1939 r. Niemcy po wkroczeniu do Grajewa spalili wiele domów mieszkalnych, a między innymi i dom w którym zajmowałem wraz z rodziną mieszkanie składające się z 2 pokoi i kuchni przy ulicy Nowickiego 9.

Żona moja po położu odbytym 25 sierpnia 1939 r. leżała jeszcze chora u rodziców w Białymstoku, dokąd ją odwiozłem 31 sierpnia 1939 r., sam zaś wróciłem 1 września 1939 r. do Grajewa i w tym samym dniu zostałem jako pracownik Urzędu Skarbowego w Grajewie ewakuowany wraz w urzędem do Białegostoku.

W tych warunkach zabranie ze sobą chociażby najkonieczniejszych rzeczy było niemożliwe, toteż opuściłem Grajewo bez niczego, pozostawiając wszystko w mieszkaniu pod opieką współlokatorki. W Grajewie pozostał cały mój majątek, tak ruchomy, jak i nieruchomy, pościel, bielizna, ubrania, etc., które to rzeczy zostały wraz z domem spalone przez Niemców:

- 1) szafa dwudrzwiowa z lustrem – 260 zł,
- 2) łóżko niklowe z materacami – 320 zł,
- 3) łóżko dziecinne niklowe – 110 zł,
- 4) 2 otomany pluszowe – 300 zł,
- 5) stół duży – 60 zł,
- 6) stół okrągły – 150 zł,
- 7) 2 fotele – 48 zł,
- 8) 6 krzeseł – 48 zł,
- 9) szafka nocna – 40 zł,
- 10) kredens kuchenny duży – 215 zł,
- 11) stół kuchenny – około 30 zł,
- 12) naczynia kuchenne – 250 zł,

- 13) pościel – 150 zł,
- 14) bielizna – 320 zł,
- 15) ubrania i obuwie – 360 zł,
- 16) książki (30 sztuk) – 250 zł,
- 17) radioaparat „Philips” 4 lampowy – 240 zł.

Razem straty 3103 zł. Słownie: trzy tysiące sto trzy złote (według cen sprzed 1 września 1939 r.).

Wszystkie wymienione wyżej przedmioty były nowe, względnie prawie nowe, gdyż kupowane były w latach 1936–1939.

Białystok, dnia 21 listopada 1944 r.

Rynkiewicz^a

Świadkowie:

Stefan Tuszyński – urzędnik skarbowy, zamieszkały do 1 września 1939 r. w Grajewie, obecnie w Białymstoku, ulica Majowa 4

Józef Bezubik – zamieszkały w Grajewie, obecnie w Białymstoku, ulica Starobojarska 12

Źródło: APB, ZMB 1944–1950, sygn. 82, k. 85–85v, oryginał, rękopis.

Dokument nr 15

Grudzień 1944 r. Białystok – Fragment sprawozdania starosty białostockiego o sytuacji w powiecie białostockim

Sprawozdanie

Starosty Powiatowego Białostockiego za miesiąc grudzień 1944 r.

– fragment

W składzie osobowym zarządów miejskich i gminnych zmiany nie nastąpiły z wyjątkiem Zarządu Miejskiego w Suraziu, gdzie z przyczyn mi nieznanych aresztowany został w dniu 8 grudnia 1944 r. przez władze NKWD burmistrz Albert Jabłoński.

Największą bolączką trapiącą ludność miejscową są powtarzające się stale wysiedlenia i to z miejscowości leżących poza strefą zabronioną. W ten sposób została wysiedlona wieś Dobrzyniewo, położona 30 kilometrów od frontu, a mieszczący się w tej wsi zarząd gminy przeniesiony został do wsi Obrubniki. Odbывa się dalsze wysiedlanie w gminie Jaświły i gminie Kalinówka. Na moje osobiste interwencje w Dowództwie Frontu obiecano mi wysiedlenie wstrzymać, jednakże ludność została wysiedlona, na wytłumaczenie tego powołano się na względy strategiczne.

^a Podpis nieczytelny.

W dniu 18 grudnia 1944 r. zarządzone zostało wysiedlenie mieszkańców miasta Choroszczy. Na moje usilne interwencje w Dowództwie Frontu udało mi się o tyle zmienić to zarządzenie, że tylko niektóre ulice zostały wysiedlone. Mieszkańcy wysiedlonych ulic zostali rozmieszczeni w pozostałej części miasta.

Stan bezpieczeństwa publicznego pozostaje nadal bez zmian, to jest w dalszym ciągu nie można uznać za zadowalający. Składają się na to zbrojne napady i rabunki, połączone często z zabójstwami, dokonywane przez żołnierzy Armii Czerwonej.

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 24, k. 45, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 16

6 grudnia 1944 r. Białystok – Zarządzenie wojewody białostockiego w sprawie dokonania szacunku szkód wojennych

Wojewoda Białostocki
Nr 1338/44

Białystok, dnia 6 grudnia 1944 r.

Do
Wydziału Przemysłowego
Urzędu Wojewódzkiego

W związku z zarządzeniem Kierownika Resortu Odszkodowań Wojennych z dnia 21 listopada 1944 r. o rejestracji szkód wojennych zarządzam dokonanie szacunku szkód wojennych we wszystkich obiektach fabrycznych i przemysłowych na terenie województwa białostockiego.

Szacunku dokonają zarządy przedsiębiorstw łącznie z delegatem Powołanego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych według wzoru ustalonego przez PZUW, któremu zleciłem nadzór nad rejestracją szkód wojennych.

Do prac powyższych należy przystąpić natychmiast, zwracając się jednocześnie do dyrektora PZUW w Białymstoku, ul. Poleska 1 i delegowanie przedstawicieli.

p.o. Wojewoda
dr [Jerzy] Sztachelski²⁸

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 332, k. 6, oryginał, maszynopis.

²⁸ Jerzy Sztachelski – urodzony 17 stycznia 1911 r. w Puławach. Absolwent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie związany z lewicową organizacją „Front”, aresztowany i w procesie uniewinniony, w latach 1934–1940 asystent zakładu naukowo-badawczego chorób nowotworowych na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, w latach 1939–1941 kierownik Wydziału Zdrowia w Wilnie, w 1942 r. wstąpił do Armii Czerwonej, na

Dokument nr 17

Grudzień 1944 r. Białystok – Pismo Naczelnika służby drogowej Polskich Kolei Państwowych w Starosielcach do majora Leonarda Borkowicza – Pełnomocnika Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w Lublinie w sprawie sytuacji w warsztatach kolejowych w Starosielcach

**Polskie Koleje Państwowe
Dyrekcja w Białymstoku
Wydział Drogowy**

**Do
Pełnomocnika Polskiego Komitetu
Wyzwolenia Narodowego w Białymstoku
Mjr. [Leonarda] Borkowicza²⁹
Odpis Dyrekcja PKP w Lublinie**

W załączeniu przesyłam wykaz przedmiotów zabranych z terenu Warsztatów Kolejowych w Starosielcach (obok Białegostoku) na podstawie „Spec miasto trustu” należącego do Ludowego Komisariatu Komunikacji ZSSR w osobach: Pełnomocnika i Komendanta Komunikacji Borysowa i naczelnika pociągu odbudowy mostów Poluszkina.

Warsztaty fabryczne należały do Wydziału Drogowego D[yrekcji] O[kręgowej] K[olei] P[aństwowych] w Wilnie. Niemcy przebudowali je na warsztaty mechaniczno-magazynowe. Każdy z tych działów poza pierwszym miał własne hale pobudowane przez Niemców³⁰. Podczas odwrotu Niemców hala magazynowa 72x176 metrów zachowała się za wyjątkiem 30% dachu.

stępnie w I Polskiej Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki – dowódca batalionu sanitarnego. Uczestnik bitwy pod Lenino. Od lutego do sierpnia 1944 r. sekretarz generalny Związku Patriotów Polskich, lipiec – sierpień 1944 r. pełnomocnik PKWN na woj. białostockie, od sierpnia 1944 r. do kwietnia 1945 r. wojewoda białostocki, kwiecień 1945 r. – luty 1947 r. minister aprowizacji i handlu, 1947–1951 podsekretarz stanu w Ministerstwie Zdrowia. W latach 1951–1956 i 1961–1968 minister zdrowia, 1969–1975 prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej; 1956–1961 r. pełnomocnik rządu ds. stosunków z Kościołem, kierownik Urzędu ds. Wyznań. Poseł do Krajowej Rady Narodowej, na Sejm Ustawodawczy i Sejm PRL. Zmarł w 1975 r. Warszawie.

²⁹ Leonard Borkowicz – urodzony w 1912 r. Członek Komunistycznej Partii Polski, za działalność przeciwko władzy II Rzeczypospolitej więziony w Berezie Kartuskiej. W 1943 r. dowódca 1 pułku I Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki, od lipca 1944 r. zastępca komendanta głównego Milicji Obywatelskiej ds. polityczno-wychowawczych, od sierpnia 1944 r. pełnomocnik PKWN na województwo białostockie. W marcu 1945 r. powierzono mu funkcję wojewody szczecińskiego. W latach 1949–1950 ambasador PRL w Czechosłowacji. W latach 1954–1958 kierował Centralnym Urzędem Kinematografii, a od 1957 r. zastępca redaktora naczelnego czasopisma „Polityka”. W latach 1958–1968 kierownik redakcji historycznej w wydawnictwie Książka i Wiedza. Po wydarzeniach marca 1968 odsunięty od życia publicznego. Zmarł w 1989 r.

³⁰ Tak zapisano w oryginale.

Maszyny, narzędzia z magazynu były wywiezione w większości przez Niemców. Reszta pozostała w spalonych budynkach lub na terenie warsztatów, w większym lub mniejszym stopniu zdadne do użytku. Warsztaty powyższe wobec ogólnego zniszczenia na tutejszym terenie, są niezbędne dla kolei w ich charakterze do 1939 r., to jest warsztatów drogowo-mostowych, tym bardziej, że na terenie Starosielc znajduje się kilkuset wykwalifikowanych pracowników przy pomocy których jest możliwe uruchomienie warsztatów. W chwili obecnej możliwości te odpadają wobec zabrania wszystkich przydatnych maszyn, narzędzi i materiałów, włączenie do zajęcia zewnętrznych i wewnętrznych instalacji elektrycznych, niezniszczonych części transformatorów, rynien deszczowych itp. Według oświadczenia przedstawicieli Trustu rzeczy te mają służyć do wyposażenia pociągu pogotowia mostowego, który ma się organizować w Grodnie.

W myśl umowy międzypaństwowej o niewywożeniu majątności za granicę, proszę o interwencję w celu pozostawienia majątku warsztatów dla ich uruchomienia, co dałoby zatrudnienie miejscowej ludności i częściowo zaspokoiłoby potrzeby tutejszej Poddyrekcji PKP.

Naczelnik Służby Drogowej
(-)^a

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 22, k. 6, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 18

1944 r. Białystok – Wykaz szkód wojennych w nieruchomościach w Białymstoku i w województwie białostockim sporządzony na podstawie okólnika Ministerstwa Obrony Narodowej

**Zarząd Miejski
w Białymstoku
Wydział Techniczny^b
Nr V 483/1950**

Wykaz ogólny szkód wojennych w nieruchomościach w Białymstoku, wojew[ództwa] białostockiego w[edług] okólnika M[inisterstwa] O[brony] N[arodowej]

^a Podpis nieczytelny.

^b Pieczęć.

Lp.	Rodzaj budynku	Ilość budynków w sztukach	Ogólna kubatura w metrach sześciennych	Ogólna wartość w zł. z 1939 r.	Ogólna wartość zniszczeń w zł 1939 r.	Przeciętny % [procent] zniszczeń
1.	Mieszkalne	3100	2740 tys.	59400 tys.	31710 tys.	53,5%
2.	Gospodarcze	1896	47920 tys.	471 5tys.	3726 tys.	79,0%
3.	Przemysłowe	695	2031 tys.	99850 tys.	79020 tys.	79.2%
4.	Użytecz[ości] Publ[icznej]	166	1387 tys.	50500 tys.	25060 tys.x)	49,6%

Uwagi:

x) W tym: a) Urzędy Państwowe – Biura Urzędu Wojewódzkiego, Zarządu Miejskiego, Bank Państwa, Bank Rolny, Urząd Skarbowy, szkoły średnie, powszechne i zawodowe, Teatr Miejski, szpitale, prywatne banki, przedsiębiorstwa widowiskowe (teatr kino) szkoły itp.

Źródło: APB. ZMB 1944–1950, sygn. 73, k. 26, oryginał maszynopis.

Dokument nr 19

1944 r. Białystok – Pismo wojewody białostockiego Jerzego Sztachelskiego do Edwarda Osóbki – Morawskiego – przedstawiciela PKWN w Lublinie w sprawie ewakuacji repatriantów ze Związku Sowieckiego do Polski

**Do
Ob.[ywatela] Przewodniczącego PKWN³¹
w Lublinie**

Rodziny osób wywiezionych w latach 1939–1941 do odległych okęgów ZSRR masowo zgłaszają się do mnie i proszą o wydanie im zezwoleń na powrót i zamieszkanie na terenie Polski wywiezionych. Większość zainteresowanych prosi o wydanie wezwań do powrotu, na podstawie czego będą mogli wywiezieni uzyskać dokumenty podróży od władz sowieckich. Wezwania te żądane są na podstawie listów otrzymywanych od osób wywiezionych i prawdopodobnie takie informacje udzielane są przez miejscowe władze sowieckie.

Ponieważ teren województwa białostockiego w całości pozostawał zarządem administracji sowieckiej w latach 1939–1941 i bardzo znaczna część ludności ma swych członków rodzin wśród wywiezionych sprawa ich losu

³¹ Przewodniczący PKWN – Edward Osóbka Morawski.

jest nader aktualną i piękną, a brak konkretnych warunków ze strony specjalnych czynników pognebia zainteresowanych. Między innymi nie wyjaśnioną jest sprawa, czy była ogłoszona amnestia dla osób przebywających w obozach, gdyż listy z końca lipca b[ieżącego] r[oku] świadczą, że obywatele polscy przebywają w obozach karnych.

Nie mając danych jak obecnie przedstawia się sprawa wywiezionych uprzejmie proszę o wydanie [b] specjalnego zarządzenia w mówionej sprawie.

Wojewoda

(-)^a

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 16, k. 65 – 65 v., oryginał, rękopis.

Dokument nr 20

2 stycznia 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Annę Sochoń zamieszkałą w Białymstoku w czasie trwania okupacji niemieckiej

Do Wydziału Odszkodowań wojennych w Białymstoku

Zgłoszenie

Anna Sochoń, urodzona w Białymstoku 12 lutego 1916 r., przynależność państwowa: polska

Miejsce zamieszkania przed rokiem 1939 r. Białystok ul Zamenhofa, obecnie Białystok, ul. Sienkiewicza 43, zawód: rękawniczka, stan cywilny: żonata

Szkoda powstała w latach 1941–1944 w Białymstoku podczas okupacji niemieckiej. Opis zdarzenia powodującego szkodę:

W dniu 5 lutego 1943 r. podczas likwidacji przez okupanta niemieckiego getta zostali zamordowani najbliższa moja rodzina: ojciec, matka, brat i siostra, a w dniu 27 września 1943 r. została zabrana od męża 3-letnia moja córeczka, następnie wywieziona do Grabówki i zamordowana, ja zaś byłam ukrywaną przez męża w różnych miejscach w najgorszych warunkach i obawie o męża jedyne go opiekuna i strachu wiedząc o śmierci moich najbliższych. Po wygnaniu Niemców przez armię sprzymierzonych z Białegostoku wyszłam z ukrycia zupełnie chora i opuchnięta i dziś czuję się bardzo źle, straciłam zdrowie i spokój, gdyż nie ma moich najbliższych, którzy stoją mi ciągle przed oczyma.

^a Podpis nieczytelny.

Straty materialne: Podczas likwidacji przez Niemców getta uciekając przed mordercami hitlerowskimi pozostawiłam w getcie garderobę i urządzenie mieszkaniowe na sumę 7500 zł. Poza tym po wymordowaniu rodziny mojej zabrane zostały przez Niemców ich mienie, a mianowicie:

- urządzenia mieszkaniowe, sprzęt domowy i meble, garderoba matki, ojca, siostry i brata oraz z warsztatu ojca majstra rękawnicznika specjalne maszyny do robienia rękawiczek oraz materiały na sumę 3500 zł.
 - za utratę ojca Jakuba Farbera, lat 54, matki Mojszy Farber, lat 50, brata Ber Farbera i siostry Soni Farber po 10000 zł, łącznie 40000 zł.
- Zestawienie strat: 82500 zł.

Świadkowie:

A. Brener, zam. ul. Jurowiecka 2b, Indurska Lila, ul. Jurowiecka 2b

Źródło: APB, ZMB 1944–1950, sygn. 81, k. 54–55, oryginał, rękopis

Dokument nr 21

2 stycznia 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Piotra Słomkę zamieszkałego w Białymstoku w czasie trwania okupacji niemieckiej

**Do
Urzędu Miasta Białegostoku**

**Podanie
Piotra Słomki zamieszkałego w Białymstoku**

W myśl ogłoszenia przez Urząd do wiadomości publicznej o składaniu zeznań o zniszczeniach przez okupację niemiecką mienia publicznego oraz o zabitych bądź wywiezionych w nie wiadomym kierunku, oświadczam, że syn mój Roman Władysław Słomka urodzony 16 lutego 1920 r. został aresztowany z domu 28 kwietnia 1943 r. o godzinie 6 rano jak i innych osób, których posądzono o działalność przeciw państwową. Po aresztowaniu w kilka dni ogłoszono publicznie, że spośród aresztowanych zaliczono jako zakładników 50 osób i po okresie 10 dni jeśli przestępcy zbrodni społeczeństwo miasta nie wyda w ręce władz to wszyscy zakładnicy zostaną straceni przez rozstrzelanie. Zakładnicy odróżniali się tym w więzieniu, że przyjmowano dla nich paczki przyniesione przez rodzinę lub krewnych: tytuń, papierosy, przyjmowane codziennie o godzinie 11–13.

Trzynastego maja 1943 r. dowiedzieliśmy się, że samochodami wywożą więźniów w kierunku lasu w Nowosiólkach pod tunelem kolejowym szosy południowej przez co ludność mogła obserwować, że spośród samych za-

kładników kilka osób zostało zwolnionych między innymi ksiądz kanonik Adam Abramowicz³², doktor Niwiński ze szpitala św. Rocha, jeden urzędnik z poczty, którego nazwiska nie pamiętam. Coś dowiedzieć się było bardzo trudno z obawy, że nie wolno się było spotkać z aresztowanymi, którzy zostali wymordowani. Po kilku dniach poszedłem na miejsce stracenia do Nowosiółek i tam dowiedziałem się o potwornej zbrodni. Przed wymordowaniem w dwóch partiach zakładników byli wymordowani wojskowi Rosjanie, po nich stracono tam dużą ilość Żydów, jest tam niezliczona ilość mogił, w tym czasie krążyły tam patrole. Mogiły kopano do 12 metrów długości, 2 metrów szerokości i także 2 metry głębokości, często zakopywano po dwie warstwy rozstrzelanych. Więźniów rozstrzeliwano do przyjscia Armii Czerwonej. Po odejściu Niemców za Narew poszedłem odwiedzić mogiły w Nowosiółkach. Znalazłem tam dużą ilość popiołów, kości niedopalonych z nóg i rąk oraz małe szczęki dzieci wraz z ząbkami, ale wszystkich mogił Niemcy nie zdążyli odkopać i spalić. Byłoby pożądane ażeby w przyszłości można postawić wspólny pomnik wszystkich poległych bojowników o wolność.

³² Ksiądz Adam Abramowicz – urodzony 2 lutego 1881 r. w miasteczku Żośle na Litwie. W 1899 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Wilnie. 9 lutego 1925 r. biskup Matulewicz nominował go na proboszcza parafii św. Rocha, 20 maja 1925 r. erygowana została parafia św. Rocha w Białymstoku. Ks. Abramowicz wybrał do realizacji projekt znanego mu już profesora Politechniki Warszawskiej Oskara Sosnowskiego. W 1926 r. rozpoczęto prace budowlane. Sprawom budowy świątyni, a także integracji parafii służyło też czasopismo parafialne „Jutrzenka Białostocka”. Ks. Adam prowadził pracę duszpasterską i powoli wykańczał kościół. W domu parafialnym od jesieni 1939 r. Siostry Misjonarki św. Rodziny (w ubraniu świeckim) prowadziły przedszkole dla około 120 dzieci, w tym dla dzieci żydowskich i wojskowych sowieckich. W 1940 r., za okupacji sowieckiej, aby uchronić kościół przed zabraniem na cele świeckie, przeniósł do niego nabożeństwa z kaplicy. Wkroczenie w czerwcu 1941 r. Niemców do Białegostoku przyniosło nowe zagrożenia, a jednocześnie nowe pole działania. Działalność zaś ks. Abramowicza była wielokierunkowa, duszpasterska, patriotyczna, charytatywna i społeczna, o czym trudno tu pisać z racji na szczupłość miejsca. Wspierali w jego pracy wikariusze, ks. Piotr Maziewski i ks. Adolf Frydrykiewicz oraz Siostry Misjonarki. Pod przykrywką przedszkola w domu parafialnym prowadzono tajną szkołę podstawową. Ks. Abramowicz pomagał też ukrywać Żydów, wydawał im podrobione metryki. Piękne świadectwo o jego pomocy Żydom daje Maryla Różycka, łączniczka z getta białostockiego, a także inni autorzy. W czasie okupacji niemieckiej ks. Adam dwukrotnie był więziony przez Niemców. Dnia 15 lipca 1943 r. został uwięziony, jako zakładnik razem z innymi księżmi i ludźmi świeckimi. Przebywał w więzieniu białostockim do 24 lipca, ale już 20 września został ponownie uwięziony. Zwolniony został 5 listopada 1943 r. dzięki łapówkom i staraniom parafian. Jako kapelan Armii Krajowej za swoją działalność został odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami i Krzyżem Walecznych. Po wyzwoleniu ks. Abramowicz dalej prowadził prace wykończeniowe przy świątyni, którą w uroczystość św. Rocha w 1946 r. wyświęcił arcybiskup Romuald Jałbrzykowski. W roku następnym otrzymał godność prałata papieskiego Oprócz funkcji proboszcza do 1950 r. pełnił też obowiązki dyrektora archidiecezjalnej „Caritas”. Pragnął też pobudować kościół św. Kazimierza na Antoniuku, ale władze państwowe na to nie pozwoliły. Zmarł 4 czerwca 1969 r. i został pochowany przy kościele św. Rocha.

Straceni przez Niemców w Nowosiólkach 12–13maja 1943 r.

1. Sokół z zawodu buchalter – Białystok
 2. Kownacki Stanisław z zawodu kelner – Białystok
 3. Sienkiewicz Aleksander z zawodu urzędnik – Białystok
 4. Grabowscy, ojciec i syn – Białystok
 5. Kownacki Alfons – Starosielce
 6. Miastkowski z zawodu konduktor – Starosielce
- O tych nazwiskach mi wiadomo

Słomka Piotr [podpis odręczny]

Białystok dnia 2 stycznia 1945 r.

Źródło: APB, ZMB 1944–1950, sygn. 82, k. 35–36, oryginał, rękopis.

Dokument nr 22

15 stycznia 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Włodzimierza Wnuszyńskiego zamieszkałego w Białymstoku w czasie trwania okupacji niemieckiej

**Do Zarządu Miejskiego w Białymstoku
Wydział Odszkodowań Wojennych**

**Wnuszyński Włodzimierz
zamieszkały w Białymstoku
przy ulicy Kozłowej nr 2 m 3**

Podanie

Wnuszyński Włodzimierz urodzony 2 września 1911 r. w Starosielcach. Jestem przynależności państwowej polskiej. Przed 1939 r. mieszkalem przy ulicy Suwalskiej 2. Obecnie zamieszkuję przy ulicy Kozłowej nr 2 m 5. Z zawodu jestem monterem sygnalizacji na P[olskich] K[olejach] P[aństwowych]. Jestem żonaty. Mam na utrzymaniu 4 osoby, w tym dwoje dzieci.

Dom mój został zniszczony przy ulicy Suwalskiej 2 w czasie ostatnich działań wojennych, bombardowań nocnych. Dom został całkowicie zniszczony. Wysokość szkody mojego domu z roku 1939 kosztowała 20000 zł. Szkodę potwierdzają świadkowie:

Pracownik Zarządu Miejskiego Wydziału Technicznego

Rutkowski – robotnik fabryczny, zamieszkały przy ulicy Sitarskiej 46

Wnuszyński Włodzimierz^a

Białystok, 15 stycznia 1945 r.

Źródło: APB, ZMB 1944–1950, 88, sygn. 82, k. 59, oryginał, rękopis.

^a Podpis nieczytelny.

Dokument nr 23

15 marca 1945 r. Warszawa – Informacja Ministerstwa Administracji Publicznej
o podziale administracyjnym Polski

Ministerstwo Administracji Publicznej Warszawa, 6 marca 1945 r.
Departament Organizacyjny
L.dz.I/Org. 300/45
Zmiany w podziale administracyjnym Państwa

Do obywateli Wojewodów (wszyscy)
oraz Prezydenta m.st. Warszawy i Łodzi

W związku ze zmianą granic Rzeczypospolitej oraz zmiana warunków gospodarczych może zająć potrzeba zmiany granic poszczególnych województw, powiatów i gmin. W ostatnim okresie pojawiło się też szereg projektów dotyczących się zmian w podziale administracyjnym Państwa, które nieraz składane są władzom centralnym z pominięciem toku instancji. Chcąc prace związane ze zmianą w podziale administracyjnym Państwa sprowadzić na właściwą drogę wyjaśniam co następuje:

1. W myśl artykułu 65 Konstytucji Marcowej z 1921 r. podział administracyjny Państwa na województwa, powiaty i gminy dobywa się z drogi ustawodawczej.
2. Artykuł 11 Dekretu PKWN z dnia 21 sierpnia 1944 r. Dziennik Ustaw nr 2, pozycja 8 o trybie powołania władz administracji ogólnej w I i II instancji uchyla podział administracyjny wprowadzony przez władze okupacyjne. Za obowiązujący należy zatem uznać podział administracyjny z dnia 1 września 1939 r. o ile nie został zmieniony aktami ustawodawczymi z 22 lipca 1944 r.
3. Władzę naczelną właściwą do opracowania i przedkładania Radzie Ministrów wniosków w sprawie zmian w podziale administracyjnym Państwa są ministrowie Administracji Publicznej, którego organami są podległe mu organa Administracji I i II instancji.
4. Ze względu na to, że ostateczne granice Państwa zwłaszcza na zachodzie i północy nie są ustalone, jest wskazane wstrzymać się obecnie od dalej idących zmian w podziale administracyjny Państwa o ile nie chodzi o zmiany konieczne i pilne, a nie związane z ostatecznymi granicami Państwa.

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 303, k. 27, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 24

28 czerwca 1945 r. Czyżew – Informacja wójta gminy w Czyżewie o postępowaniu oddziałów sowieckich skierowana do starosty powiatowego w Wysokiem Mazowieckiem

**Zarząd Gminy
w Czyżewie
28 czerwca 1945 r.**

Odpis

**Do
Starostwa Powiatowego
w Wysokiem Mazowieckiem**

Oddział wojsk lotniczych Armii Czerwonej prowadzący warsztaty reperycyjne samolotów zakwaterowany w byłym majątku Sutki (2 kilometry od Czyżewa) posiadając samochód nr C55-648 z budynków wywozi blachę dachową, wycina belki, ściany, słowem demuluje i rozwozi materiały drewniane, jak i narzędzia rolnicze do okolicznych i dalszych gospodarzy na sprzedaż. 26 czerwca zastałem w zniszczonym w powyższy sposób spichlerzu w Sutkach 2 aparaty gorzelnicze w pełnym toku. Sam „gorzelniak” uciekł, a dwóch innych – jako świadkowie, mieszkańcy majątku Sutki, obywatele Stanisław Seligowski i Władysław Kozłowski oświadczyli, że fabryka bimbrow należy do żołnierzy Czerwonej Armii z zakwaterowanego oddziału. Materiał – surowiec do pędzenia bimbrow żołnierze zdobywają drogą sprzedaży zabranych desek i innych materiałów i narzędzi rolniczych. I tak blachę z dachu ze spichlerza zdarto i wywieziono do Andrzejewa za mękę we młynie, belki i inne budulcowe materiały do innych gospodarzy. Narzędzia rolnicze i młocarnię wywieziono w niewiadomym kierunku. W dniu 26 czerwca ci sami żołnierze wpadli do majątku Czyżew (dziś szkoła rolnicza), zabrali żniwiarkę i wywieźli pomimo protestu zarządzającego. Słowem wyrządzają szkody w niszczeniu budynków na wyrób bimbrow. O powyższym donoszę do wiadomości obywatela starosty.

Wójt
(-)^a

Źródło: APB, UWb 1944–1950, sygn. 24, k. 82, oryginał, maszynopis.

^a Podpis nieczytelny.

Dokument nr 25

28 czerwca 1945 r. Białystok – Dane statystyczne dotyczące zniszczeń wojennych w przemyśle metalowym w Białymstoku. Stan z 1945 r. w porównaniu do 1939 r.

**Państwowe
Zakłady Mechaniczne
w Białymstoku
L.dz. 499/45**

Białystok, dnia 28 czerwca 1945 r.

**Do
Wydziału Przemysłowego
w Białymstoku**

Zgodnie z rozmową telefoniczną rozmową z ob. [Hipolitem] Sobolewskim³³ przesyłamy Panu zadane dane.

Dyrektor
(-)^a

Stan w roku 1939 r.

Fabryka Gotliba przy ul. Łąkowej Nr 3 posiadała odlewają odlewnie o dwóch żeliwiakach i o powierzchni 1470 metrów kwadratowych wykonywała odlewów około 50 ton miesięcznie oraz warsztaty mechaniczne dla różnych remontów w województwie i do produkcji kotłów centralnego ogrzewania i radiatorów. Ogólna produkcja wynosiła 30 tys. zł miesięcznie. Zatrudnionych było 50 robotników.

Fabryka maszyn młynarskich Gotliba przy ul. Starobojarskiej 32 wykonywała różnego rodzaju maszyny młynarskie na sumę 35 tys. zł miesięcznie. Zatrudnionych było 25 ludzi.

Kuźnia mechaniczna i fabryka gwoździ przy ul. Poleskiej 49 wykonywała osie do wozów, szyny do wozów, lemiesze, dokładnie różnego rodzaju i inne odkówki oraz gwoździe na łączną sumę 50 tys. zł. Zatrudnionych było 50 ludzi.

Fabryka gwoździ Dojlidzkiego przy ul. Grunwaldzkiej 35 produkowała gwoździe oraz odkówki na sumę 50 tys. zł miesięcznie. Zatrudnionych było 45 ludzi.

Stan obecny

Fabryka Nr 1 przy ul. Łąkowej 3 – odlewnia o powierzchni 350 m² posiada i żeliwisk, wykonuje odlewów na 18 ton, pozostałe wydziały są kom-

³³ Hipolit Sobolewski – urodzony 6 października 1911 r. w Janowie, ukończył Wydział Mechaniczny na Politechnice Warszawskiej, po studiach w roku 1937 podjął pracę w Fabryce Cegielskiego w Poznaniu, w roku 1939 wrócił do Janowa, gdzie do roku 1941 pracował jako nauczyciel matematyki, w okresie okupacji uczestniczył w tajnym nauczaniu, w 1944 organizował Gimnazjum w Janowie, w listopadzie 1944 r. Kierownik Oddziału Wytwórczego Wydziału Przemysłowego w Urzędzie Wojewódzkim w Białymstoku, od 4 czerwca 1945 r. podjął pracę w Centralnym Biurze Konstrukcyjnym Parowozów w Poznaniu.

^a Podpis nieczytelny.

pletnie zniszczone – produkcja wynosi wg cen 1939 r. na sumę 7200 zł – tzn. około 36% produkcji przedwojennej. Zatrudnionych jest 41 osób /z tego 15 osób w odbudowie/.

Fabryka Nr 2 – przy ul. Starobojarskiej 32 produkuje maszyny młyńskie i wykonuje wszelkiego rodzaju remonty maszyn i narzędzi młynarskich – produkcja wg cen z 1939 r. wynosi na sumę 8500 zł – około 29% produkcji z 1939 r. Zatrudnionych jest 63 robotników i pracowników – z tego transportowych 4 osoby – gospodarczych 6 osób.

Fabryka Nr 3 przy ul. Poleskiej 49 – dawna kuźnia mechaniczna jest obecnie kompletnie – pracuje tam 3 kowali w kuźni ręcznej produkcja wg cen z 1939 r. wynosi obecnie 1500 zł tzn. około 3% produkcji.

Fabryka Nr 4 – przy ul. Poleskiej 19 – wyrabia maszyny rolnicze na sumę 5 tys. zł wg cen 1939 r. Zatrudnionych jest 39 robotników i pracowników z tego 3 osób gospodarczych.

Fabryka Nr 5 przy ul. Czarnej 4 – produkuje obecnie gwoździe odkówki i maszyny rolnicze na sumę 18 tys. zł wg cen z 1939 r. tzn. około 36% produkcji z 1939 r. Zatrudnionych jest 39 robotników i pracowników – z tego robotników gospodarczych i bud remontowych – 14 osób.

Realizacja dotychczas planowanej produkcji i przewidywane osiągnięcia w zakresie uruchomienia fabryk i produkcji.

Przewidujemy uruchomienie produkcji pługów, lemiesz, odkładni. W tej chwili w związku z uruchomieniem w bieżącym miesiącu kuźni mechanicznej przystąpiliśmy do produkcji odkówek osi do wozów. Obróbka osi będzie jeszcze w tym miesiącu częściowo zorganizowana.

Uwaga: Fabryka Nr 2 – obecnie pozbawiona jest maszyn – brak szlifierki do walców oraz frezarki, przy tym brak całkowicie wykwalifikowanych fachowców.

Realizacja produkcji w 1945 r.^b

Treść	Styczeń	Luty	Marzec	Kwiecień	Maj	Czerwiec	Razem
Kieraty	-	-	-	86 tys.	110 tys.	96500	292500
Brony	-	-	-	9500	11400	4800	25700
Sieczkarnie	16 tys.	-	14 tys.	-	6 tys.	-	36 tys.
Gwoździe	2143	6610	33985	25235	19725	19525	107223
Odlewy	8245	14800	24684	26048	7591	19383	100751
Szyny	-	-	-	2 tys.	2300	-	4300
Maszyny młyńskie	110300	126150	110074	179691	179623	79791	785629
Różne	1450	8321	7738	15819	159451	10112	202891
Razem	138138	155881	190481	344293	469060	230111	1554994

^b dopisek odręczny.

Poza tym zrealizowano w wysokości 276672 zł produkcji dla II-go Białoruskiego Frontu za miesiące od grudnia do maja 1945 r.

Razem w ciągu 1945 r. do 20 czerwca br. zrealizowano produkcji za sumę 1831666 zł.

Możliwości sprzedaży

Sprzedaż maszyn rolniczych na razie został częściowo zmniejszona. Zbliża się jednakże sezon i wtedy zapotrzebowanie na rynku zarówno na maszyny rolnicze i na narzędzia znacznie wzrośnie. Zapotrzebowanie na gwoździe jest obecnie bardzo duże. 75% naszej produkcji jak omówiono z Centralą Gwoździ i Drutu w Bytomiu – będziemy sprzedawali w przeciągu 2-ch miesięcy po cenach komercyjnych, gdyż za drut płaciliśmy, gdyż za drut płaciliśmy także po cenach komercyjnych. Zapotrzebowanie na maszyny młyńskie jest bardzo duże i sprzedaż odbywa się indywidualnie.

Bezpieczeństwo Zakładu – Praca Rady Zakładowej – zagadnienie fachowców.

Bezpieczeństwo pracy jest zapewnione przez zastosowanie normalnie przyjętych środków zapobiegawczych przed nieszczęśliwym wypadkiem w przemyśle metalowym.

Rada Zakładowa usiłuje podnieść wydajność pracy robotników, dyscyplinę rozpowszechnia pismo związkowe, przeprowadza zebrania o charakterze wychowawczym.

Fabryki odczuwają brak fachowców wszystkich zawodów /tokarzy, ślusarzy, formierzy, stolarzy, mechaników/ duża ilość robotników jest słabo Wyszkolona.

Płaca i świadczenia dodatkowe:

Zawód	Stawka za godzinę
Formiarze	4
Rdzeniarze	4,35
Ślusarze	4,05
Tokarze	4,85
Kowale	4,35
Stolarze	3,7
Strugarze	4,2
Malarze	4,2
Murarze	4,2
Palacze	4,2
Modelarze	4,5
Cieśle	4,2
Elektromonterzy	4,2
Gwoździarze	4,5

Szoferzy	3,4
Pomocnicy	2,85
Robotnicy niewykwalifikowani	2,1

Zorganizowane są stołówki przy fabryce nr 1 i fabryce nr 5. Pozostałe fabryki korzystają ze stołówki na fabryce nr 2.

Dodatkowo na stołówki asygnowano z Kasy Państwowych Zakładów Mechanicznych w marcu 7406 zł, w kwietniu 4398 zł w maju 23866 zł, w czerwcu 25633 zł. Poza tym na nowy rok dano po 1 kg wołowiny na 1.5.1945 r., po 2 kg mąki pszennej, na fabryce nr 1 dodatkowo po 2 kg wieprzowiny – na fabryce nr 4 asygnowano na dodatkowe odżywianie 14 tys. zł.

W chwili obecnej płace i świadczenia są niewystarczające na pokrycie kosztów utrzymania.

Czy istnieć ucieczka od pracy do działalności przynoszącej wyższe dochody.

Ilość robotników i pracowników porzucających pracę w tej chwili obecnej znacznie się zmniejszyła.

Wszystkie fabryki wchodzące w skład Państwowych Zakładów Mechanicznych są pod tymczasowym zarządem państwowym.

Źródło: APB, UWb 1944–1950, sygn. 1449, k. 2 – 5, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 26

30 czerwca 1945 r. Białystok – Dane dotyczące zniszczeń wojennych w przemyśle szklanym. Stan z 1945 r. w porównaniu do 1939 r.

Białostocka Huta Szkła
Białystok, ul. Ryska 1^a
L. dz. Nr 391

Białystok, dnia 30 czerwca 1945 r.

Do
Białostockiego Urzędu Wojewódzkiego
Wydz[iał] Przemysłowy

W odpowiedzi na pismo Wyd[ziału] Przemysłowego z dnia 26 czerwca 1945 r., Nr P-4-1/45 fin. przesyłamy w załączeniu dane dotyczące naszej fabryki wg nadesłanego nam formularza.

Dyrektor
 (–) O. Kiziński^b

^a Pieczęć nagłowna.

^b Podpis czytelny.

Stan w roku 1939: ilość fabryk, jaka produkcja, ilość produkcji, ilość zatrudnionych robotników.

W Białymstoku 1 – na huta szklana.

Produkują butelki monopolowe różne.

Przy pracy na 3-y zmiany, przy wannie o 6-ciu otworach produkowano do 27-tu tysięcy sztuk butelek.

Przy 3-ch zmianach zatrudniano około 180 osób.

Stan obecny

1. Przeszkody w uruchomieniu fabryki: Brak opału, brak kapitału obrotowego, brak własnych środków transportowych, brak sody amoniakalnej (surowiec); w chwili obecnej brak rynku zbytu dla gotowej produkcji.
2. Realizacja dotychczasowych planów produkcji: Z braku stałego zapotrzebowania ze strony fabryk wódczanych, piwnych, octowni oraz wytwórni wód mineralnych i gazowych; fabryka nastawiona była na produkcję sezonową, jak butelki monopolowe różne, apteczne 50 g, szkła lampowe różne, rezerwuary różne lampowe, bańki felcherskie, kufle do piwa, szklanki oraz grubizna jak słoje, gąsiorzy i balony.
3. Możliwość sprzedaży na rynek sztywny i wolny: stosunek sprzedaży na rynek sztywny i wolny łącznie nie przekracza w obecnej chwili 10% możliwości produkcji.
4. Kwestia bezpieczeństwa zakładów: brak urządzeń przeciwpożarowych, rada zakładowa pracuje wspólnie z dyrekcją fabryki oraz stara się o podniesienie materialnych korzyści hutnika.
5. Urzędowe stawki płac: stawki płac wg tabeli nr 2 (dla przemysłu ciężkiego) obejmującej 12 kategorii od 2 zł do 5,60 zł na godzinę; obiad w stołówce fabrycznej za opłatą 2 zł; premie w postaci sukna, mydła i talonów na reperacje obuwia i szycie ubrań na łączną sumę około 220 zł – miesięcznie na 1 – go robotnika; zarobek robotnika wystarcza na pokrycie 20% wg przeciętnego zarobku 29 zł dziennie
6. Czy istnieje ucieczka od pracy: ze względu na niskie wynagrodzenie i b ciężką pracę hutnika daje się zauważyć ucieczką hutników od pracy w swoim zawodzie; poza tym zauważa się zupełny brak uczniów w hutnictwie.
7. Czy przedsiębiorstwo jest państwowe: Huta Szklana w Białymstoku jest państwowa.

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 1449, k. 6–7, oryginał maszynopis.

Dokument nr 27

4 lipca 1945 r. Białystok – Dane dotyczące zniszczeń wojennych w przemyśle skórzanym. Stan z 1945 r. w porównaniu do 1939 r.

Zjednoczenie Przemysłu Skózanego Okręgu Białostockiego^a

**Do
Wydziału Przemysłowego
w Białymstoku**

W wykonaniu pisma z dnia 26 czerwca r[oku] b[ieżącego] za Nr P-4-1/45 Fin., donosimy:
w roku 1939 na terenie obecnego Białostockiego Województwa czynnych było 8 garbarni, a mianowicie:

1. Garbarnia nr 1 w Białymstoku, ul. Wąska 15 – produkowała skóry chromowe, podeszwowe, pasowe, brandzłowe, juchtowe i futrówkę.
2. Garbarnia nr 2 w Białymstoku, ul. Kijowska 10 – produkowała skóry chromowe i futrówkę.
3. Garbarnia nr 3 w Krynkach – produkowała skóry podeszwowe, pasowe, brandzłowe, juchtowe, blanki i surowiec.
4. Garbarnia w Jasionówce – brak danych, tak co do ilości produkcji, jak ilości zatrudnionych robotników.
5. Garbarnia w Augustowie – brak danych, tak co do ilości produkcji, jak ilości zatrudnionych robotników.
6. Garbarnia w Suwałkach – brak danych, tak co do ilości produkcji, jak ilości zatrudnionych robotników.
7. Garbarnia w Sokółce – brak danych, tak co do ilości produkcji, jak ilości zatrudnionych robotników.
8. Garbarnia w Wysoko-Mazowieckim – brak danych, tak co do ilości produkcji, jak ilości zatrudnionych robotników.

Obecnie są czynne 4 fabryki: dwie w Białymstoku, jedna w Krynkach i jedna w Suwałkach; fabryki te produkują skóry podeszwowe, pasowe, juchtowe, blanki i surowiec, wierchy chromowe i futrówkę.

- Zatrudnionych na dzień 1 lipca [1945 r.] 219 osób, w tym 26 pracowników umysłowych.
- Przeszkody w uruchomieniu fabryk – brak kapitałów obrotowych i inwestycyjnych.
- Po uzyskaniu wspomnianych kapitałów i chemikaliów nastąpić może podniesienie produkcji tak ilościowo, jak i jakościowo.
- Brak fachowców na garbarni w Krynkach – brak bezpieczeństwa.

^a Pieczęć nagłowna.

- Urzędowe stawki płac i inne wobec szalonej drożyzny, w porównaniu z przedwojennymi są minimalne; praca na pokrycie kosztów utrzymania niewystarczająca przy najskromniejszym utrzymaniu.
- Wyżej wspomniane przedsiębiorstwa są pod zarządem Zjednoczenia Przemysłu Skórzanego Okręgu Białostockiego.

Dyrektor
(-)^b

Ekonomista
(-)^c
(J. Goćłowski)

Białystok, dn[ia] 4 lipca 1945 r.

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 1449, k. 8, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 28

5 lipca 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Spółdzielnię Spożywców „Zjednoczenie” w Białymstoku w czasie okupacji niemieckiej

**Do
Wydziału Odszkodowań Wojennych
w Białymstoku**

Zgodnie z zarządzeniem podajemy szkody wojenne poniesione przez Spółdzielnię Spożywców „Zjednoczenie” w Białymstoku w czasie trwania okupacji niemieckiej.

Przy ulicy Wesołej nr 7 – piekarnia mechaniczna:

Ściana budynku murowanego piętrowego wsadzona w powietrze – 3000 zł

Piec 3- komorowy mechaniczny – 35000 zł

Ogrodzenie całej posesji zniszczone – 1500 zł

3 motory elektryczne zniszczone – 1500 zł

Szopy drewniane, garaż, stajnie rozebrane – 2000 zł

Samochód ciężarowy 1,5 tony „Chewrolet” zabrany – 8000 zł

Furgon kryty na gumach zabrany – 2000 zł

Kon z uprzężą zabrany – 500 zł

Wóz platforma zabrany – 400 zł

Różne towary w 24 sklepach – 60000 zł

W magazynie – 20000 zł

W cukierni – 5000 zł

Urządzenia w cukierni – 12.000 zł

^b Podpis nieczytelny.

^c Podpis nieczytelny.

Urządzenia w sklepach - i magazynach - 15000 zł
Urządzenia biurowe - 3000 zł
Kasa ogniotrwała w biurze - 1500 zł
Przy ulicy Stalowej nr 6 magazyn murowany spalony całkowicie - 3600 zł
Straty ogółem - 174000 zł
Pieczęć Stowarzyszenia

Źródło: APB, ZMB 1944-1950, sygn. 82, k. 211, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 29

6 lipca 1945 r. Grajewo - Informacja starosty powiatowego szczuczyńskiego o postępowaniu oddziałów sowieckich skierowana do wojewody białostockiego

**Starostwo Powiatowe Szczuczyńskie
w Grajewie Nr O.Org.I-4/45**

Odpis

**Bardzo pilne
Obywatelowi Wojewodzie
w Białymstoku**

Do dalszego urzędowania przedkładam. Materiał w tej sprawie, który poleciłem zebrać nadesłę później. Muszę niestety dodać ze swej strony, że prócz kradzieży była po wsiach, sygnalizują z różnych stron powiatu kradzieże popełniane przez żołnierzy armii sowieckiej, a nawet gwałty popełniane na naszych niewiastach. Sprawa jest bardzo pilna i ważna, a zatem uważam, że dojrzała do szybkiej jej rozstrzygnięcia, a co najmniej do zareagowania na wypadki o których mowa.

Grajewo, dnia 6 lipca 1945 r.

Starosta
(-) Roszko^a

Źródło: APB, UWB 1944-1950, sygn. 24, k. 75, oryginał, maszynopis.

^a Podpis nieczytelny.

Dokument nr 30

10 lipca 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Laboratorium bakteriologiczne w Białymstoku w czasie okupacji niemieckiej

**Wojewódzki Urząd Ziemski
w Białymstoku
Nr 371/1**

**Do Wojewódzkiej Komisji
Odszkodowań Wojennych
w Białymstoku**

Niemcy przed swym wycofaniem się z Białegostoku w lecie rb.[1944] ewakuowali całe urządzenie (aparaturę i środki chemiczne) weterynaryjnego laboratorium bakteriologicznego. Laboratorium to mieściło się na Antoniuku Fabrycznym w byłej posesji Krauzego i stanowiło własność Państwa Polskiego, gdyż Niemcy zawładnęły tą instytucją po wkroczeniu wojsk do Białegostoku w lipcu 1941 r.

Stan tego laboratorium jest dobrze znany lekarzowi weterynarii dr. Feliksowi Nagórskiemu zamieszkałemu w Białymstoku, który jako bakteriolog przez kilka lat za niemieckiej okupacji pracował tam i który częściowo z pozostałych notatek, częściowo z pamięci załączony wykaz mienia laboratoryjnego sporządził i oszacował na podstawie dawnych cenników. Stan majątkowy znany jest jeszcze z 1941 r., powiatowemu lekarzowi weterynarii Braunowi i w Białymstoku wielu lekarzom. Laboratorium to było jedyną placówką tego rodzaju w województwie białostockim i obsługiwało wszystkie powiaty, skąd nadchodziły materiały zakaźne dla badania i ustalania istoty zakaźnych chorób. Obecnie podobnej placówki nie ma.

Uważam, że zadośćuczynienie sprawiedliwości musi nastąpić, a zrabowane mienie musi wrócić do prawnego właściciela, aby służyć dla pożytku kraju. Wobec powyższego proszę, aby przy obliczaniu ogólnych strat poniesionych przez Państwo i Naród, na skutek rabunku cudzego mienia, aby przy przedłożeniu żądań odszkodowawczych państwu niemieckiemu straty weterynaryjnego laboratorium bakteriologicznego nie zostały pominięte, a majątek czy to w aparaturze, czy w najgorszym razie w rekompensacie pieniężnego ekwiwalentu powrócił na swoje miejsce.

Kierownik Wydziału Weterynarii
/dr St. Nielubowicz/
(-)^a

^a Podpis nieczytelny.

załącznik: Spis aparatów i środków chemicznych wywiezionych przez Niemców z bakteriologicznego laboratorium weterynaryjnego w Białymstoku w lecie 1944 r.

nr	Nazwa przedmiotu	ilość	Suma ogólna złotych przedwojennych (1939 r.)
1.	Termostat	1	250
2.	Mikroskopy	2	1400
3.	Wirówka elektryczna	1	800
4.	Suszarka elektryczna	2	800
5.	Waga aptekarska	1	30
6.	Waga analityczna	1	1000
7.	Waga szalkowa do 2 kilogramów	1	25
8.	Waga wisząca	1	5
9.	Komplet odważników 0,1-100 gram	1	20
10.	Komplet odważników 1-200 gram	1	30
11.	Wanny wodne do reakcji Wassermana	2	40
12.	Statywy metalowe do probówek	50	100
13.	Autoklat duży	1	1000
14.	Autoklat mały	1	800
15.	Komplet narzędzi sekcyjnych	1	200
16.	Termometry weterynaryjne	700	2100
17.	Pęta do pokładania koni	2	150
18.	Rurki gumowe 1 centymetr x 4 metry	15	60
19.	Aparaty do oznaczania szybkiego opadu krwinek	2	20
20.	Komplet do oznaczania ilości ciałek krwi	2	20
21.	Aparatura do destylacji wody	2	400
22.	Termostaty do badań histologicznych	2	700
23.	Aparatura do uzyskania niskich ciśnień	2	700
24.	Aparat do mierzenia pH	2	350
25.	Piec elektryczny do wysokich temperatur	1	500
26.	Szczotki do probówek	300	250
27.	Pilniki naftowe duże	1	25
28.	Pilniki naftowe małe	1	25
29.	Termometry do termostatów	25	250
30.	Wziewnik pachowy Polańskiego	1	90
31.	Strzykawki 200 cm	2	40
32.	Strzykawki 100 cm	2	40

nr	Nazwa przedmiotu	ilość	Suma ogólna złotych przedwojennych (1939 r.)
33.	Strzykawki 10 cm	5	20
34.	Skalpele	6	20
35.	Pincety	6	20
36.	Nożyce Cooper	3	15
37.	Mały komplet chirurgiczny	1	50
38.	Płaszcz płócienny biały	5	50
39.	Tracheozobus	1	25
40.	Szczypce kopytowe	2	5
41.	Słuchawka	1	5
42.	Piła sekcyjna	1	10
43.	Rozwieracz pyska	1	5

Źródło: APB, ZMB 1944–1950, sygn. 81, k. 66–67, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 31

10 lipca 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Prywatne Koedukacyjne Polskie Towarzystwo Krzewienia Wiedzy Handlowej i Ekonomicznej w Białymstoku w czasie okupacji niemieckiej

**Dyrekcja
Prywatnego Koedukacyjnego
Gimnazjum Kupieckiego
Polskiego Towarzystwa
Krzewienia Wiedzy Handlowej i Ekonomicznej
w Białymstoku**

**Załącznik
do kwestionariusza dotyczącego
rejestracji szkód wojennych**

Objaśnienia ogólne:

Gimnazjum Kupieckie i Liceum Handlowe w Białymstoku istnieją od 1924 r. Koncesjonariuszem tych szkół jest Polskie Towarzystwo Krzewienia Wiedzy Handlowej i Ekonomicznej. Szkoły mieściły się w wydzierżawionym budynku przy ulicy Fabrycznej nr 9b, w którym szkoły własnym kosztem nadbudowały w 1936 r. drewniane I piętro, która to suma miała być potrącana a czynszu przez lat 10. W roku 1939 urządzenia szkolne zostały częściowo zniszczone przez kwaterujące tam niemieckie oddziały wojskowe. Ten sam los spotkał szkoły w 1941 r. W okresie organizowania w Białymstoku getta, budynek ten został włączony do tego terenu, wobec czego część urządzeń i pomocy naukowych udało się przenieść do budynku gimnazjum hebrajskiego przy ulicy Sienkiewicza 79, skąd znowu zostały wyrzucone przez

niemieckie oddziały wojskowe, ławki, stoliki i inne urządzenia zostały przez żołnierzy użyte na opał, zaś inne pomoce naukowe zostały przeniesione do składu zbiorczego miejskiego przy ul. Sienkiewicza 31, gdzie zostały w lipcu 1944 r. spalone i nie udało się nic uratować. Szkoła liczyła 9 klas i 360 uczniów.

Zniszczenia:

500 tomów treści beletrystycznej i naukowej, przeciętnie złotych 8 za sztukę - 40000 zł

Zbiory pracowni towaroznawczej- 15000 zł

Zbiory pracowni organizacji handlu - 6000 zł

Zbiory pracowni fizycznej - 8000 zł

Zbiory pracowni chemicznej - 5000 zł

Zbiory pracowni dekoratorstwa - 3000 zł

Zbiory pracowni humanistycznej - 2500 zł

Urządzenia do wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego - 1000 zł

20 map geograficznych i historycznych - 500 zł

Mapa świata na lonoleum 4x2 metry - 500 zł

19 maszyn do pisania -13300 zł

Powielacz rotacyjny - 700 zł

2 artytmometry - 1600 zł

Katalogi uczniowskie, księgi, segregatory, pieczęcie i przybory biurowe - 885 zł

Instalacja radiowa nadawczo-odbiorcza z głośnikami we wszystkich salach - 4500 zł

140 ław szkolnych 1680 zł

80 stolików uczniowskich - 1600 zł

130 krzesełek uczniowskich - 1300 zł

20 stolików pracownianych - 700 zł

40 taburetów uczniowskich - 240 zł

9 katedr nauczycielskich - 135 zł

Stół demonstracyjny w pracowni towaroznawczej - 200 zł

11 tablic szkolnych pokrytych linoleum - 1650 zł

8 szaf kredensowych na zbiory towaroznawcze - 2000 zł

Szafka na odczynniki chemiczne - 100 zł

4 szafki biblioteczne - 800 zł

Szafka na odczynniki chemiczne - 80 zł

4 półki biblioteczne - 200 zł

4 gabloty oszklone dębowe - 400 zł

Kompletna witryna okienna - 1500 zł

2 szafki na okazy towarowe - 200 zł

Półka na towary włókiennicze - 60 zł

3 lady sklepowe (spożywcza, galanteryjna i włókiennicza) – 300 zł
Kompletne urządzenie sali gimnastycznej – 900 zł
Wieszaki do 2 szatni – 300 zł
2 szafy do pokoju nauczycielskiego – 300 zł
2 biurka sekretariatu – 240 zł
3 szafy biurowe – 300 zł
20 stolików do maszyn do pisania – 1000 zł
150 krzesełek w sali rekreacyjnej – 1500 zł
Drobne urządzenia klasowe (godła, krzyże, półki, kosze do śmieci, spluwaczki itp. – 200 zł
Szafa sklepowa Spółdzielni Uczniowskiej – 400 zł
Urządzenia śniadalni (kocioł miedziany, czajniki, stoły, wiadra, dzbanki, itp.) – 500 zł
Ściana rozbierana z kurtyną – 1000 zł
15 ton węgla – 450 zł
10 metrów drzewa opałowego – 70 zł
2 piecyki kaflowe przenośne – 140 zł
Nadbudowane piętro budynku przy ulicy Fabrycznej 39 b – 8000 zł
Zamrożony stan konta w PKO – 2400 zł
Zahamowany rozwój szkoły w okresie 5 lat obliczony według majątku – 30000 zł

Dyrektor
Kazimierz Sawicki^a

Źródło: APB, ZMB 1944–1950, sygn. 91, k. 4–4v, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 32

15 lipca 1945 r. Białystok – Szkody wojenne poniesione przez Adama Izgura zamieszkałego w Białymstoku w czasie trwania okupacji niemieckiej

**Izgur Adam, korespondent
Biura Prawnego Wojewódzkiego
Wydziału Informacji i Propagandy
Zamieszkałego w Białymstoku
przy ulicy Pałacowej 14**

**Do Naczelnika Wydziału
Odszkodowań Wojennych
w Białymstoku**

Donoszę uprzejmie, że podczas okupacji niemieckiej byłem w Związku Radzieckim. Mieszkalem w mieście Tule pod Moskwą. W czasie oku-

^a Podpis nieczytelny.

pacji żadnych wiadomości od mojej żony, która pozostała w Białymstoku, nie otrzymałem. Najpierw po powrocie do kraju dowiedziałem się, że moja żona, Izgur Sara urodzona w 1897 r. w mieście Kolnie, z zawodu nauczycielka szkół średnich, zamieszkała w Białymstoku przy ulicy Nowy Świat 6 m 3 zginęła w getcie białostockim podczas akcji w dniu 16 sierpnia 1943 r.

Adam Izgur

Świadkowie: Albina Malinowska, ulica Młynowa 19
dr Szymon Datner³⁴, ulica Sienkiewicza 79

Źródło: APB, ZMB 1944–1950, sygn. 82, k. 40, oryginał, rękopis.

Dokument nr 33

19 lipca 1945 r. Żednia – Informacja nadleśniczego Lasów Państwowych w Żedni o postępowaniu oddziałów sowieckich skierowana do dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku

Państwowe Nadleśnictwo Żednia

Odpis

znak: 1112

Dnia 19 lipca 1945 r.

**Do
Dyrekcji Lasów Państwowych
w Białymstoku**

Doniesienie

Nadleśnictwo donosi, iż w nocy z 17 na 18 lipca br.[1945 r.] został dokonany napad na osadę Nadleśniczego S. Michałowskiego w Zajmie i gajówce Mazurka. Napadu dokonali żołnierze Czerwonej Armii, którzy w drodze do Rosji zatrzymali się na kilka dni we wsi Przechody, Królowy Most. Żołnierze w liczbie 12 w dniu 17 b.[ieżącego]m.[iesiāca] chodzili po okolicznych

³⁴ Szymon Datner – urodzony 2 lutego 1902 r. w Krakowie. W okresie międzywojennym pracował jako nauczyciel w Gimnazjum Hebrajskim w Białymstoku. Był członkiem i wiceprzewodniczącym Towarzystwa Esperanckiego im. Ludwika Zamenhofa w Białymstoku. Przeżył II wojnę światową. W latach 1944–1946 stał na czele biura Centralnego Komitetu Żydów Polskich w Białymstoku, reprezentującego wobec władz państwowych Żydów ocalałych w trakcie okupacji niemieckiej oraz organizującego dla nich opiekę i pomoc. Działal w Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Zmuszony został do rezygnacji z zajmowanych funkcji po wydarzeniach marcowych 1968 r. W następnych latach został zrehabilitowany. Spotykał się z Janem Pawłem II podczas jego pielgrzymek do Polski. Zmarł w 1989 w Warszawie.

wioskach i wymieniali różnego rodzaju towary na wódkę. Pod wieczór tegoż dnia mieszkańcy folwarku Zajma zauważyli żołnierzy Armii Czerwonej, którzy mocno interesowali się domem nadleśniczego. Około godziny 23.30 (w nocy) pod mieszkanie nadleśniczego przybyli żołnierzy Armii Czerwonej podnieceni alkoholem i zaczęli mocno stukać w okna, rozkazując żeby otworzono im drzwi. Nadleśniczy, przypuszczając, iż przybyli oni w celu rabunkowym drzwi nie otworzył, mówiąc, żeby szli do sołtysa. Wówczas żołnierze zaczęli bić okna i wchodzić do mieszkania przez nie. Nadleśniczy wówczas z rodziną (żona w ostatnim miesiącu ciąży i syn 6 letni) wycofał się na strych. Żołnierze splądrowali całe mieszkanie, zabierając prawie wszystką bieliznę, ubrania, obuwie i zegarek i schowane w szafie 2100 złotych (dwa tysiące sto złotych), które były zabrane z Nadleśnictwa do przechowania (w Nadleśnictwie nie ma kasy i po ostatnich wypadkach kradzieży pieniędzy kasowych u pracowników (kasjerki) nadleśniczy przechowywał sam gotówkę.

Żołnierze nie zadowalając się rabunkiem, zaczęli szturmować strych. Gradem kul zasypali ostatnie miejsce ratunku. Otwór na strych Nadleśniczy postanowił nie otworzyć. Żołnierze po długim szturmowaniu wycofali się, zabierając ze sobą wymienione rzeczy. Po opuszczeniu mieszkania nadleśniczego udali się ci sami żołnierze do gajowego Mazurka. Rozkazali mu również otworzyć drzwi, mówiąc, iż jest to patrol kontrrozwiadki. Gajowy otworzył drzwi. Wówczas żołnierze powiedzieli mu, że ona ma trzy córki, która każda z nich musi przyjąć po jednym oficerze i trzech żołnierzy. Gajowy i jego żona zaczęli bronić swoje córki od gwałtu. W czasie obrony córek gajowy i jego żona zostali ciężko pobici. Żona obecnie leży w szpitalu, ma połamany obojczyk i cała kolbami zmaltretowana. Córki broniąc się zostały również w straszny sposób pobite. Gajowy Mazurek zdołał im zbiec i zaczął krzyczeć o ratunek. Żołnierze zostawili kobiety i zaczęły uciekać. Wówczas córki gajowego skryły się w pobliskie błotniste krzaki. Żołnierze widząc, iż żadna pomoc rodzinie gajowego nie nadchodzi, wrócili ponownie i doszczętnie wszystko z mieszkania zabrali i mieszkanie zdemolowali. Nadleśnictwo przypuszcza, iż żołnierze pochodzą z tej samej części, która brała opał dla kuchni polowej w Królowym Moście. Pismo o wydanie opału załącza się. Nadleśnictwo prosi o wyjednanie u władz cywilnych i wojskowych, ażeby wioski nie zajmowały się wymianą wódki za towary zdobyte w drodze rabunku. W takich warunkach praca nie jest przyjemna i anarchia ta utrudnia prowadzenie gospodarstwa leśnego. Jednocześnie Nadleśnictwo zawiadamia, iż nadleśniczy przewozi swoją rodzinę do Białegostoku, a gajowego Mazurka do innego obwodu.

Nadleśniczy
S. Michałowski

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 24, k. 17–17v, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 34

21 lipca 1945 r. – Informacja prezesa Zarządu Wojewódzkiego Związku Samopomocy Chłopskiej o postępowaniu oddziałów sowieckich skierowana do wojewody białostockiego

**Zarząd Wojewódzki
Związku Samopomocy Chłopskiej
w Białymstoku
nr 393/III**

**Do Obywatela Wojewody
w Białymstoku**

Na podstawie pisma Zarządu Powiatowego Związku Samopomocy Chłopskiej w Grajewie donoszę, że w dniu 2 lipca 1945 r. we wsi Będkowo gmina Szczuczyn wojska radzieckie zabrały z pastwiska 27 sztuk krów oraz wiele owiec.

Pomimo natychmiast poczynionych starań przez Zarząd Powiatowy Związku Samopomocy Chłopskiej, obywatela starostę, powiatową Milicję Obywatelską, zabranych krów i owiec, władze sowieckie nie zwróciły. Prosimy o interwencję.

Prezes
Podedworny³⁵

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 24, k. 52, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 35

28 lipca 1945 r. Białystok – Zestawienie strat Białegostoku poniesionych w czasie II wojny światowej

³⁵ Bolesław Podedworny – urodzony 7 stycznia 1898 r. w Pęchratce (wieś w gminie Szumowo, powiat zambrowski). Skończył cztery klasy gimnazjum. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości służył w 1 Warszawskim pułku piechoty. Wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej i w III powstaniu śląskim kierowanym przez Wojciecha Korfantego. Na kilka lat przed wojną wrócił do Pęchratki, włączył się w działalność Kasy Samopomocy Chłopskiej. W latach 1939–1941 w trakcie sowieckiej pełnił funkcję sołtysa w Pęchratce, później w konspiracji. Działał w Polskim Stronnictwie Ludowym, a następnie Stronnictwie Ludowym. Po zakończeniu II wojny światowej działał w Stronnictwie Ludowym podporządkowanemu Polskiej Partii Robotniczej. W latach 1944–1946 był prezesem Zarządu Wojewódzkiego SL w Białymstoku. W latach 1956–1957 był członkiem Rady Państwa. W latach 1945–1972 był posłem na Sejm. Zmarł 18 listopada 1972 r.

Dzielnice	Budynki mieszkalne						Budynki gospodarcze						Budynki fabryczne						Budynki użyteczności publicznej					
	wszystkie		zburzone		spalone		wszystkie		zburzone		spalone		wszystkie		zburzone		spalone		wszystkie		zburzone		spalone	
	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.
Wysoki Stoczek	23	33	3	4	-	9	14	113	8	-	-	12	4	-	1	-	-	-	20	-	2	-	2	-
Dziesięciny	10	68	-	-	-	-	3	128	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Antoniuk	43	222	2	4	9	8	27	186	2	1	-	15	28	24	6	-	19	22	3	-	2	-	-	-
Białostoczek	39	405	1	2	-	7	24	549	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	-	-	-
Wygoda	34	321	1	-	-	1	15	275	-	-	-	21	-	-	-	-	-	-	3	2	-	-	-	-
Pieczurki	17	74	-	-	-	-	6	173	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Marczuk	49	216	7	7	2	7	30	221	1	9	-	14	1	4	-	-	1	3	23	-	12	-	1	1
Piaski	322	829	97	2	31	209	42	890	8	1	-	320	27	29	8	3	6	14	26	36	3	-	11	14

Dzielnice	Budynki mieszkalne						Budynki gospodarcze						Budynki fabryczne						Budynki użyteczności publicznej					
	wszystkie		zburzone		spalone		wszystkie		zburzone		spalone		wszystkie		zburzone		spalone		wszystkie		zburzone		spalone	
	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.	mur.	drew.
Śródmieście Północne	476	669	99	13	182	230	134	994	52	6	55	580	211	236	18	5	143	180	25	16	2	1	1	6
Śródmieście Południowe	471	511	225	12	96	264	61	619	30	6	1	327	10	20	6	1	5	17	-	22	16	-	19	9
Bojary	226	469	13	8	45	36	32	369	8	13	-	82	26	27	12	6	7	14	39	2	-	-	3	-
Nowe	108	420	11	7	14	13	19	373	3	20	-	19	86	58	14	5	50	42	13	6	2	-	-	-
Skorupy	80	324	-	-	-	1	22	500	-	-	-	10	3	6	-	-	2	4	-	-	-	-	-	-
Starosielce Bażantarnia	19	200	-	2	1	-	12	191	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	-	-	-
Słoboda	26	567	3	5	-	-	1	494	-	24	-	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zwierzyniec	3	62	2	46	-	2	-	42	-	22	-	5	1	8	1	8	-	-	1	13	-	6	-	-
Krywlany	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dojlidy	30	266	2	-	1	8	31	254	4	-	6	8	23	1	5	-	6	1	1	-	-	-	1	-
Razem	1976	5711	466	112	381	795	473	6371	112	106	40	1466	422	413	71	28	239	297	166	99	39	7	43	30

Uwaga: domy zburzone: drewniane – zachowane części budynku, murowane: brak ścian w całości, albo w części

Domy spalone: drewniane – pozostały fundamenty, murowane – pozostały ściany

Zestawiono w Miejskim Biurze Pomiarowym na podstawie Planu miasta Białystok,

Białystok, dnia 28 lipca 1945 r.

Źródło: APB, ZMB 1944–1950, sygn. 73, k. 21–22, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 36

31 lipca 1945 r. Białystok – Zniszczenia budynków będących w posiadaniu stacji pomp w Wasilkowie w trakcie działań wojennych.

Kwestionariusz zniszczeń

1. Nazwa ulicy: Stacja pomp w Wasilkowie
2. Policyjny nr nieruchomości: brak
3. Hipoteczny numer: brak
4. Nazwa właściciela nieruchomości: Dyrekcja Wodociągów i Kanalizacji w Białymstoku

Budynek nr 1

- 1) stan budynku: zniszczony,
- 2) przeznaczenie: budynek maszynowy,
- 3) długość: 32,5 m,
- 4) szerokość: 10 m,
- 5) wysokość: 5 m
- 6) materiał ścian: cegła
- 7) materiał pokrycia dachu: papa,
- 8) rok wybudowania: 1894,
- 9) rok uszkodzenia: 1944,
- 10) wartość szkód: 30% – 24031,76 zł

Budynek nr 2

- 1) stan budynku: doprowadzony do stanu używalności,
- 2) przeznaczenie: budynek mieszkalny,
- 3) długość: 15 m,
- 4) szerokość: 12 m,

- 5) wysokość: 8 m
- 6) materiał ścian: cegła
- 7) materiał pokrycia dachu: blacha,
- 8) rok wybudowania: 1905,
- 9) rok uszkodzenia: 1944,
- 10) wartość szkód: 10% - 4658,20 zł

Budynek nr 3

- 1) stan budynku: zniszczony,
- 2) przeznaczenie: wieża ciśnień nr 1,
- 3) długość: brak danych
- 4) szerokość: 11,90 m,
- 5) wysokość: brak danych
- 6) materiał ścian: żelazo-beton,
- 7) materiał pokrycia dachu: blacha,
- 8) rok wybudowania: 1905,
- 9) rok uszkodzenia: 1944,
- 10) wartość budynku 211848,83zł

Budynek nr 4

- 1) stan budynku: doprowadzony do stanu używalności,
- 2) przeznaczenie: dom mieszkalny - stróżówka,
- 3) długość: 7,89 m
- 4) szerokość: 7,70 m,
- 5) wysokość: 3, 0 m,
- 6) materiał ścian: pustaki betonowe,
- 7) materiał pokrycia dachu: blacha,
- 8) rok wybudowania: 1925,
- 9) rok uszkodzenia: 1944,
- 10) wartość szkód: 60% - 9854,96 zł

Budynek nr 5

- 1) stan budynku: zniszczony,
- 2) przeznaczenie: cieplarnia,
- 3) długość: 15,10 m
- 4) szerokość: 5,50 m,
- 5) wysokość: 2, 50 m,
- 6) materiał ścian: beton,
- 7) materiał pokrycia dachu: szkło,
- 8) rok wybudowania: 1925,
- 9) rok uszkodzenia: 1944,
- 10) wartość szkód: 75% - 4160,336 zł

Ogólna wartość szkód wynosi : 95667,46 zł

Białystok, dnia 31 lipca 1945 r.

Dyrektor
(-)^a

APB, ZMB 1944–1950, sygn. 73, k. 48–49, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 37

1 sierpnia 1945 r. Warszawa – Informacja pracownika Biura Zwalczania Lichwy i Spekulacji Wojennej w sprawie wyjazdu służbowego do Białegostoku skierowana do dyrektora biura

**Do Obywatela Dyrektora
Biura Zwalczania Lichwy
i Spekulacji Wojennej**

Warszawa, dnia 1 sierpnia 1945 r.

Sprawozdanie

W wykonaniu polecenia obywatela dyrektora udałem się w dniu 21 lipca 1945 r. z obywatelem Damentko i obywatelem Ziemińskim do Białegostoku celem zorganizowania samodzielnego referatu do zwalczania spekulacji i lichwy wojennej, przy czym ustaliłem co następuje:

Warunki dojazdu do Białegostoku są bardzo ciężkie i kosztowne pomimo że istnieją aż trzy możliwości, tj. kolej, samochód i samolot.

1. Samochód trzeba łąpać na szosie Radzywińskiej, przy czym czasem można dostać łatwo, można też czekać pół dnia. Nasza ekipa podróżowała czterema samochodami, na trasie, na podstawie osobnej umowy z każdym szoferem, przy czym musieliśmy nocować po drodze w Zambrowie, co stworzyło dodatkowe koszty.
2. Kolej składa się z trzech towarowych wagonów nabitych ludźmi, przy czym pociąg odchodzi o godzinie 23 do Białegostoku i nocować trzeba na dworcu.
3. Samolot o którym dowiedzieliśmy się dopiero w Białymstoku odchodzi w dni nieparzyste i cena wynosi 450 złotych od osoby.

Warunki ogólne:

Teren województwa zapełniony jest powracającym wojskiem sowieckim. W powiatach urzędują komendanci wojenni. Komunikacja z miastem

^a Podpis nieczytelny.

jest bardzo ciężka i niepewna. Województwo w 70% nie panuje nad sytuacją w terenie (gminy nie urzędują) na 11 powiatów tylko jeden ma połączenie telefoniczne. Zapowiadana jest pacyfikacja terenów przy pomocy wojsk sowieckich.

Ruch handlowy wskutek zniszczenia miasta przeniósł się na trzy małe bazy, natomiast ulicami miasta można przejść 500 metrów i nie spotkać żadnego sklepu. Restauracji jest tylko dwie, aptek trzy, rzekomo kilka ukrytych. Według tutejszych informacji inspektor farmaceutyczny jest cichym wspólnikiem dwóch aptek. Niewątpliwie spekulacje mają i tu miejsce jak zresztą wszędzie, na ogół jednak jest to połać kraju upośledzona w chwili obecnej pod względem komunikacji i o słabym tętnie gospodarczym.

Wiele lokali zajęte przez wojska sowieckie, co stwarza ciężkie warunki lokalowe, gdyż miasto zniszczone jest w 50% procentach. W całym mieście jest tylko jeden zaimprovizowany hotel stale wypełniony urzędnikami. Stołówki istnieją tylko dwie. Jedna posiada dotację ministerstwa, druga zarządu miejskiego.

Urzędnicy wskutek niskich uposażeń nie mogą utrzymać się i zwalnają się z posad. W województwie urzędnicy są niewyrobieni w 60% i nie przynoszą korzyści w pracy. Na oświadczenie nasze, aby zwerbować honorowych pracowników, odpowiedziano nam, że nawet za pieniądze wątpliwe jest czy uda się nam wynaleźć względnie nadające się siły. W ciągu 9 dni naszego pobytu nie zdołano nam wysunąć ani jednego kandydata.

(-)^a

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 24, k. 92, 92v, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 38

2 sierpnia 1945 r. Białystok – Bilans szkód wojennych sporządzony dla Białegostoku

^a Podpis nieczytelny.

Lp.	Właściciel	Ulica	Nr policyjny	Kubatura w m sześć	Rodzaj budynku	Wartość budynku w zł z 1939 r.	Procent zniszczenia	Wartość szkód w zł z1939 r.
1.	Kolonia Urzędnicza	Świętojańska	16	1660	mieszkalny	66000	10	6600
			18	3593,75	mieszkalny	143000	10	14300
			18/1	1987,00	mieszkalny	319000	10	31900
			20	1660,30	mieszkalny	66000	10	6600
			22	3581,10	mieszkalny	143000	30	42900
			24	2284,80	mieszkalny	91000	70	63700
			26	1660,30	mieszkalny	66000	10	6600
			28	1660,30	mieszkalny	66000	10	6600
			30	972,40	mieszkalny	49000	70	34300
2.	Sąd Okręgowy	Mickiewicza	5	30491,50	urząd	1220000	5	61000
3.	Izba Skarbowa	Mickiewicza	3	24849,90	urząd	994000	5	49700
4.	Urząd Wojewódzki	Kilińskiego	1	19440,00	urząd	970000	80	776000
		Kilińskiego	1	4752,00	urząd	150000	80	120000
		Kilińskiego	1	5760,00	urząd	220000	80	176000
		Kilińskiego	1	819,00	mieszkalny	16000	5	800
		Kilińskiego	1	344,00	mieszkalny	8000	5	400

Lp.	Właściciel	Ulica	Nr policyjny	Kubatura w m sześć	Rodzaj budynku	Wartość budynku w zł z 1939 r.	Procent zniszczenia	Wartość szkód w zł z1939 r.
5.	Seminarium Nauczycielskie	Mickiewicza	2	47775,00	szkoła	1672125	80	1337700
		Mickiewicza	2	7544,00	mieszkalny	180000	10	18000
		Mickiewicza	2	3360,00	mieszkalny	68000	10	6800
		Mickiewicza	2	480,00	mieszkalny	15000	10	1500
		Mickiewicza	2	297,60	mieszkalny	8000	10	800
6.	Seminarium Nauczycielskie	Mickiewicza	4	1567,000	garaż	23505	5	1175
		Mickiewicza	4	407,35	garaż	6105	5	305
		Mickiewicza	4	410,00	lodownia	4800	5	210
		Mickiewicza	4	180,90	szopa	1800	5	90
		Mickiewicza	4	1105,65	mieszkalny	12000	50	6000
		Mickiewicza	4	954,10	mieszkalny	10000	50	5000
		Mickiewicza	4	190,00	cieplarnia	2500	10	250
7.	Urząd Skarbowy	Warszawska	16	4025,00	urząd	120000	90	108000
		Warszawska	16	1200,00	urząd	36000	90	32400

Lp.	Właściciel	Ulica	Nr policyjny	Kubatura w m sześć	Rodzaj budynku	Wartość budynku w zł z 1939 r.	Procent zniszczenia	Wartość szkód w zł z1939 r.
8.	Gimnazjum Augusta	Warszawska	8	10400	szkoła	350000	30	105000
		Warszawska	8	7656,00	szkoła	260000	30	78000
		Warszawska	8	2280,00	szkoła	69000	30	20700
		Warszawska	8	4200,00	szkoła	12000	80	96000
		Warszawska	8	336,00	garaż	5000	-	-
9.	Gimnazjum Piłsudskiego	Warszawska	63	23478,00	szkoła	940000	20	188000
10.	Szkoła Przemysło- wa Żeńska	Sienkiewicza	57	3984,00	szkoła	12000	10	12000
		Sienkiewicza	57	468,00	szkoła	13500	10	1350
		Sienkiewicza	57	980	szkoła	30000	10	3000
		Sienkiewicza	57	2496,00	szkoła	75000	10	7500
11.	Szkoła Powszechna Nr 15	Lipowa	50	1700,00	szkoła	68000	5	3400
		Lipowa	50	554,50	mieszkalny	22176	5	1108
12.	Szkoła Rzemieślnicza	Antoniuk	1		szkoła	2500000	90	2250000
13.	Państwowym Mo- nopol Spirytusowy	Warszawska	65	12054,00	fabryka	362000	20	72400
		Warszawska	65	1456,00	fabryka	43000	20	8600

Lp.	Właściciel	Ulica	Nr policyjny	Kubatura w m sześć	Rodzaj budynku	Wartość budynku w zł z 1939 r.	Procent zniszczenia	Wartość szkód w zł z1939 r.
		Warszawska	65	2093,00	fabryka	62000	20	12400
		Warszawska	65	612,50	fabryka	15000	20	3000
		Warszawska	65	735,00	fabryka	18000	20	3600
		Warszawska	65	367,00	fabryka	11000	20	2200
		Warszawska	65	595,00	fabryka	18000	20	3600
		Warszawska	65	455,00	fabryka	13000	20	2600
		Warszawska	65	122,00	fabryka	7000	20	1400
		Warszawska	65	882,00	fabryka	27000	20	5400
		Warszawska	65	770,00	fabryka	23000	20	4600
		Warszawska	65	308,00	fabryka	9000	20	1800
	Razem							5803318

Źródło: APB, ZMB 1944–1950, sygn. 73, k. 56–58, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 39

20 września 1945 r. Białystok – Informacja w sprawie aresztowania Mieczysława Redkowskiego przez gestapo jako zakładnika w dniu 10 lipca 1943 r.

My niżej podpisani – stali mieszkańcy miasta Białegostoku, a jednocześnie naoczni świadkowie oraz zainteresowani sprawą niniejszą, stwierdzamy własnoręcznymi podpisami fakt następujący:

Dnia 10 lipca 1943 roku o godzinie 6-tej rano został zabrany z domu przy ulicy Drewnianej 16/2 mgr Mieczysław Redkowski (urodzony 3 stycznia 1913 r. w Krakowie) przez gestapo niemieckie i wywieziony samochodem wraz z wieloma aresztowanymi Polakami w niewiadomym kierunku.

W tym samym dniu, to jest 10 lipca 1943 r. i w tej samej porze odbyły się masowe aresztowania Polaków w różnych dzielnicach miasta Białegostoku przez gestapo niemieckie.

Dnia 14 lipca 1943 r. w następnym dniu po wspomnianych masowych aresztowaniach zostały wywieszone na mieście plakaty podpisane przez komandora SS o treści następującej (wyjątek): *W dniu 10 lipca 1943 r. kazałem rozstrzelać 86 osób, przeważnie inteligencji, wyrazicieli Polskiej Niepodległości.*

Od chwili zabrania wyżej wspomnianego mgra Mieczysława Redkowskiego do dnia sporządzenia niniejszego aktu, żadnej wiadomości o życiu jego nie było. Gdzie się obecnie znajduje nie wiadomo. O losie innych Polaków aresztowanych w tym dniu także nie wiadomo. Na tym akt zakończono.

Podpisy świadków:

Kazberuk Zofia, ul. Drewniana 16/2, Białystok

Paprocka Leontyna, ul. Drewniana 16, Białystok

Węsek Ludwik, ul. Mickiewicza 51

Białystok, dnia 20 września 1945 r.

Źródło: APB, ZMB 1944–1950, sygn. 116, k. 129, 129v, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 40

1945 r. Białystok – Ankieta dotycząca przebiegu działań wojennych oraz okupacji niemieckiej sporządzona przez Zarząd Miejski w Białymstoku

**Zarząd Miejski
miasta Białegostoku
Wydział Administracyjny
Nr 2845**

**Biuro Odszkodowań Wojennych
Przy Prezydium Rady Ministrów
Województwo Białostockie
Miasto Wydzielone Białystok**

ANKIETA

Dotycząca przebiegu działań wojennych oraz okupacji niemieckiej

1. Przebieg działań wojennych na terenie powiatu.

Z chwilą wybuchu wojny 1 września 1939 r. m.[iasto] Białystok zostało nawiedzone przez liczne samoloty bojowe niemieckie, z których rzucono bomby w różnych punktach miasta, a przeważnie na stację kolejową i lotnisko jako też na koszary wojskowe.

Od wybuchu tych bomb ucierpiały budynki oraz ludność, w tym okresie odniosło rany lub zginęło około 200 ludzi. Miasto Białystok zostało zajęte przez wojska niemieckie 9 września 1939 r.³⁶, zaś 14 września przybyły wojska sowieckie i przez okres 10 dni na terenie Białegostoku przebywały wojska sowieckie i niemieckie. W tym okresie czasu działalność wojsk niemieckich ograniczała się do rabunku. Po pewnym czasie Niemcy wycofali się z Białegostoku, natomiast pozostały władze sowieckie, które gospodarowały przez 21 miesięcy, aż do wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej. Z dnia 21 na 22 czerwca 1941 r. około trzeciej rozpoczął się atak lotnictwa niemieckiego na Białystok, były uszkodzone nieruchomości oraz ofiary w ludziach, przypuszczalnie zabitych i rannych około 50 osób.

Na 3-4 dzień po nalocie i bombardowaniu wkroczyły oddziały niemieckie do Białegostoku i pomimo, że żadnych walk w mieście nie było, z wyjątkiem bezładnej strzelaniny, działalność władzy niemieckiej rozpoczęła się od podpalenia miasta w kilku punktach, a mianowicie dzielnicy żydowskiej w okolicach synagogi, do której spędzono poważną ilość żydów, Rynku Kościuszki i ulicy Nadrzeczej. Pożar rozpoczął się około godziny 14, a trwał cały dzień i noc, dopiero następnego dnia został zlokalizowany: w umiejscowieniu pożaru czynny i energiczny udział brali: straż ogniowa miejska

³⁶ Wydarzenia te miały nieco innych przebieg. O sytuacji we wrześniu 1939 r. autor napisał na s. 18-20.

i ludność miejscowa. Dla ratownictwa sprzyjała pogoda bez wiatru. Obiekty paliły się jak świece, przenosząc się i rozszerzając powoli. W ten sposób zostało spalone w przybliżeniu około 25% miasta. Władze niemieckie nie przeszkadzały w tłumieniu pożaru, co należy tłumaczyć tym, że w ich interesie nie leżało 100% spalenie miasta Białegostoku. Rozpoczęły się rząd i gospodarka okupacyjnych władz niemieckich, które trwały do 27 lipca 1944 r., to jest do wkroczenia wojsk sowieckich. Podczas odwrotu wojsk niemieckich poważniejszych walk w samym mieście nie było, natomiast miasto podlegało wielokrotnemu bombardowaniu lotnictwa, skutkiem czego niektóre ulice jak np. ul. Złota prawie całkowicie została spalona i w wielu punktach miasta powstały pożary niszcząc domostwa, podczas tej akcji lotniczej utraciło życie lub zostało rannych i utraciło swoje mienie około 300 osób.

Przed opuszczeniem Białegostoku Niemcy podminowali i spalili większość budynków przeważnie w centrum miasta, budynki o charakterze zabytkowym jak np. Pałac Branickich i całą dzielnicę żydowską po czym wkroczyły wojska sowieckie, a następnie oddziały polskie.

2. Skutki działań wojennych w odniesieniu do terenu.

Skutkiem działań wojennych 75% miasta leżało w gruzach, zniszczone został o oprócz dzielnicy żydowskiej całe przedmieście, a jeżeli gdzieś nie gdzieś ocalał jakiś poważniejszy obiekt, to o konstrukcji żelbetonowej, odpornej na działanie burzących bomb oraz ognia. Zniszczona została elektrownia oraz wodociągi, a także miasto pozostało bez oświetlenia i wody: mosty zostały podminowane i wysadzone tak, że komunikacja śródmiejska została przerwana, ulice zawalone gruzem ze spalonych i zburzonych domów. Ocalały przeważnie peryferia miasta o charakterze mało miasteczkowym i wiejskim.

3. Skutki zarządzeń władz okupacyjnych (terror).

a) w stosunku do ludzi

Na drugi i trzeci dzień po przybyciu władz niemieckich, miasto zostało podzielone na bloki, takie bloki zostały otoczone przez wojsko, zaś wewnątrz wkraczała policja, dokonując ścisłej rewizji: przy czym zabierano nawet niewielkie zapasy żywności, podczas tych rewizji aresztowano Żydów w wieku do 18 do 24 lat, przypuszczalnie aresztowano wtedy około 4000 osób. Co się z nimi stało nie wiadomo, gdyż żaden z nich nie wrócił, chodziły wieści, iż ich wszystkich rozstrzelano na Pietraszach miejscowości oddalonej o 3–4 kilometry od Białegostoku. Następnie nałożono wysoką kontrybucję na Żydów w złocie, srebrze i walucie obiegowej (sowieckiej). Następnie wprowadzono dla Żydów przymus pracy oraz wyodrębniono ich z miasta w oddzielną dzielnicę tzw. getto skąd partiami po kilka tysięcy wywożono ich na miejsce straceń (do Treblinki, lub gdzie indziej). W miarę odpływu Żydów na miejsce straceń, ściągano na ich miejsce nowe ofiary z okolicznych

wsi i miasteczek, gdzie ludność żydowska była rozlokowana tak, aby getto w Białymstoku w ten sposób stale było wypełnione. Ten system bestialskiego mordowania ludności żydowskiej w końcu wywołał zbrojne powstanie w getcie, które zostało krwawo stłumione przez gestapo i pozostające na ich usługach oddziały ukraińskie i białoruskie, po czy nastąpiła intensywna likwidacja wszystkich w ogóle Żydów. Wywożono ich całymi tysiącami pociągami na miejsca straceń.

O ilości zamordowanych Żydów z białostockiego getta trudno coś konkretnego powiedzieć, gdyż oprócz 50.000 stałych mieszkańców żydów m. Białegostoku, ściągano do białostockiego getta Żydów z całego województwa i stąd dopiero wysyłano ich na miejsce straceń. Cały majątek po Żydach władze niemieckie sobie przywłaszczyły, lepsze przedmioty wywożąc do Niemiec, zaś mało wartościowe zostały przywiezione do hal targowych i tam ich sprzedawano. W ten sposób cała ludność żydowska wraz z ich ruchomym mieniem została zlikwidowana. Główne więzienie miasta Białegostoku, jako też podziemia gestapo, ulica Sienkiewicza nr 15 służyły jako punkty zborne dla ludności przeznaczonej na śmierć, przeważnie przez rozstrzelania, ewentualnie powieszenie.

Egzekucji dokonywano przeważnie poza miastem w miejscowościach odległych od miasta o kilka kilometrów, między innymi znane są miejscowości: Pietrasze, Nowosiółki, Zielone, Grabówka koło Zielonej i Marczuk około Starosielc. Co pewien czas przybywały do głównego więzienia zwykle bardzo rano samochody ciężarowe z konwojem gestapowców. Wszystkich więźniów formowano w szeregi, wyczytywano z przywiezionej ze sobą listy nazwiska i zwykle w białiznie skrupowanych więźniów wrzucano do ciężarówek i wywożono na miejsce stracenia. W ten sposób zwykle kilkadziesiąt ludzi każdorazowo zostawało straconych: ilość w ten sposób straconych ludzi niepodobienstwem jest ustalić, gdyż do więzienia przyprowadzano ludzi nie tylko z Białegostoku, ale też i nawet z odległych okolic. To były egzekucje niejawne.

Rozstrzeliwania zakładników odbywały się często i jawnie, głośiły o tym rozklejone po mieście ogłoszenia w językach polskim i niemieckim np. treści: Kazałem rozstrzelać 150 zakładników, przeważnie z polskiej inteligencji, jako wyrazicieli polskiej niepodległości. Szef Policji bez podpisu. Takie obwieszczenia spotykało się dość często w uwidocznionych miejscach.

Przetrzymanywaniymi zakładnikami w więzieniu byli ludzie przeważnie z inteligencji, jak lekarze, inżynierowie, nauczyciele, urzędnicy, itp.. Jako też kilkunastu księży przebywało w więzieniu – między innymi śp. Dziekan ks. [Aleksander] Chodyko³⁷ oraz kanonik ksiądz Adam Abramowicz. Ilościowe

³⁷ Ksiądz Aleksander Chodyko – urodzony 4 marca 1880 r. w Wilnie. W sierpniu 1919 r. przybył do Białegostoku. Był prefektem Państwowego Gimnazjum Żeńskiego. W 1920 r. biskup wileński Jerzy Matulewicz powołał ks. Chodykę na stanowisko proboszcza i dzie-

określenie zamordowanych zakładników jest niemożliwe, gdyż zakładników Niemcy wybierali nie tylko z Białegostoku, ale i okolic, a po wymordowaniu uzupełniali więzienie nowymi więźniami.

Warunki przebywania w więzieniu białostockim były okropne. W więzieniu w którym normalnie mogło pomieścić się maksimum 1000 osób, przebywało od 10.000 do 12.000, a więc w celach zbiorowych przeznaczonych normalnie na 20 ludzi przebywało 100–150, skutkiem czego rozwinęły się choroby epidemiczne, jak tyfus, czerwotka i inne, na które wyginęło tysiące ludzi. W tymże więzieniu odbywały się egzekucje przeważnie przez powieszenie jak o tym świadczą groby pomordowanych na terenie więzienia.

b) w stosunku do kultury i oświaty polskiej
wykaz instytucji oświatowych działających w mieście Białymstoku w 1939 r. przed wybuchem drugiej wojny światowej

przedszkola:

dwa prywatne polskie
dwa prywatne żydowskie
szkoły powszechne polskie – 16
szkoły powszechne żydowskie – 12

Średnie szkoły ogólnokształcące

a) polskie gimnazja: 3 męskie i 1 żeńskie
b) żydowskie gimnazja: 1 męskie i 1 koedukacyjne
c) licea ogólnokształcące polskie – 4

kana białostockiego. Ks. Chodyko, jako proboszcz i dziekan w jednej osobie, był przez jakiś czas wizytatorem religii w szkołach średnich, a także był członkiem Rady Szkolnej Powiatowej i Miejskiej w Białymstoku. 11 września 1939 r. ks. dziekan Chodyko otrzymał od arcybiskupa Romualda Jałbrzykowskiego uprawnienia wikariusza generalnego na dekanat białostocki i knyszyński na czas ewentualnego odcięcia tych parafii od stolicy arcybiskupiej. Uprawnienia te zostały poszerzone w dniu 2 października 1939 r. W czasie okupacji sowieckiej w latach 1939–1941 z poświęceniem pełnił trudną posługę kapłańską. 25 czerwca 1941 r. żołnierze sowieccy zrobili rewizję na plebanii i w kościele i zabrali ze sobą księży z plebanii i poprowadzili do Pałacu Branickich. Tam był zainstalowany sąd wojenny, który wydawał wyroki śmierci. Rozstrzeliwano grupami obok pałacu. Aresztowanych księży: ks. dziekana Chodykę, ks. Stanisława Sieluka i ks. Stanisława Urbana w końcu uwolniono. Zginął natomiast razem wzięty organista farny Paweł Matulewicz. 15 lipca 1943 r. Niemcy aresztowali ks. Chodykę i ks. Adama Abramowicza. Ks. Abramowicz po kilku tygodniach został zwolniony, natomiast ks. Chodyko przebywał w więzieniu do 24 grudnia 1943 r. Pod koniec lipca 1944 r. do Białegostoku wkroczyli żołnierze Armii Czerwonej. Białystok był mocno zniszczony. Białostockie kościoły na szczęście ocalały. 8 maja 1945 r. ks. Chodyko uroczyście otworzył Seminarium Duchowne. 15 lipca 1945 r. ks. Chodyko powitał w Białymstoku usuniętego z Wilna przez władze sowieckie Arcybiskupa R. Jałbrzykowskiego i udzielił mu gościny na plebanii farniej, która teraz stała się rezydencją Metropolity Wileńskiego i siedzibą Kurii Arcybiskupiej. Ksiądz Aleksander Chodyko zmarł 3 stycznia 1946 r.

- d) licea ogólnokształcące żydowskie – 2
- e) licea pedagogiczne – 1

Średnie szkoły zawodowe

- a) Państwowe gimnazjum mechaniczne męskie – 1
- b) Państwowe gimnazjum stolarskie – 1
- c) Państwowe gimnazjum krawieckie żeńskie – 1
- d) Państwowe gimnazjum kupieckie koedukacyjne – 1
- e) prywatne gimnazjum mechaniczne żydowskie męskie – 1
- f) publiczna szkoła dokształcająca zawodowa męska – 1
- g) publiczna szkoła dokształcająca zawodowa żeńska – 1

Szkody jakie okupant hitlerowski wyrządził w dziedzinie oświaty i kultury na terenie miasta Białegostoku są wielokrotne i powszechne, a to w dziedzinie zarówno kultury narodu polskiego jak i materialnie rzeczowe.

Straty kultury

Niemcy nie pozwolili na zorganizowanie i prowadzenie jakichkolwiek szkół dla dzieci i młodzieży polskiej, to jest szkół prowadzonych w języku polskim jak i jakimkolwiek innym języku. Zabroniono surowo z jak najdalej idącymi skutkami nie tylko działalności szkół publicznych, lecz także naukę prywatną ścigano i prześladowano. Stan taki trwał przez cały okres okupacji, t. j. od początku lipca 1941 r. do chwili opuszczenia miasta przez Niemców 27 lipca 1944 r. Wszystkie budynki szkolne zamieniono w biura, magazyny, warsztaty itp. Młodzież ponad 14 lat pędzono do pracy na miejscu lub wywożono do Niemiec.

W Białymstoku były 2 główne biblioteki co do liczby księgozbioru i czytelników, to jest Miejska Biblioteka i Czytelnia Publiczna i prywatna Biblioteka Towarzystwa Żydowskiego pod nazwą Szolem Alejchem. Oprócz tych istniał szereg bibliotek mniejszych, posiadających jednak poważne ilości książek, jak biblioteka pracowników skarbowych sądowych, Banku Polskiego, Komunalnej kasy Oszczędności, Elektrowni i innych instytucji. Każda ze szkół zarówno powszechnych, jak i średnich wszystkich typów posiadała własny księgozbiór, liczący od kilku setek do kilku tysięcy książek. Księgozbiory wszystkich bibliotek tak publicznych, jak i prywatnych polecono zgromadzić w jednym lokalu, mianowicie w Szolem Alejchem przy ulicy Sienkiewicza naprzeciw ulicy Jurowieckiej, a po 2 tygodniach zamknięto to dla publiczności. Cenniejsze dzieła wywieziono do Niemiec lub zagrabili miejscowi działacze i dygnitarze hitlerowscy, resztę zwieziono do budynku starego teatru „Pallace” przy ulicy Kilińskiego i rzucono bezładnie na kupę. Nieznaczna ilość tylko około 1,5 tysiąca egzemplarzy w języku polskim udało uratować i przewieźć po ucieczce okupanta do zorganizowanej Biblio-

teki Miejskiej przy ulicy Orzeszkowej 15. Z powodu zniszczenia wszystkich katalogów i akt bibliotecznych nie można było ustalić strat w księgozbiorach. Przypuszczalnie przepadło 30 tysięcy książek, biorąc pod uwagę, że pewna ich liczba (kilkanaście tysięcy) dostało się różnymi drogami do rąk poszczególnych mieszkańców miasta. Podobnie zatamowano i zgniebiono piśmienictwo. Dzienniki i wszelkie pisma periodyczne ukazujące się w znikomej ilości w języku polskim na terenie Generalnej Guberni dochodziły do Białegostoku tylko bardzo nielicznie. W 1943 r. zaczęła wychodzić w Białymstoku gazeta dzienna pod nazwą „Gazeta Białostocka” redagowana w duchu całkowicie hitlerowskim. Zrozumiała jest rzecz, jak trwający ten stan przez cały czas okupacji niemieckiej musiał spowodować przeogromne straty w oświacie i kulturze mieszkańców, w szczególności w dziedzinie kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży.

Szkody materialne istniejących w mieście w roku 1939 – 17 budynków szkół powszechnych polskich zniszczonych zostało przez Niemców przy odwołaniu całkowicie przez podpalenie ogólnie głównie żydowskich około 10: wszystkie inne mniej lub więcej zdemolowane, sprzęt i pomoce naukowe zniszczone. Z budynków szkół średnich polskich spalono całkowicie 2 z 3 żydowskich wszystkie. Sprzęt i pomoce naukowe strawiły pożary rozmyślnie spowodowane. W budynkach szkolnych ocalałych około połowa sprzętu (umeblowania) ocalała.

Wszystko co mogło akcentować charakter polskości miasta z całą bezwzględnością było tępiące. Ani jedna ulica w Białymstoku o nazwie polskiej nie pozostała, wszystkie nazwy polskie zmienione zostały na niemieckie, przeważnie ludzi zasłużonych w partii Hitlera.

Zniszczono 100%:

- domów mieszkalnych - 1745
- domów gospodarczych - 1724
- budynków przemysłowych - 635
- budynków użyteczności publicznej - 199

Razem: 4232

Zniszczono powyżej 50%:

- domów mieszkalnych - 1346
- domów gospodarczych - 172
- budynków przemysłowych - 60
- budynków użyteczności publicznej - 47

Razem: 1625

Oprócz powyższego tak zwane „Grundstuck Gesellschaft” sprzedał na rozbiórkę około 400 obiektów.

Lokalne zarządzenia władz okupacyjnych w celu sterroryzowania ludności i poniżenia godności narodowej

W kolejkach, autobusach i we wszystkich środkach komunikacji wydzielone zostały oddzielne wagony dla ludności nie niemieckiej. Wstęp do miejsc dla ludności niemieckiej dla ludności nie niemieckiej był surowo wzbroniony i przekroczenie takiego zarządzenia było karane doraźnie, a mianowicie wyrzuceniem i pobiciem. Wstęp do magazynów, sklepów, restauracji przeznaczonych dla Niemców, dla ludności nie niemieckiej miał analogiczne zastosowanie. Ławki w ogrodach, na Plantach były oznaczone napisami fur Reichsdeutschen (dla Niemców). Nie zastosowanie się do powyższego przepisu powodowało analogiczne skutki. Bywały wypadki, że nie usunięcie się z drogi, którą kroczył gestapowiec i nie oddanie mu ukłonu doraźnie przez tegoż było karane policzkowaniem „przestępcy”.

Z więzień o charakterze politycznym należy zaznaczyć więzienie (piwnice) przy ulicy Sienkiewicza nr 15 i główne więzienie. Z obozów koncentracyjnych i obozów pracy, które były rozlokowane w okolicach Białegostoku – obóz w Zielonej i w Knyszynie. Więzienia oraz obozy funkcjonowały przez cały czas okupacji niemieckiej. Przypuszczalna liczebność ofiar przekracza 100.000 ludzi, należy zaznaczyć, że są to ofiary nie tylko z Białegostoku, ale też z okolic najbardziej oddalonych od miasta. Ze zbiorowych grobów ludzi rozstrzelanych należy wymienić groby masowe w Nowosiólkach, na Pietraszach, w Grabówce koło Zielonej i w Marczuku koło Starosielc oraz na terenach fabrycznych – Fabryka Sokoła na ul. Warszawskiej, Olejarnia na ul. Botanicznej. Straconych zostało 50.000 ludzi.

Działalność volksdeutschów

75% tzw. volksdeutschów zostawiając swój majątek nieruchomy w Białymstoku w listopadzie i grudniu 1939 r. wyjechało do Niemiec, pozostało 25%, to jest od 1000 do 1500 ludzi przetrwało okupację sowiecką i po przybyciu Niemców, częściowo przeszło na służbę okupanta, jak do policji, administracji, zaś większość postarała się o koncesję na jadłodajnię, restaurację, sklepy rozdzielcze w zamian ofiarowując swoją służbę w wywiadzie szpiegowskim – dzięki tym jednostkom tysiące niewinnych ludzi przebywało w więzieniu i utraciło życie.

Inne

Okupanci niemieccy starali się usilnie o tworzenie grup narodowościowych wrogo usposobionych do Polski i ludności polskiej – głównie akcja ich skierowana została na Białorusinów i Ukraińców, a więc za udzielanie im kart żywnościowych analogicznych kartom volksdeutschów, udało się Niemcom stworzyć oddziały, które po wyszkoleniu przekazane zostały policji, więziennictwu, gestapo, itp. Należy zaznaczyć, że tak wyszkolone od-

działy prześcigały w barbarzyństwie samych Niemców. Całe więziennictwo (dozorcy więzienni) zrekrutowani zostali z Białorusinów – policja i gestapo, naturalnie jako służba niższa, z Ukraińców i Białorusinów. Z tego samego elementu stworzone zostały oddziały do walk z partyzantami – naturalnie zwierzchnikami byli Niemcy. Za gorliwą pracę, nie tylko pozostający na służbie Ukraińcy i Białorusini, ale nawet ich rodziny korzystali z praw volks-deutschów we wszystkich gałęziach bytowania.

Starostwa Grodzkie w Białymstoku
Zarząd Miejski
Miasta Białegostoku
Wydział Administracyjny
Nr 2815

Do Urzędu Wojewódzkiego
Inspektorat Szkód Wojennych
w Białymstoku

Powyższą ankietę przedkładam po wykonaniu

p.o. prezydenta miasta
A.[ndrzej] Krzewniak³⁸
Podpis nieczytelny

APB, UWB 1944–1950, sygn. 2623, k. 219–221v, oryginał, maszynopis.

³⁸ Andrzej Krzewniak – urodzony 30 listopada 1898 r. w Warszawie. Ukończył 6 klas gimnazjum i szkołę techniczną. W kwestionariuszu osobowym wypełnionym 9 czerwca 1945 r. jako zawód wyuczony podał majstra ślusarskiego. Od 1914 r. służył w legionach polskich, a do 1920 r. w Wojsku Polskim. Służbę wojskową, którą zakończył w stopniu starszego ogniomistrza. Od 1921 r. był członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej. W czasie okupacji Niemcy rozstrzelali jego brata, siostrę i szwagra. 5 listopada 1944 r. przybył do Białegostoku, gdzie został członkiem Miejskiej Rady Narodowej. 30 maja 1945 r. na posiedzeniu Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku był rekomendowany w głosowaniu jawnym na prezydenta Białegostoku. Jego wybór zatwierdził minister administracji publicznej, po wysłuchaniu opinii prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej. W trakcie wyborów do Sejmu, które odbyły się 19 stycznia 1947 r. Andrzej Krzewniak został posłem z listy nr 3 Blok Stronnictw Demokratycznych w Okręgu nr 19 w Białymstoku. W 1948 r. zrezygnował ze stanowiska ze względu na chorobę. 31 października 1948 r. MRN przyjęła jego rezygnację. Wyjechał z Białegostoku. Zmarł w 1951 r.

Dokument nr 41

10 września 1945 r. Białystok – Zestawienie ludności zamieszkującej województwo białostockie przed wybuchem i po zakończeniu II wojny światowej

**Do
Ministerstwa Administracji Publicznej
Departament Organizacyjny w Warszawie**

W związku z pismem Ministerstwa Administracji Publicznej Nr I.O.10323 w dniu 14 VIII 1945 r. Urząd Wojewódzki podaje: wykaz powiatów województwa z podziałem na gminy miejskie i wiejskie wraz z cyfrą zaludnienia według stanu przedwojennego i obecnego (z podaniem źródła).

Powiat augustowski :

Miasta – stan ludności z 1945 r.

Augustów – 5611

Gminy wiejskie – stan ludności z 1945 r.

1. Bargłów – 6479
2. Jaminy – 1662
3. Kolnica – brak danych
4. Dowspuda – brak danych
5. Lipsk – brak danych
6. Szczebro-Olszanka – brak danych
7. Sztabin – brak danych

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2570, k. 15, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 42

12 stycznia 1945 r. Białystok – Wykaz ludności w miastach województwa białostockiego – stan na styczeń 1945 r.

Urząd Wojewódzki Białostocki
Wydział Samorządowy
L.dz. S/29/24/44

Białystok, dnia 12 stycznia 1945 r.

Przedmiot: rozdział dodatków
do podatków państwowych

Do
Ministerstwa Administracji Publicznej
w Lublinie

W wykonaniu polecenia Ministerstwa z dnia 2 grudnia 1944 r., znak: l.dz. 858/44 przedkłada się w załączeniu wykaz miast województwa z podaniem liczby mieszkańców według ostatecznego spisu ludności i faktycznej liczby zaludnienia według stanu obecnego.

p.o. Wojewoda
(-)^a
(dr [Jerzy] Sztachelski)

Wykaz ludności miast województwa białostockiego

Nazwa miasta	Liczba mieszkańców według ostatniego spisu	Faktyczna liczba mieszkańców wg stanu ostatn[iego]	Uwagi
Powiat białostocki			
Białystok	91335 / w r. 1939 110 tys. /	42431	
Choroszcz	2905	1800	
Goniądz	3449	3200	
Knyszyn	4123	3700	
Starosielce	3364	1600	
Supraśl	2963	2800	
Suraż	1379	1600	
Wasilków	4801	3200	
Zabłudów	3158	3605	Razem 63931

^a Podpis nieczytelny.

Nazwa miasta	Liczba mieszkańców według ostatniego spisu	Faktyczna liczba mieszkańców wg stanu ostatn[iego]	Uwagi
Powiat Bielsk Podlaski			
Bielsk Podlaski	7629	5085	
Ciechanowiec	4029	3620	
Siemiatycze	6816	3492	Razem 12197
Powiat Sokółski			
Sokółka	6382	3272	Razem 3272
Powiat Wysokie Mazowieckie			
Łapy	6674	5 tys.	Razem 5 tysięcy
Powiat Łomżyński			
Zambrów	7343	6050	Razem 6050
Powiat Suwalski			
Suwałki	21957	19004	
Sejny	3409	1305	Razem 20309
Powiat Augustowski			
Augustów	12147	9055	9055
Ludność miast województwa białostockiego wg stanu obecnego			116814

Wykaz sporządził
Osiadyński^b
(H. Olejniczak)³⁹
Kierownik Oddziału

Źródło: APB, UWb, sygn. 820, k. 11, 13, oryginał, maszynopis.

^b Podpis czytelny.

³⁹ Henryk Olejniczak – urodzony 26 czerwca 1902 r. we Włocławku. Ukończył 3 oddziały szkoły powszechnej. W latach 1927–1938 członek Komunistycznej Partii Polski, Pełnomocnik PKWN na powiat sokółski. Od 25 sierpnia 1944 r. Wojewódzki Pełnomocnik dla Wojennych Świadczeń Rzeczowych, następnie Naczelnik Wydziału Samorządowego w Urzędzie Wojewódzkim w Białymstoku, w dniu 1945 r. delegowany na Pełnomocnika Rządu Tymczasowego na Prusy Wschodnie, działacz Polskiej Partii Robotniczej. Zabity 7 kwietnia 1945 r. w Białymstoku.

Dokument nr 43

29 stycznia 1946 r. Warszawa – Prośba skierowana przez Ministerstwo Zdrowia do Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku w sprawie instalowania punktów pomocy Polskiego Czerwonego Krzyża dla ludności na terenach zniszczonych w trakcie działań wojennych

**Rzeczpospolita Polska
Ministerstwo Zdrowia
Dotyczy pomocy zdrowotnej
Na terenach zniszczonych**

Warszawa, dnia 29 stycznia 1946 r.

**Do
Urzędu Wojewódzkiego
W Białymstoku
Wydział Zdrowia**

W czasie od 28 grudnia 1945 r. do dnia 16 stycznia 1946 r. odbyły się z inicjatywy Ministerstwa Zdrowia konferencje z udziałem przedstawicieli Ministerstwa Oświaty, ministerstwa Odbudowy, ministerstwa Apropowizacji i Handlu, Ministerstwa Pracy i Opieki, Polskiego Czerwonego krzyża i Samopomocy Chłopskiej w sprawie pomocy dzieciom na terenach zniszczonych. W wyniku obrad powstała komisji Międzyministerialna z ramienia której przy pomocy zainteresowanych Ministerstw i Polskiego Czerwonego krzyża podejmie intensywną akcję na tych terenach, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb dzieci i koordynowania dotychczasowych poczynąń.

Ministerstwo Zdrowia będzie subwencjonować tę działalność PCK. Za najpilniejsze należy uważać utworzenie punktów pomocy sanitarnej w zniszczonych wsiach. Na ten cel będzie można uzyskać baraki oraz inne prowizoryczne urządzenia. Proszę obywatela naczelnika o porozumienie się i współpracę w tej sytuacji z pełnomocnikiem PCK na województwo białostockie oraz Naczelnikiem Wydziału Opieki Społecznej i o nadesłanie w najkrótszym czasie wykazu wsi, gdzie takie punkty powinny powstać. Wobec ograniczonych środków należy podać wykaz miejscowości najbardziej potrzebujących pomocy.

Za ministra
(-)^a

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2461, k. 16, oryginał, maszynopis.

^a Podpis nieczytelny.

Dokument nr 44

1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu augustowskiego

Lp.	Nazwa Miejscowości	Gmina
1.	Pionki	Barłgów
2.	Lipowe	Barłgów
3.	Białobrzegi	Kolnica
4.	Sejenek	Kolnica
5.	Gabowy Gront	Kolnica
6.	Osowy Gront	Kolnica
7.	Netta	Kolnica
8.	Jastrzębna	Lipsk
9.	Jasienowo	Lipsk
10.	Pelkowo	Dębowo
11.	Kopytkowo	Dębowo
12.	Dębowo	Dębowo
13.	Sucha Rzeczka	Szczebro Olszanka
14.	Czarny Bród	Szczebro Olszanka
15.	Szczebra	Szczebro Olszanka

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2570, k. 17, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 45

1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu białostockiego

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina	Zniszczenia w procentach	Ilość wygłodzonych mieszkańców
1.	Goniądz	Goniądz	95	1330
2.	Dawidowizna	Goniądz	100	175
3.	Downary	Goniądz	49	154
4.	Dzieżki	Goniądz	10	19
5.	Jaśki	Goniądz	100	135
6.	Hornostaje	Goniądz	10	95
7.	Kosioroki	Goniądz	43	61
8.	Kramkówka Duża	Goniądz	20	64
9.	Kramkówka Mała	Goniądz	10	20

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina	Zniszczenia w procentach	Ilość wygłodzonych mieszkańców
10.	Kulesze	Goniądz	5	40
11.	Ołdaki	Goniądz	100	126
12.	Owieczki	Goniądz	25	57
13.	Piwowary	Goniądz	50	51
14.	Pyzy	Goniądz	55	70
15.	Rybaki	Goniądz	55	75
16.	Świerzbienie	Goniądz	30	45
17.	Sobieskie	Goniądz	25	40
18.	Wilamówka	Goniądz	26	44
19.	Wójtostwo	Goniądz	50	60
20.	Żodzie	Goniądz	40	82
21.	Klewianka	Goniądz	100	590
22.	Mosie	Goniądz	10	17
23.	Boguszewo	Krypno	25	180
24.	Bajki-Zalesie	Krypno	30	159
25.	Białobrzeskie	Krypno	50	23
26.	Czechowizna	Krypno	50	188
27.	Długoleka	Krypno	75	825
28.	Góra	Krypno	10	69
29.	Dębina	Krypno	100	165
30.	Krypno Kościelne	Krypno	80	165
31.	Kruszyn	Krypno	100	207
32.	Krypno Wielkie	Krypno	50	238
33.	Lewonie	Krypno	10	31
34.	Morusy	Krypno	10	5
35.	Penskie	Krypno	50	293
36.	Piaski	Krypno	30	39
37.	Ruda	Krypno	10	119
38.	Łaziuki	Krypno	30	45
39.	Zofijówka	Krypno	50	195
40.	Zastocze	Krypno	70	394
41.	Żuki	Krypno	10	11
42.	Łupichy	Kalinówka	100	75
43.	Ciasne	Kalinówka	30	39
44.	Jasionówka	Kalinówka	60	420
45.	Jasionóweczka	Kalinówka	50	200
46.	Kąty	Kalinówka	60	120

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina	Zniszczenia w procentach	Ilość wygłodzonych mieszkańców
47.	Kamionka	Kalinówka	70	189
48.	Koleśniki	Kalinówka	50	40
49.	Mońki Stacja	Kalinówka	70	140
50.	Mońki Wieś	Kalinówka	30	145
51.	Milewskie	Kalinówka	60	330
52.	Przytulanka	Kalinówka	75	307
53.	Potoczyna	Kalinówka	25	88
54.	Rutkowskie Małe	Kalinówka	52	26
55.	Szpakowo	Kalinówka	16	51
56.	Słomianka	Kalinówka	25	100
57.	Bobrówka	Jaświły	100	701
58.	Białosuknie-Przedmieście	Jaświły	100	163
59.	Jadeszki	Jaświły	100	135
60.	Jaćwież Mała	Jaświły	100	176
61.	Karpowicze	Jaświły	100	471
62.	Brzozowa	Jaświły	30	270
63.	Białosuknie-Szlachta	Jaświły	60	250
64.	Dolistowo Stare	Jaświły	18	98
65.	Dzięciołowo	Jaświły	25	85
66.	Gurbicze	Jaświły	18	16
67.	Jaświłki	Jaświły	33	28
68.	Jaświły	Jaświły	35	170
69.	Krzecze	Jaświły	12	20
70.	Mikicin	Jaświły	25	240
71.	Mociesze	Jaświły	22	74
72.	Rutkowskie Duże	Jaświły	20	58
73.	Smogorówka Gon.	Jaświły	30	33
74.	Wroceń	Jaświły	18	73
75.	Bajki Stare	Trzcianne	100	440
76.	Budy	Trzcianne	100	110
77.	Gugny	Trzcianne	100	65
78.	Giełczyn	Trzcianne	100	476
79.	Trzcianne	Trzcianne	100	138
80.	Brzeziny	Trzcianne	40	414
81.	Czekołdy	Trzcianne	45	49
82.	Kołodzież	Trzcianne	13	68
83.	Krynice	Trzcianne	30	141

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina	Zniszczenia w procentach	Ilość wygłodzonych mieszkańców
84.	Laskowicze	Trzcianne	30	174
85.	Mroczi	Trzcianne	25	101
86.	Niewierowo	Trzcianne	35	142
87.	Nowa wieś	Trzcianne	40	392
88.	Wiszowate	Trzcianne	43	227
89.	Zucielec	Trzcianne	16	81
90.	Zubole	Trzcianne	20	105
91.	Zajki	Trzcianne	10	20
92.	Gródek	Gródek	90	565
93.	Waliły stacja	Gródek	90	433
94.	Zubki	Gródek	100	136
95.	Budlany	Gródek	100	240
96.	Mostowlany	Gródek	100	288
97.	Waliły wieś	Gródek	12	48
98.	Słoczanka	Gródek	30	186
99.	Zarzeczany	Gródek	25	47
100.	Mieleszki	Gródek	10	12
101.	Nowa Wola	Michałow	100	756
102.	Julianka	Michałow	30	41
103.	Lesanka	Michałow	30	4
104.	Oziabły	Michałow	20	38
105.	Lewonie	Michałow	10	12
106.	Kobylanka	Michałow	50	93
107.	Juszkowy Gród	Michałow	20	42
108.	Mościska	Michałow	50	64
109.	Michałow	Michałow	20	40
110.	Bagnówka	Dojlidy	10	40
111.	Dojlidy Górne	Dojlidy	30	132
112.	Grabówka	Dojlidy	20	23
113.	Kuriany	Dojlidy	25	140
114.	Nowodworce	Dojlidy	12	45
115.	Sobolewo	Dojlidy	46	160
116.	Sowlany	Dojlidy	38	125
117.	Stanisławowo	Dojlidy	21	19
118.	Zaścianki	Dojlidy	10	37
119.	Osiedle Korycin	Bacieczki	10	26
120.	Kolonia Bacieczki	Bacieczki	25	55

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina	Zniszczenia w procentach	Ilość wygłodzonych mieszkańców
121.	Fasty	Bacieczki	16	38
122.	Hryniewiczze	Bacieczki	50	94
123.	Jurowce kolonia	Bacieczki	12	8
124.	Osiedle Kleosin	Bacieczki	100	162
125.	Księżyno wieś	Bacieczki	10	27
126.	Klepacze	Bacieczki	15	26
127.	Krupniki	Bacieczki	10	14
128.	Orowicze	Bacieczki	25	28
129.	Porosły	Bacieczki	30	78
130.	Baciuty	Barszczewo	20	71
131.	Kruszewo	Barszczewo	50	36
132.	Mostowlany	Barszczewo	50	35
133.	Niewodnica Korycka	Barszczewo	20	15
134.	Żółtki	Barszczewo	10	25
135.	Konowały	Barszczewo	50	173
136.	Śliwno	Barszczewo	8	15
137.	Topilec wieś	Barszczewo	16	21
138.	Dobrzyniewo Duże	Dobrzyniewo	20	152
139.	Gniła	Dobrzyniewo	15	57
140.	Jaworówka	Dobrzyniewo	10	17
141.	Kopisk	Dobrzyniewo	20	60
142.	Krynice	Dobrzyniewo	18	49
143.	Solniki	Dobrzyniewo	20	62
144.	Nowiny Kasjerskie	Dobrzyniewo	10	20
145.	Pogorzałki	Dobrzyniewo	10	59
146.	Rybaki	Dobrzyniewo	20	7
147.	Szaciły	Dobrzyniewo	10	117
148.	Buksztel	Czarna Wieś	12	37
149.	Czarna Wieś Kościelna	Czarna Wieś	20	151
150.	Czarna Wieś Stacja	Czarna Wieś	10	203
151.	Jałówka	Czarna Wieś	10	9
152.	Karczmisko	Czarna Wieś	10	23
153.	Kosmaty Borek	Czarna Wieś	30	52
154.	Olidowo	Czarna Wieś	58	11
155.	Polanki	Czarna Wieś	50	39
156.	Złota wieś	Czarna Wieś	25	24
157.	Protasy	Zabłudów	100	197

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina	Zniszczenia w procentach	Ilość wygłodzonych mieszkańców
158.	Tylwickie	Zabłudów	100	97
159.	<i>Łubniki</i>	Zabłudów	100	218
160.	Potoka	Zabłudów	30	111
161.	Tatarowce	Zabłudów	10	14
162.	Koźliki	Zabłudów	12	22
163.	Zwierki	Zabłudów	20	28
164.	Hożna	Zabłudów	23	61
165.	Małynka	Zabłudów	19	62
166.	Kolonia Zabłudów	Zabłudów	11	21
167.	Aleksicze	Zabłudów	40	62
168.	Niewodnica Wieś	Juchnowiec	80	48
169.	Uhowo	Juchnowiec	100	620
170.	Biele	Juchnowiec	20	50
171.	Bronczary	Juchnowiec	10	21
172.	Hołówki Małe	Juchnowiec	20	28
173.	Hołówki Stare	Juchnowiec	30	96
174.	Hermanówka	Juchnowiec	8	21
175.	Koplany	Juchnowiec	30	66
176.	Lewickie	Juchnowiec	30	93
177.	Kolonia Niewodnica	Juchnowiec	10	13
178.	Ogrodniczki	Juchnowiec	20	16
179.	Rumiejki	Juchnowiec	15	19
180.	Uhowo	Juchnowiec	72	310
181.	Wólka	Juchnowiec	20	24
182.	Baranki	Zawyki	96	120
183.	Dołki	Zawyki	10	30
184.	Knyszyn		90	2628
185.	Supraśl		10	262
186.	Suraż		20	212
187.	Starosielce		40	1196
188.	Wasilków		10	399
189.	Zabłudów		90	1807

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2570, k. 18–18v, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 46

1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu bielskiego

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina
1.		Miasto Bielsk Podlaski
2.	Skrzypki Małe	Bielsk Podlaski
3.	Stryki	Bielsk Podlaski
3.	Szastały	Bielsk Podlaski
4.	Widowo	Bielsk Podlaski
5.	Maliniki	Orla
6.	Szernie	Orla
7.	Topczykały	Orla
8.	Koszele	Orla
9.	Osada Boćki	Boćki
10.	Krasna Wieś	Boćki
11.	Hornowo	Boćki
12.	Wyganowo	Boćki
13.	Domanowo	Brańsk
14.	Chojewo	Brańsk
15.	Poletyły	Brańsk
16.	Bujnowo	Brańsk
17.	Koszewo	Brańsk
18.	Niemirek	Mielnik
19.	Radziłłówka	Mielnik
20.	Werpel	Mielnik
21.	Pawłowicze	Mielnik
22.	Osada Mielnik	Mielnik
23.	Zubacze	Klukowicze
24.	Siemianówka	Klukowicze
25.	Wilamowo	Klukowicze
26.	Osada Drohiczyn	Drohiczyn
27.	Malesze	Wyszki
28.	Niewino Leśne	Wyszki
29.	Niewino Kamieńskie	Wyszki
30.	Pułasze	Wyszki
31.	Żerczyce	Milejczyce
32.	Osada Milejczyce	Milejczyce

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina
33.	Czeremcha	Kleszczele
34.	Czechy Zabłud.	Kleszczele
35.	Osada Kleszczele	Kleszczele
36.	Miasto Siemiatycze	Siemiatycze
37.	Boratyniec	Siemiatycze
38.	Wólka nad Bugiem	Siemiatycze
39.	Krupice	Siemiatycze
40.	Moszczana	Siemiatycze
41.	Nowosady	Hajnówka
42.	Osada Narew	Narew
43.	Osada Białowieża	Białowieża
44.	Budy	Białowieża
45.	Masiewo	Narew
46.	Mikłaszewo	Narew
47.	Skupowo	Narew
48.	Siemianówka	Narew
49.	Mierzynówka	Grodzisk
50.	Osada Grodzisk	Grodzisk
51.	Osada Ciechanowiec	Ciechanowiec

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2570, k. 19, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 47

1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu grajewskiego

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina
1.	Łamane	Ruda
2.	Grądy	Ruda
3.	Kopiec	Ruda
4.	Przechody	Ruda
5.	Sojczyn Borowy	Ruda
6.	Ciemnoszyje	Ruda
7.	Białoszewo	Białoszewo
8.	Klimaszewnica	Białoszewo
9.	Sośnia	Białoszewo

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina
10.	Tajno Łunowo	Pruska
11.	Tajenko	Pruska
12.	Podjezierne	Pruska
13.	Stare Tajno	Pruska
14.	Kramarzewo	Radziłów
15.	Kliljany	Radziłów
16.	Borawskie	Radziłów

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2570, k. 19, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 48

1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu łomżyńskiego

Lp.	Nazwa miejscowości	Stopień zniszczenia w procentach
1.	Łomża	80
2.	Nowogród	100
3.	Jedwabne	55
4.	Zambrów	60
5.	Długobórz	45
6.	Szumowo	30
7.	Lubotyń	100
8.	Śniadowo	55
9.	Miastkowo	99
10.	Kupiski	92
11.	Puchały	80
12.	Rutki	75
13.	Kołaki	30
14.	Szczepankowo	80
15.	Bożejewo	95
16.	Drozdowo	80
17.	Przytuły	40
18.	Mały Płock	50

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2461, k. 9, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 49

1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu sokólskiego

Lp.	Wieś	Gmina
1.	Kuźnica	Kuźnica
2.	Dąbrowa	Kuźnica
3.	Harasimowicze	Kuźnica
4.	Sokolany	Kuźnica
5.	Jakowlany	Kuźnica
6.	Plebanowce	Kuźnica

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2570, k. 19, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 50

1946 r. Białystok – Wykaz miejscowości zniszczonych podczas działań wojennych na terenie powiatu suwalskiego

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina	Zniszczenia w procentach
1.	Rejsztokiwie	Sejny	100
2.	Szlinokinie	Sejny	100
3.	Żwikiele	Sejny	100
4.	Kaletnik	Sejny	85
5.	Smolany	Sejny	100
6.	Białogóry	Giby	100
7.	Iwanówka	Giby	100
8.	Jeziorki	Giby	100
9.	Konstantynówka	Giby	100
10.	Małowiste	Giby	100
11.	Macharce	Giby	100
12.	Podmacharce	Giby	100
13.	Dworzysko	Giby	90
14.	Pomorze	Giby	85
15.	Rakówek	Przerośl	90
16.	Prawy Las	Przerośl	90

Lp.	Nazwa miejscowości	Gmina	Zniszczenia w procentach
17.	Aleksandrowo	Krasnopol	70
18.	Barzykowizna	Krasnopol	90
19.		W gminie Jeleniowo wszystkie wsie zostały zniszczone	
20.	Choćki	Konieczbór	100
21.	Małe Raczki	Konieczbór	100
22.	Rudniki	Konieczbór	100
23.	Kurianki	Konieczbór	100
24.	Krakówek	Konieczbór	90
25.	Sidory	Konieczbór	90
25.	Żubrynek	Konieczbór	100
26.	Becejły	Zaboryszki	100
27.	Białobłody	Zaboryszki	100
28.	Krzywólka	Zaboryszki	80
29.	Kupowo	Zaboryszki	80
30.	Majdan	Zaboryszki	80
31.	Filipów	Filipów	75
32.	Garbaś	Filipów	100
33.	Romanówka	Filipów	75
34.	Czerwony Krzyż	Huta	100
35.	Lipniak	Huta	100
36.	Tartak	Huta	100
37.	Magdalenowo	Huta	100
38.	Ryżówka	Huta	100
39.	Zielone Kamedulskie	Kuków	100
40.	Bosse	Berżniki	90
41.	Półkoty	Berżniki	90

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2570, k. 21–22, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 51

1946 r. Brańsk – wykaz miejscowości całkowicie zniszczonych na terenie gminy wiejskiej w Brańsku

**Zarząd Gminy Wiejskiej
w Brańsku**

**Do starostwa Powiatowego
W Bielsku Podlaskim**

W odpowiedzi na pismo nr Op.1/46 z dnia 5 lipca br.[1946] Zarząd Gminy wiejskiej w Brańsku podaje następujące dane:

1. Wykaz miejscowości całkowicie zniszczonych: Dębowo, Domanowo, Chojewo, Karp, Koszewo, Mień, Nowosady, Poletyły oraz Pietraszki (ta ostatnia trzykrotnie palona).
2. Wykaz miejscowości częściowo zniszczonych: Bujnowo – 20%, Brzeźnica – 45%, Glinnik – 40%, Kalnica – 10%, Kadłubówka – 35%, Patoki – 45%, Holonki – 5%, Puchały Stare – 50%, Oleksin – 3%, Świdry – 35%, Spieszyn – 75%, Rudka – 30%.
3. Szczególnie wygłodzona jest wieś Poletyły, całkowicie spalona i dotknięta w lecie 1945 roku całkowitym zniszczeniem zbóż przez gradobicie, a następnie wsie całkowicie spalone wymienione w punkcie 1. Tym wsiom należy się konieczna pomoc w dożywianiu i odzieży oraz obuwiu.
4. Na terenie gminy znajduje się dzieci do lat 3 – 809, matek samotnych – 51, karmiących – 169 i kobiet ciężarnych – 244.
5. Na terenie gminy w miejscowościach parafialnych działa Caritas, a mianowicie w Brańsku, Domanowie, Klichach i Rudce.

Wójt Gminy
(-)^a

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2570, k. 25, oryginał, maszynopis.

^a Podpis nieczytelny.

Dokument nr 52

1946 r. Augustów – Informacja lekarza powiatowego w Augustowie o wsiach zniszczonych w powiecie augustowskim przesłana do Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego

Starostwo Powiatowe w Augustowie
Lekarz Powiatowy

Do
Wydziału Zdrowia Urzędu Wojewódzkiego
w Białymstoku

W odpowiedzi na pismo nr II.3./1/46 z dnia 1 lutego 1946 r. przesyła się spis wsi szczególnie zniszczonych podczas działań wojennych i najbardziej potrzebujących pomocy. W gminie Bargłów: Pieńki, Lipowo w gminie Kolnice: Białobrzegi, Sojenek, Gabowy Gront [Grond], Ossowy Gront, Netta, w gminie Lipsk: Jastrzębna i Jesionowo. W gminie Dębowo wieś Polkowo, Kopytkowo i Dębowo. W gminie Szczebro-Olszanka do najbardziej zniszczonych i potrzebujących pomocy zaliczamy wsi: Sucha Rzeczka, Czarny Bród, Szczerba, Serwski Las i Macharce. Wszystkie wyżej wymienione wsie zniszczone są w 100%.

Lekarz Powiatowy
(-)^a

Źródło: APB, UWb 1944–1950, sygn. 2461, k. 9, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 53

1946 r. Łomża – Informacja lekarza powiatowego w Łomży o wsiach zniszczonych w powiecie łomżyńskim przesłana do Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego

Starostwo Powiatowe Łomżyńskie
Lekarz Powiatowy

Do
Urzędu Wojewódzkiego Wydziału Zdrowia
w Białymstoku

W związku z pismem Wydziału Zdrowia Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 1/.02.1946 r. podaję w procentach stopień zniszczenia miast i wsi podczas działań wojennych i najbardziej potrzebujących pomocy:

^a Podpis nieczytelny.

Łomża – 80%, Nowogród – 100%, Jedwabne – 12%, Zambrów – 60%, Gmina Długobórz – 45%, Szumowo – 30%, Śniadowo – 65%, Miastkowo – 99%, Kupiski – 92%, Puchały – 80%, Rutki – 75%, Kołaki – 30%, Szczepankowo – 80%, Bożejewo – 9%, Drozdowo – 80%, Rogienice – 50%, Jedwabne – 55%, Przytuły – 40%, Mały Płocki – 50%.

Lekarz Powiatowy
dr Cz. Jurek
(-)^a

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2461, k. 10–11, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 54

1946 r. Białystok – Wykaz procentowego zniszczenia osiedli na terenie powiatu białostockiego

Lp.	Nazwa miejscowości	Ilość gospodarstw	Zniszczenia w procentach
	Gmina Goniądz		
1.	Goniądz	100	100
2.	Dawidowizna	63	95
3.	Jaśki	32	95
4.	Ołdaki	25	95
5.	Owieczki	41	60
6.	Pyzy	18	50
7.	Rybaki	32	80
8.	Wójtowstwo	24	50
9.	Klewianka	127	95
	Gmina Krypno		
1.	Białobrzeskie	5	50
2.	Dębina	9	100
3.	Długołęka	193	75
4.	Krypno Wielkie	96	50
5.	Krypno Kościelne	44	95
6.	Kruszyn	40	100
7.	Penskie	120	50
8.	Łaziuki	33	50

^a Podpis nieczytelny.

Lp.	Nazwa miejscowości	Ilość gospodarstw	Zniszczenia w procentach
9.	Zofiówka	70	50
10.	Zastocze	130	70
	Gmina Kalinówka		
1.	Jasionóweczka	111	55
2.	Kąty	44	60
3.	Kamionka	83	60
4.	Koleśniki	21	50
5.	Łupichy	14	95
6.	Mońki Stacja	33	70
7.	Mońki Wieś	111	75
8.	Przytulanka	97	70
9.	Rutkowskie Małe	12	60
	Gmina Jaświły		
1.	Bobrówka	129	80
2.	Białosuknie Szlachta	82	68
3.	Białosuknie Przedwieś	35	75
4.	Jadeszki	21	80
5.	Jaćwierz Mała	37	75
6.	Karpowicze	87	75
	Gmina Trzcianne		
1.	Bajki Stare	36	70
2.	Budy	12	100
3.	Brzeziny	129	60
4.	Czekołdy	20	60
5.	Gugny	14	100
6.	Giełczyn	73	100
7.	Wiszowate	85	60
8.	Trzcianne	100	100
	Gmina Gródek		
1.	Miasto Gródek	191	70
2.	Stacja Waliby	20	70
3.	Ząbki	40	80
4.	Dublany	24	85
5.	Mostowlany	87	70
	Gmina Michałowo		
1.	Kobyłanka	36	50

Lp.	Nazwa miejscowości	Ilość gospodarstw	Zniszczenia w procentach
2.	Nowo Wola	150	90
	Gmina Dojlidy		
1.	Sowlany	54	60
	Gmina Bacieczki		
1.	Hryniewicze	43	50
2.	Osada Kleosin	34	90
	Gmina Barszczewo		
1.	Markowszczyzna	10	50
2.	Żółtki	52	50
	Gmina Czarna Wieś		
1.	Kosmaty Borek	22	50
2.	Oleszkowo	36	66
3.	Polanki	17	59
	Gmina Zabłudów		
1.	Protasy	40	90
2.	Tylwica	18	100
3.	Łubniki	30	100
4.	Aleksicze	26	60
5.	Miasto Zabłudów	150	50
	Gmina Juchnowiec		
1.	Niewodnica	64	70
2.	Uhowo I	130	70
3.	Uhowo II	86	80
	Gmina Zawyki		
1.	Dołki	20	80
	Miasto Knyszyn	160	75

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2461, k. 12–13, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 55

18 marca 1946 r. Białystok – Informacja Inspektoratu Odszkodowań Wojennych o opracowanych wnioskach dotyczących strat wojennych złożonych przez ludność województwa białostockiego

**Zarząd Miejski
Miasta Białegostoku
Wydział Administracyjny
Nr II/1149**

Białystok, 18 marca 1946 r.

**Do Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego
Inspektorat Odszkodowań Wojennych**

W odpowiedzi na pismo Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego, Inspektorat Odszkodowań Wojennych z dnia 16 stycznia 1946 r. uprzejmie komunikuje: wszystkie wnioski ludności polskiej jakie wpłynęły do dnia 16 marca 1946 r. zostały opracowane i przesłane do Inspektoratu Odszkodowań Wojennych łącznie z zestawieniami sporządzonymi według wzoru D, E sumaryczne zestawienia.

Ustalenie procentowe wśród poniesionych przez ludność w mieście objętych i nie objętych rejestracją napotyka poważne trudności, a mianowicie brak danych porównawczych wskutek zniszczenia akt, dowodów w czasie działań wojennych. W tym celu wykorzystany został materiał z komitetu Żydowskiego, z wiadomości statystycznych miasta Białegostoku i z Wydziału Technicznego Zarządu Miejskiego w Białymstoku. Materiał ten jest niewyczerpujący i niedostateczny.

Ja wynika z powyższych źródeł stan liczebny ludności stałej w Białymstoku w 1939 r. wynosił 107.000 (rocznik statystyczny), w tym narodowości polskiej – 50.000 (przypuszczalnie), narodowości żydowskiej 50.000 (przypuszczalnie), innych narodowości, jak: niemieckiej, białoruskiej, rosyjskiej i innych – 7.000 (przypuszczalnie).

W roku 1939 przed i po wybuchu wojny stan liczebny ludności stałej miasta Białegostoku stale ulegał obniżeniu, a to na skutek:

1. Mobilizacji
2. Wyjazdu do Niemiec narodowości niemieckiej.
3. Deportacji na Wschód [przez władze sowieckie].
4. Wywózki do Niemiec przez okupantów niemieckich do robót przymusowych, obozów koncentracyjnych, karnych, itp.
5. Masowego rozstrzeliwania ludności, dokonywanego przez władze niemieckie nie tylko mężczyzn, ale nawet całych rodzin łącznie z małoletnimi dziećmi.
6. Wyjazdu na Zachód do obszarów odzyskanych.

Niestety żadnych ściślejszych danych w wyżej wskazanych stratach ubytku ludności polskiej, stałych mieszkańców miasta Białegostoku otrzymać nie mogliśmy, przypuszczalnie stan liczebny stałej ludności polskiej w Białymstoku zmniejszył się z 50.000 do 30.000, co stanowi 60% stanu liczebnego z 1939 r.

Do dnia 15 marca 1946 r. wydano druków (kwestionariuszy) 5362, przyjęto wypełnionych kwestionariuszy 3503, co stanowi 65% kwestionariuszy pobranych, nie zwrócono 35% kwestionariuszy.

Pobrane, a nie zwrócone kwestionariusze należy wytłumaczyć:

1. Omyłkowym pobraniem kwestionariuszy przez zamieszkałą ludność narodowości niepolskiej, jak Białorusinów, Rosjan, Ukraińców itp.
2. Wyjazdem na Zachód do Ziem Odzyskanych, to jest zmianą stałego miejsca pobytu.
3. Błędą interpretacją strat dokonanych nie przez wojska niemieckie i władze niemieckie i ich sojuszników skutkiem czego wypełnione kwestionariusze nie mogły być zakwalifikowane do przyjęcia.

Co do ludności żydowskiej, to jak zaznaczono wyżej stan takowej w 1939 r. wynosił przypuszczalnie 50.000 ludności. Według zebranych informacji w Komitecie Żydowskim wyjechało do Z[wiązku] S[ocjalistycznych] R[epublik] R[adzieckich] w roku 1939 i 1940 około 1.000 ludzi, ocalało z getta około 100 osób. Rozproszonych po świecie stałych mieszkańców miasta Białegostoku około 400 osób. Straty wymordowanej ludności żydowskiej za czasów okupacji niemieckiej wynoszą około 48.500 ludzi, co stanowi 97% stałej ludności żydowskiej w Białymstoku. Co zaś się tyczy napływowej ludności żydowskiej do Białegostoku z ZSRR, Niemiec, Węgier, Rumunii i z Zachodu żadnych informacji choćby w przybliżeniu osiągnąć niepodobno. Straty materialne poniesione przez ludność żydowską nie są zgłoszone ze względu ich wymordowania. Miasto Białystok spalone i zniszczone zostało dwukrotnie, głównie centrum miasta, to jest dzielnica żydowska.

Z Wydziału Technicznego Zarządu Miejskiego w Białymstoku udało się jedynie uzyskać niektóre informacje, które można przyjąć za ścisłe, a mianowicie:

Stan liczebny przed wybuchem wojny domów mieszkalnych - 7686

Stan liczebny przed wybuchem wojny obiektów gospodarczych - 6844

Stan liczebny przed wybuchem wojny obiektów przemysłowych - 635

Stan liczebny przed wybuchem wojny obiektów użyteczności publicznej - 265

Razem: 15631 obiektów

Zniszczonych i spalonych nieruchomości skutkiem działań wojennych powyżej 50%

Domów mieszkalnych - 1754

Obiektów gospodarczych - 1724

Obiektów przemysłowych - 635

Obiektów użyteczności publicznej – 119
Razem: 4232 obiektów

Zniszczonych i spalonych nieruchomości skutkiem działań wojennych poniżej 50%

Domów mieszkalnych – 1346
Obiektów gospodarczych – 172
Obiektów przemysłowych – 60
Obiektów użyteczności publicznej – 47
Razem: 1625 obiektów

Nie wykazano w powyższym rozrachunku co najmniej 400 obiektów sprzedanych na rozbiórkę podczas okupacji niemieckiej. Brak jest wszelkich danych o wartości tych nieruchomości, określenie zatem wysokości strat niezgłoszonych do zarejestrowania w nieruchomościach jak też i ruchomościach jest niepodobieństwem.

Zarząd Miejski przypuszcza jednak na ogół, że przekraczają 1 miliard złotych polskich według relacji z 1939 roku.

Naczelnik Wydziału Administracyjnego p.o. Prezydenta miasta
A[ndrzej] Krzewniak
(-)^a

Źródło: APB, UWB 1944–1950, sygn. 2623, k. 73–75, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 56

27 marca 1947 r. Białystok – Straty poniesione w województwie białostockim w porównaniu ze skalą zniszczeń wojennych w Polsce

Ministerstwo Odbudowy
L.dz. G.M.1352 R3/47

Warszawa, dnia 27 marca 1947 r.

Do
Zarządu m.[iasta] Białegostoku

Ministerstwo Odbudowy przesyła niniejszym zestawienia zniszczeń wojennych w budynkach miejskich oraz w zagrodach wiejskich wg powiatów i wg województw. W zakresie kompetencji Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów zestawienia te zostały z Biurem tym

^a Podpis nieczytelny.

uzgodnione. Należy je uważać za ostateczne oficjalne dane o zniszczeniach budynków w osiedlach miejskich i wiejskich.

Dyrektor Gabinetu
(-)^a
Ludomir Kaczmarkiewicz

W załączeniu:
komplet(y) zestawień strat

Zniszczenia wojenne nieruchomości miejskich z wyłączeniem komunikacyjnych i wojskowych, oraz większości pomysłowych wg województw, oraz bez brania w rachubę wartości zabytkowej budynków (budynki uszkodzone w stopniu powyżej 10%).

Suma strat obejmuje wartość budynków bez wyposażenia, wartości placu oraz uzbrojenia terenu.

Nazwa województwa	Ogólna ilość zniszczonych lub uszkodzonych nieruchomości	Kubatura zniszczonych lub uszkodzonych nieruchomości w tys. metrów sześciennych	Suma strat w tysiącach zł. 1939 r.
I Cały obszar Państwa			
1. Białostockie	20.629	14.257,9	205.036,6
2. Kieleckie	5.441	2.976,4	36.394,5
3. Lubelskie	6.513	4.057,7	42.737,1
4. Rzeszowskie	8.770	9.215,8	101.250,6
5. Łódzkie	8.010	3.345,8	52.087,8
6. Miasto Łódź	5.566	3.734,0	88.147,9
7. Pomorskie	11.979	16.195,3	181.281,5
8. Poznańskie	30.051	61.171,5	856.791,6
9. Śląskie	19.424	34.938,2	456.458,0
10. Warszawskie	20.171	9.265,8	167.409,0
11. Miasto st. Warszawa	20.408	92.200,0	2.900.000,0
12. Krakowskie	4.828	5.148,6	48.327,4
13. Gdańskie	28.483	40.520,0	660.582,9
14. Wrocławskie	50.113	136.977,7	2.155.093,2
15. Szczecińskie	35.965	69.618,3	1.196.679,4
16 Olsztyńskie	19.080	23.477,5	391.841,0
Razem	295.431	526.900,5	9.540.118,5

^a Podpis nieczytelny.

Nazwa województwa	Ogólna ilość zniszczonych lub uszkodzonych nieruchomości	Kubatura zniszczonych lub uszkodzonych nieruchomości w tys. metrów sześciennych	Suma strat w tysiącach zł. 1939 r.
II W tym terytorium Ziem Dawnych			
1. Białostockie	18.579	11.176,4	150.636,6
2. Kieleckie	5.441	2.976,4	36.394,5
3. Lubelskie	6.513	4.057,7	42.737,1
4. Rzeszowskie	8.770	9.215,8	101.250,6
5. Łódzkie	8.010	3.345,8	52.087,8
6. Miasto Łódź	5.566	3.734,0	88.147,9
7. Pomorskie	11.979	16.195,3	181.281,5
8. Poznańskie	12.611	25.673,2	354.407,9
9. Śląskie	6.996	10.613,4	76.053,6
10. Warszawskie	20.171	9.265,8	167.409,0
11. Miasto st. Warszawa	20.408	92.200,0	2.900.000,0
12. Krakowskie	4.828	5.148,6	48.327,4
13. Gdańskie	17.735	28.413,0	504.908,9
Razem	147.607	221.815,4	4.703.714,8
III. W tym terytorium Ziem Odzyskanych			
1. Białostockie	2.050	3.081,5	54.400,0
2. Poznańskie	17.440	35.498,3	502.383,7
3. Śląskie	12.428	24.324,8	380.404,4
4. Gdańskie	10.748	22.107,0	155.602,0
5. Wrocławskie	50.113	136.977,7	2.155.093,2
6. Szczecińskie	35.965	69.618,3	1.196.679,4
7. Olsztyńskie	19.080	23.477,5	391.841,0
Razem	147.824	305.085,1	4.836.403,7
IV. Zestawienie ogólne			
Ziemie Dawne	147.607	221.815,4	4.703.714,8
Ziemie Odzyskane	147.824	305.085,1	4.836.403,7
Razem	295.431	526.900,5	9.540.118,5
Zestawienie porównawcze terytoriów Ziem Dawnych i Odzyskanych w województwach mieszanych			
1. Białostockie			
Ziemie Dawne	18.579	11.176,4	150.636,6
Ziemie Odzyskane	2.050	3.081,5	54.400,0

Nazwa województwa	Ogólna ilość zniszczonych lub uszkodzonych nieruchomości	Kubatura zniszczonych lub uszkodzonych nieruchomości w tys. metrów sześciennych	Suma strat w tysiącach zł. 1939 r.
<u>2. Poznańskie</u>			
Ziemie Dawne	12.611	25.673,2	354.407,9
Ziemie Odzyskane	12.611	25.673,2	354.407,9
<u>3. Śląskie</u>			
Ziemie Dawne	6.996	10.613,4	76.053,6
Ziemie Odzyskane	12.428	24.324,8	380.404,4
<u>4. Gdańskie</u>			
Ziemie Dawne	17.735	28.413,0	504.908,9
Ziemie Odzyskane	10.748	22.107,0	155.602,0

N[ota] B[ene] Dane z rejestracji strat, przeprowadzonej przez Wojewódzkie Wydziały Odbudowy (okres sierpień – grudzień 1945 r.).

Województwo białostockie

Zniszczenia wojenne nieruchomości miejskich według powiatów z wyłączeniem komunikacyjnych i wojskowych oraz większości przemysłowych /budynki uszkodzone powyżej 10%/ suma strat obejmuje wartość budynków bez wyposażenia, wartości placu i uzbrojenia terenu.

Nazwa powiatu	Ogólna ilość zniszczonych lub uszkodzonych nieruchomości	Kubatura zniszczonych lub uszkodzonych. Nieruchomości w tys. metrach sześciennych	Suma strat w tysiącach zł. 1939 r.
1. Augustowski	2.074	1.138,9	17.326,8
2. Białostocki gr.	5.157	4.637,2	59.516,0
3. Białostocki	2.259	905,5	8.487,1
4. Bielski	904	371,1	4.956,6
5. Łomżyński	4.036	1.931,9	27.377,3
6. Sokółski	48	28,7	578,6
7. Suwalski	2.840	1.716,3	23.327,0
8. Szczuczynski	692	265,3	2.166,5
9. Wysokomazowiecki	569	181,5	6.900,7
10. Ełcki x)	770	1.161,5	20.900,0
11. Gołdapski x)	850	1.265,0	21.800,0

Nazwa powiatu	Ogólna ilość zniszczonych lub uszkodzonych nieruchomości	Kubatura zniszczonych lub uszkodzonych. Nieruchomości w tys. metrach sześciennych	Suma strat w tysiącach zł. 1939 r.
12. Olecki x)	430	655,0	11.700,0
Razem Ziemie Dawne	18.579	11.176,4	150.636,6
Razem Ziemie Odzyskane	2.050	3.081,5	54.400,0
Razem	20.629	14.257,9	205.036,6

Znakiem x) oznaczono powiaty należące Ziem Odzyskanych.

Źródło: APB, ZMB 1944–1950, sygn. 73, k. 1 – 3, oryginał, maszynopis.

Dokument nr 57

18 lutego 1948 r. Białystok – Charakterystyka terenu województwa białostockiego pod względem ludnościowym sporządzona przez Wydział Społeczno-Polityczny Urzędu Wojewódzkiego Białostockiego

Urząd Wojewódzki Białostocki
Wydział Społeczno-Polityczny

Białystok, dnia 18 lutego 1948 r.

Tajne

Charakterystyka terenu województwa białostockiego pod względem ludnościowym

Obszar województwa białostockiego, obejmujący powiaty; augustowski, białostocki, bielsko-podlaski, łomżyński, sokólski, suwalski, szczuczyński, wysokomazowiecki, miasto Białystok, powiaty: ełcki, gołdapski i olecki wynosi 22274 kilometry kwadratowe, z 921356 mieszkańcami, w tym 168962 osoby ludności miejskiej i 752394 osób ludności wiejskiej.

Gęstość zaludnienia wynosi 41 osób na kilometr kwadratowy. Stosunek ludności miejskiej do ludności wiejskiej wynosi 22,45%. Struktura narodowościowa miast i osiedli województwa białostockiego w porównaniu do okresu sprzed 1 września 1939 roku uległa dużym zmianom. W okresie przedwojennym skład ludności pod względem narodowościowym wyrażał się procentowo:

Polacy – 66,85% – około 837000 mieszkańców
Białorusini – 18% – około 227000 mieszkańców
Żydzi – 12% – około 155000 mieszkańców

Rosjanie – 1,6% – około 20000 mieszkańców
Niemcy – 0,4% – około 9000 mieszkańców
Litwini – 1,15% – około 15000 mieszkańców
Razem: 1263000 mieszkańców

Obecnie [1948 r.] województwo białostockie zamieszkują:
Polacy – 87,06% – około 802812 mieszkańców
Białorusini – 11,5% – około 106000 mieszkańców
Żydzi – 0,13% – około 1200 mieszkańców
Rosjanie – 0,9% – około 8000 mieszkańców
Litwini – 0,36% – około 3344 mieszkańców
Razem: 921356 mieszkańców

Polacy zamieszkują na obszarze całego województwa białostockiego. Białorusini zamieszkują powiaty; bielski (42%), sokólski (8%), miasto Białystok i powiat białostocki (11%). Ludność białoruska to przeważnie drobni rolnicy zamieszkujący w zwartych skupiskach stanowiących dość często całe gromady, a nawet gminy. Ukształtowanej świadomości narodowej właściwie nie posiada i ulega w bardzo dużym stopniu wpływom kulturalnym polskim. Żydzi, których liczba na obszarze województwa wynosił przed 1 września 1939 r. około 155 tysięcy, notujemy obecnie 1000–1200 osób zamieszkujących w Białymstoku i Bielsku Podlaskim. Działalności żadnej nie przejawiają, trudnią się przeważnie handlem. Rosjanie zamieszkują w przeważającej liczbie w mieście Białymstoku, częściowo powiecie białostockim, bielskim i sokólskim. Większość Rosjan uważa się za Polaków wyznania prawosławnego, względnie w życiu prywatnym ukrywa swą rzeczywistą przynależność narodową. Litwini zamieszkują w powiecie suwalskim i posługują się wyłącznie językiem litewskim. Ustosunkowanie się do Polaków wrogie – dążność do wywalczenia niepodległości Litwy.

W związku z układem jakiemu uległa struktura narodowościowa na obszarze województwa białostockiego, w ten sam sposób kształtują się i sprawy wyznaniowe i w zależności od tego zwiększył się lub zmniejszył stan liczebny danego wyznania. Katolicy stanowią dominującą liczebność około 799000 osób. We wszystkich parafiach przez duchowieństwo katolickie zorganizowane zostały pododdziały Caritas. Zarządy osobowe tych pododdziałów jak i członkowie są całkowicie pod wpływem duchowieństwa i cele tego stowarzyszenia jakim jest pomoc charytatywna dla biednej ludności, jest wykorzystywana przez duchowieństwo katolickie w prowadzeniu propagandy na tym odcinku przeciwko ustrojowi demokratycznemu w Polsce. Podobny stan również daje się zauważyć na odcinku wychowania i nastawiania młodzieży skupionej w Związku Harcerstwa Polskiego, gdzie w wielu wypadkach opiekunami hufców są księża.

Drugą najliczebniejszą grupą wyznaniową są prawosławni – 114000 osób, zamieszkują powiaty bielsko-podlaski, białostocki, sokólski i miasto Białystok. Największy stosunek liczebności ludności prawosławnej w stosunku do ludności katolickiej uwypukla się w powiecie bielsko-podlaskim, gdzie stosunek ten dochodzi do 42%. Jak duchowieństwo prawosławne i psalmiści w obecnym swym składzie rzeczywiście ustosunkowane jest do ustroju demokratycznego, Wydział Społeczno-Polityczny nie może jeszcze na to pytanie definitywnie odpowiedzieć.

Do 1 września 1939 roku na obszarze województwa białostockiego notowano około 10145 wyznawców zgrupowanych w przeważającej liczbie w Kościele Ewangelicko-Augsburskim i niewielką ilość około 200 wyznawców w Kościele Ewangelicko-Reformowanym (Jednota Wileńska). Obecnie w starych powiatach województwa ilość wyznawców uległa dużemu zmniejszeniu i wynosi około 1000 osób. W powiatach: elckim, gołdapskim i oleckim liczba wyznawców wynosi 2853 osób (przeważnie autochtoni).

Wyznanie mojżeszowe na razie ten problem nie absorbuje, ponieważ liczba Żydów na obszarze województwa nie przekracza 1300 osób. Działalności żadnej Żydzi nie przejawiają.

Mahometanie – istnieje jedna gmina wyznaniowa w Bohonikach, powiatu sokólskiego, licząca około 300 wiernych i niewielka liczba w Białymstoku – około 79 wiernych.

W okresie przed 1 września 1939 roku staroobrzędowcy byli w powiecie augustowskim – 1425 wyznawców i w powiecie suwalskim – 6320 wyznawców, czyli razem 7745 wyznawców. Z tej liczby obecnie na terenie powiatu augustowskiego zamieszkuje około 372 wyznawców. Z powiatu suwalskiego dotychczas brak danych, ponieważ staroobrzędowcy zamieszkujący w tym powiecie nie zgłosili jeszcze swej działalności. Należy przypuszczać, że i w tym powiecie jest ich niewielka ilość.

Liczba wyznawców Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów w ostatnich miesiącach znacznie wzrosła. Największą działalność propagandową rozwijają w mieście Białymstoku, a szczególnie w powiecie bielsko-podlaskim. Posiadają swój zbór w Elku – 45 wyznawców. W miesiącu grudniu 1945 roku na terenie powiatu bielsko-podlaskiego przebywała Misja Szwedzka, która na zaproszenie przedstawicieli Zboru wzięła udział w uroczystości otwarcia Domu Modlitwy w Bielsku Podlaskim. Związek ten cieszy się coraz większą popularnością, zwłaszcza na terenie wschodnim powiatu bielsko-podlaskiego. W okolicach Siemiatycz zaobserwowano wśród wyznawców Kościoła Prawosławnego liczne przechodzenie do wyznania Polskiego Kościoła Ewangelicznego Chrześcijan Baptystów i Kościoła Katolickiego.

Badacze Pisma Świętego działają na terenie Białegostoku w liczbie kilkudziesięciu wyznawców z nielicznymi wyznawcami na terenie województwa. Adwentyści Dnia Siódmego działają na terenie Białegostoku w liczbie

kilkudziesięciu członków. Świadkowie jehowy rozpoczęli swą działalność na obszarze województwa białostockiego w 1946 roku. Najaktywniejsza ich działalność propagandowa przejawiała się w 1947 roku i ogarnęła swoją działalnością prawie większość powiatów województwa. Ludność odniosła się do nich nieprzychylnie. Świadkowie Jehowy liczą obecnie około 1000 osób. Najwięcej członków tego wyznania jest w powiecie łomżyńskim, gdzie liczą przeszło 500 wyznawców.

Sprawy wyznaniowe

Katolicy – 86,75% – 799556 osób

Prawosławni – 12,38% – 114000 osób

Ewangelicy – 0,42% – 38000 osób

Żydzi – 0,13% – 1200 osób

Staroobrzędowcy – 0,05% – 400 osób

Mahometanie – 0,05% – 400 osób

Sekty – 0,22% – 2000 osób

Razem 921356 osób.

Za wojewodę

Cz. B. Matejko

(-)^a

Naczelnik Wydziału Społeczno-Politycznego

Źródło: APB, UWb 1944–1950, sygn. 2623, k. 73–75, oryginał, maszynopis.

^a Podpis nieczytelny.

Wybrana Bibliografia

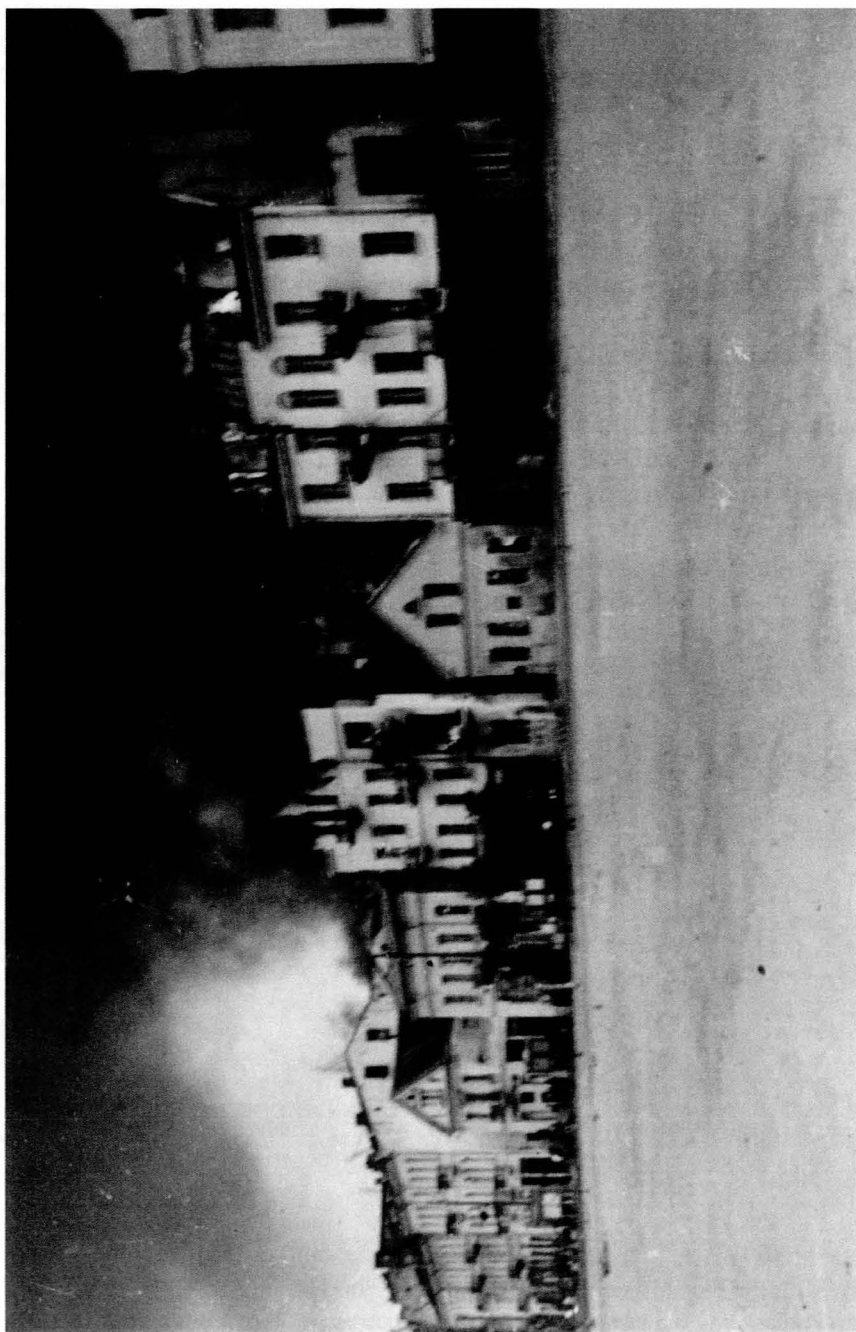
- Boćkowski Daniel, *Białystok w czasie okupacji niemieckiej*, [w:] *Historia Białegostoku*, redaktor naukowy Adam Czesław Dobroński, Białystok 2012.
- Boćkowski Daniel, *Białystok – rok pierwszy (sierpień 1944–1945)*, „Dzieje Najnowsze” 2005, nr 4.
- Boćkowski Daniel, „I znów przyszliśmy was wyzwolić...”, *stosunek ludności ziem północno-wschodnich II Rzeczypospolitej do „wyzwolicielei” 1920, 1939, 1944*, [Wyzwolenie czy okupacja? Stosunek społeczności zamieszkujących pogranicze polsko-litewsko-białoruskie do zmieniających się w XX wieku systemów państwowych], redakcja Marek Kietliński, Wojciech Śleszyński, Białystok 2006.
- Boćkowski Daniel, Sadowska Joanna, Rogalewska Ewa, *Kres świata białostockich Żydów*, Białystok 2013.
- Dobroński Adam, *Czy Białystok bronił się we wrześniu 1939 roku?*, „Niepodległość i Pamięć” 1999, nr 2.
- Dobroński Adam, *Białystok. Historia miasta*, Białystok 2001.
- Fiedorowicz Tomasz, *Rok pierwszy 1944–1945. Wybór materiałów źródłowych*. Maszynopis w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku.
- Fiedorowicz Tomasz, Kietliński Marek, Maciejczuk Jarosław, *Białostockie ulice i ich patroni*, Białystok 2018.
- Filinowicz Natalia, *Obrona Białegostoku w dniach 14–15 września 1939 r.*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska” 2019, nr 32.
- Gawroński Arkadiusz, *Działalność Wojewódzkiego Oddziału Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Białymstoku w latach 1945–1950*, Białystok 2012.
- Kietliński Marek, Lechowski Andrzej, *Prezydenci Białegostoku*, Białystok 2014.
- Kietliński Marek, Śleszyński Wojciech, *Pomiędzy nowym a dawnym Białymstokiem. Zmieniająca się przestrzeń miejska Białegostoku w latach 1919–1950*, Białystok 2014.
- Kietliński Marek, *Początki białostockiej niepodległości (1918–1920)*, Białystok 2019.
- Koszytła Zygmunt, *Wrzesień 1939 na Białostocczyźnie*, Warszawa 1976.
- Książd Krahel Tadeusz, *Materiały do dziejów Dekanatu Białostockiego w czasie II wojny światowej*, [w:] „Studia Teologiczne” 1992 nr 10, Białystok – Drohiczyn – Łomża.
- Książd Krahel Tadeusz, *Archidiecezja wileńska w latach II wojny światowej. Studia i szkice*, Białystok 2014.
- Książd Krahel Tadeusz, *Doświadczeni zniewoleniem. Duchowni archidiecezji wileńskiej represjonowani w latach okupacji sowieckiej (1939–1941)*, Białystok 2005.

- Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, redakcja naukowa Jacek M. Majchrowski przy współpracy Grzegorza Mazura i Kamila Stepana, Warszawa 1994.
- Kułać Jerzy, *Dokumenty do dziejów PRL Białostoczczyzna 1944–1945 w dokumentach podziemia i oficjalnych władz*, Warszawa 1998.
- Kułać Jerzy, *Pierwszy rok sowieckiej okupacji, Białystok 1944–1945*, Białystok 1996.
- Lechowski Andrzej, *Białystok w latach 1919–1939*, [w:] *Historia Białegostoku*, redaktor naukowy Adam Czesław Dobroński, Białystok 2012.
- Majecki Henryk, *Białostoczczyzna w pierwszych latach władzy ludowej 1944–1948*, Warszawa 1977.
- Milewski Jan Jerzy, *Władysław Liniarski (1897–1984). Komendant Białostockiego Okręgu ZWZ-AK-AKO*, Białystok 2016.
- Milewski Jan Jerzy, *Wojna i dwie okupacje*, [w:] *Historia województwa podlaskiego*, pod redakcją Adama Dobrońskiego, Białystok 2010.
- Milewski Jan Jerzy, *Z dziejów województwa białostockiego w okresie międzywojennym*, Białystok 1999.
- Oleksicki Antoni, *Powojenna odbudowa Białegostoku*, Białystok 2002.
- Pasko Artur, Łapiński Piotr, *Białystok w latach 1944–1956*, [w:] *Historia Białegostoku*, redaktor naukowy Adam Czesław Dobroński, Białystok 2012.
- Polski Słownik Judaistyczny*. Żydowski Instytut Historyczny, www.jhi.pl z 10.01.2020 r.
- Rogalewska Ewa, *Getto białostockie*, Białystok 2008.
- Sadowska Joanna, *Epilog historii białostockich Żydów – okres powojenny*, [w:] *Kres świata białostockich Żydów*, Białystok, bdw.
- Samarski Bartłomiej, *Województwo białostockie w latach 1914–1939*, [w:] *500 lat województwa podlaskiego. Historia w dokumentach*, Białystok 2013.
- Samarski Bartłomiej, Danieluk Janusz, *Znani-nieznani*, Białystok 2016.
- Słownik biograficzny białostocko-łomżyńsko-suwalski*, pod redakcją Adma Dobrońskiego, zeszyty 1–3, Białystok 2002, 2003, 2005.
- Strenkowski Jarosław, *Bitwa o Zambrów 11 września 1939 r. Próba oceny*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska” 2019, nr 32.
- Książdz Szot Adam, *Arcybiskup Romuald Jałbrzykowski na białostockiej ziemi*, [w:] *Między Wilnem a Białymstokiem. 50 lecie śmierci Arcybiskupa Romualda Jałbrzykowskiego*, Białystok 2007.
- Śleszyński Wojciech, *Okupacja sowiecka na Białostoczczyźnie w latach 1939–1941. Propaganda i indoktrynacja*, Białystok 2001.
- Twarze białostockiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Białymstoku*. Informator personalny, pod red. Piotra Łapińskiego, Białystok 2007.
- Wojewodowie białostoccy 1919–1944*, redakcja Krzysztof Sychowicz, Jarosław Wasilewski, Białystok–Warszawa 2019.
- Zalesskij K.A., *Kto jest kto w historii SSSR 1924–1953*, Moskwa 2009.

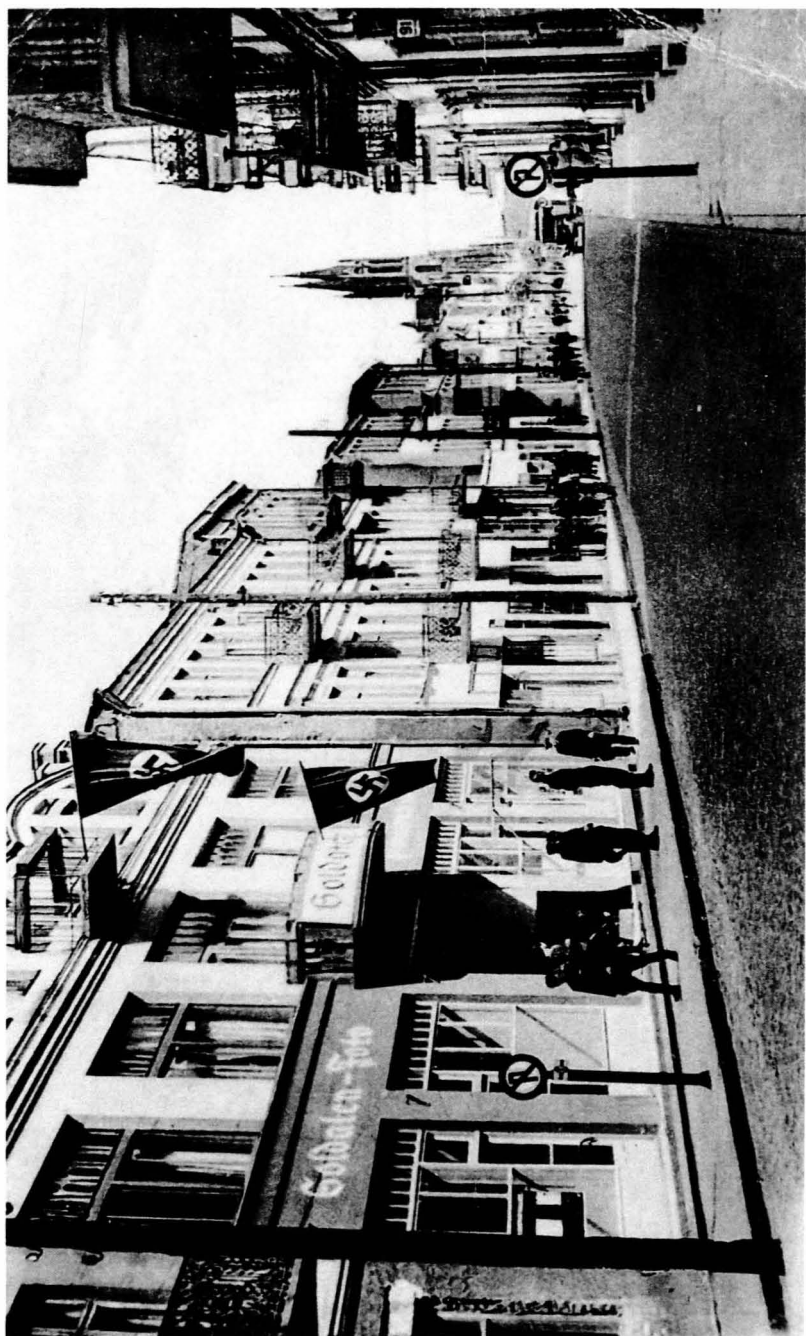
IV. Materiały ilustracyjne

Muzeum Podlaskie w Białymstoku. Zniszczone centrum Białegostoku w 1941 r.

Muzeum Podlaskie w Białymstoku. Pożar Białegostoku w czerwcu 1941 r.

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zbiór zdjęć i pocztówek.
Ulica Lipowa w okresie okupacji niemieckiej.

Bekanntmachung.

In letzter Zeit mehren sich im Bezirk Białystok die Überfälle von Banden auf Reichsdeutsche und Einzelinseln.

1. Am 6.7.1943 wurde auf der Straße Wolkowsky Pieski der Kommandant Dr. Maszugi aus Wolkowsky mit dessen polnischer Knechtin erschossen.

2. Am 7.7.1943 wurde im Białystok der Reichsdeutsche Hugo Berg in Ausübung seines Wachdienstes von unbekannten Tätern erschossen.

3. Am 8.7.1943 wurde im Białystok die Polin Stefania Koch von bisher unbekannten Tätern erschossen.

4. Am 7.7.1943 wurde der Amtskommissar von Wasilkow, Kreis Białystok, bei der Verfolgung von Banditen schwer verletzt. Der Amtskommissar ist inzwischen seinen Verletzungen erlegen.

5. Am 11.7.1943 wurden in der Nähe von Oubrowka, Kreis Lamsche, 5 Wehrmachtangehörige, 3 Gefangene und ein polnischer Knecht von Banditen hinterrücks erschossen, ein weiterer Wehrmachtangehöriger und ein einzelheimlicher Schutzmann schwer verletzt.

Als Vergeltung und zur Befriedung des Bezirks Białystok wurden folgende Massnahmen durchgeführt:

Zu 1: Das bandenbedrängte Dorf Sawulica, Kreis Wolkowsky, wurde gesäubert. Alle Banden wurden vernichtet.

Zu 2: 50 als Knechte oder Angehörige der polnischen Widerstandsbewegung festgenommene Bandenführer der Stadt Białystok wurden erschossen.

Zu 3: 25 als Bandenführer oder Angehörige der polnischen Widerstandsbewegung festgenommene Einzelinseln der Stadt Białystok wurden erschossen.

Zu 4: 50 bandenverwandliche und der polnischen Widerstandsbewegung zuzurechnende Personen der Polesche Wasilkow wurden erschossen.

Zu 5: 1000 Personen aus dem Kreis Lamsche, die während der letzten Monate der Banden der Widerstandsbewegung waren, wurden erschossen, ihre Familienmitglieder und ihre Häuser vernichtet.

In sämtlichen Klösterchen wurden durch die Banden 19 Personen und über 50 als Knechte oder Angehörige der polnischen Widerstandsbewegung waren. Das Verbot der Erschossenen wurde aufgehoben.

Die Verleumdung wird in jedem Ernst durch die Befehlshaber nicht duldet. Das die letzten Verbrechen unter allen Umständen der Befehlshaber und der Mithel der Polizei der Widerstandsbewegung und Angehörigen der Banden vernichtet werden. Keine Überfälle auf Reichsdeutsche und Einzelinseln werden schenken. Massnahmen besonders gegen die polnische Führung der Widerstandsbewegung nach sich ziehen. Es liegt im gemeinsamen Interesse der Massen Bevölkerung, von sich aus alles zu tun, um davor zu verhüten, dass die Ausführung ihrer Verbrechen zu hindern oder unmöglich machen.

den 15. Juli 1943.

Der Kommandeur
der Sicherheitspolizei und des SD
für den Bezirk Białystok

Ogłoszenie.

Ostatnio wzrosła się w Okręgu Białostockim napadów bandyckich na Niemców i ludność niemiecką.

1. Dnia 6.7.1943. na drodze Wolkowsky Pieski został zastrzelony potoczolubny Bandenführer Dr. Maszugi z Wolkowsky oraz jego polska kochanka.

2. Dnia 7.7.1943. w Białymstoku zastrzelono w służbie wartowniczej Reichsdeutkiego Hugoberga.

3. Dnia 8.7.1943. nieznani dotąd sprawcy zastrzelili w Białymstoku Polkę Stefanię Koch.

4. Dnia 7.7.1943. został ciężko ranny i wkrótce zmarł Amtskommissar z Wasilkowa, powiat Białystok, podczas prześladowania bandy.

5. Dnia 11.7.1943. w pobliżu Oubrowki, powiat Łomża, 5 żołnierzy Wehrmachtu, 3 jeńców i jeden polski kochanek zostali z tyłu rękami zabici. Jeden z jeńców był ranny, a jeden z kochanek ciężko ranny.

W odwrot za powyższe i dla odprawienia spokoju w Okręgu Białostockim zostały przeprowadzone następujące środki zaradcze:

a) 1. Spalono podejrzanych o bandycki udział 500 osób, powiat Wolkowsky.

b) 2. Rozstrzelano 50 bandenwundlichen spośród ludności miejscowej miasta Białystok, co do których stwierdzono, że byli oni członkami lub uczestnikami polskiego ruchu oporu.

c) 3. Rozstrzelano 25 bandenführerów spośród ludności miejscowej miasta Białystok, co do których stwierdzono, że byli oni członkami lub uczestnikami polskiego ruchu oporu.

d) 4. Rozstrzelano 1000 podejrzanych o bandycki udział, co do których stwierdzono, że byli oni członkami lub uczestnikami polskiego ruchu oporu.

e) 5. W miejscowości Wasilkow, powiat Białystok, 19 osób i ponad 50 osób, które były członkami lub uczestnikami polskiego ruchu oporu, zostały zabite.

Wszystkie klucze zostały zniszczone. W miejscowości Wasilkow, powiat Białystok, 19 osób i ponad 50 osób, które były członkami lub uczestnikami polskiego ruchu oporu, zostały zabite.

Wszystkie klucze zostały zniszczone. W miejscowości Wasilkow, powiat Białystok, 19 osób i ponad 50 osób, które były członkami lub uczestnikami polskiego ruchu oporu, zostały zabite.

Wszystkie klucze zostały zniszczone. W miejscowości Wasilkow, powiat Białystok, 19 osób i ponad 50 osób, które były członkami lub uczestnikami polskiego ruchu oporu, zostały zabite.

Wszystkie klucze zostały zniszczone. W miejscowości Wasilkow, powiat Białystok, 19 osób i ponad 50 osób, które były członkami lub uczestnikami polskiego ruchu oporu, zostały zabite.

Wszystkie klucze zostały zniszczone. W miejscowości Wasilkow, powiat Białystok, 19 osób i ponad 50 osób, które były członkami lub uczestnikami polskiego ruchu oporu, zostały zabite.

Wszystkie klucze zostały zniszczone. W miejscowości Wasilkow, powiat Białystok, 19 osób i ponad 50 osób, które były członkami lub uczestnikami polskiego ruchu oporu, zostały zabite.

Wszystkie klucze zostały zniszczone. W miejscowości Wasilkow, powiat Białystok, 19 osób i ponad 50 osób, które były członkami lub uczestnikami polskiego ruchu oporu, zostały zabite.

АБВЕСТКА

У люднім часе ў Беластоцкай Акрэзе паявіліся папавы напады бандытаў на немцаў з Рэйку і ксёндзавы населіцтва.

1) 6.7.1943 г. на шляху Вайляны Пескі забіты павітовы мазышынскі раднік Др. Масзугі з Вайляны і ягоны шэфэр-палі.

2) 7.7.1943 г. забіты непізнанымі злачынцамі немцаў з Рэйку Гуго Берг у часе выканання сваёй вартанічнай службы.

3) 8.7.1943 г. забіты дасюль невядомымі злачынцамі полька Стафана Кох.

4) 7.7.1943 г. у часе праследвання бандытаў былі ўжатыя рашэнні А-генералар Васільева, Беластоцкага папеты. А-генералар у выніку паранення памёр.

5) 11.7.1943 г. неадзіналіх у Песках, Пачынальніка папеты, забіты арганізатар папеты 5 пачынальнікаў. 3 жанары і адзін польскі вояка, а ў выніку гэтых пачынальнікаў і адзін ксёндзавы чужынам ксёндз забіты.

У адказ на гэтыя напады і для адпраўлення спокоя ў Округу Бялостокскім з'явіліся наступныя меры:

а) 1. Спалена 500 чалавек, якіх падозравалі ў бандыцкім удзеле, у вёсцы Вайляны.

б) 2. Разстрэлілі 50 бандэвундліх сярод насельніцтва мястэчка Бялосток, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву.

в) 3. Разстрэлілі 25 бандэвундліх сярод насельніцтва мястэчка Бялосток, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву.

г) 4. Разстрэлілі 1000 чалавек, якіх падозравалі ў бандыцкім удзеле, у вёсцы Вайляны.

д) 5. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Усе ключы знішчаны. У мястэчку Вайляны, павет Вайляны, 19 чалавек і больш, якіх лічылі, што яны ўдзельнічалі ў польскім руху супраціву, забіты.

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zbiór afiszów i druków ulotnych 1920-1950. Komunikat niemieckiego Komandora Policji i Służby Bezpieczeństwa na Okręg Białostocki z 26 maja 1944 r., sygn. 1.

Dnia 25.5.1944 r. napadła z zasadzki na trasie Białystok-Łomża banda polskiego ruchu powstańczego na 3 samochody. Przy tym napadzie zabite 1-go oficera żandarmerii i 1-go obywatela Rzeszy (Reichsdeutscha).

W celu zaprowadzenia spokoju w okręgu Białostockim kazałem aresztować

1500 osób,

należących do polskiego ruchu powstańczego. Będą one oddane pod

sąd doraźny.

Także w przyszłości będą przy wszystkich dalszych napadach i każdym akcie gwałtu zastosowane najsrozsze środki.

Zwracam uwagę na to, że dalszy los ludności będzie zależny od sytuacji band i od tego, czy i w jakim stopniu ludność będzie wspierała niemieckie środki i złożyła zameldowania o bandytach i członkach polskiego ruchu powstańczego.

Białystok, dnia 26. 5. 44.

**Komandor Policji i Służby Bezpieczeństwa
na okręg Białostocki.**

A/0229 — 1433 — 50.000

212

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku. Referat Odszkodowań
Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych – kwestionariusze. Dokument niemiecki
władz okupacyjnych, sygn. 91, k. 91.

DER BEVOLLMÄCHTIGTE KOMMISSAR
des Gauleiters
für Partei, Staat und Wirtschaft der Festung Königsberg (Pr)

ARBEITSBEFEHL

Der Maria Szuminka Staatsang. Pole
(Vor- und Zuname)
geb.: 1. 7. 1910 Szuminka Unterkunft: Gr. 22
(Geb.-Datum u. Ort) (Lager oder Straße)
ist tätig als Arbeiterin bei Tenck & Koenig
(Genaue Berufsbezeichnung) (Firma)

Dieser Arbeitsbefehl gilt in Verbindung mit einem Personalausweis zum passieren der Sperren auf dem Wege von und zur Arbeitsstätte und zur Erledigung von Arbeitsaufträgen.

Ausgestellt am 23. 2. 45

F.d.R.

(Betriebs- oder Lagerführer)

Ernst Heymer

Kreisleiter

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950.
Referat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych - kwestionariusze.
Dokument niemieckich władz okupacyjnych, sygn. 91, k. 18.

Haupttreuhandstelle Ost
Oberpreussische Treuhandstelle Bialystok
(Der Landes-Treuhandstelle Zichenau)

Tageb. Nr. VE/Gr

Bialystok ^h
den

1. Oktober

194. ¹

An die
Sauerstofffabrik
Bialystok

Ich bin ausnahmsweise damit einverstanden, dass das Bahnbetriebswerk Baranowitschi 32 Flaschen Sauerstoff lediglich gegen Rechnungsausstellung erhält. Die Rechnung ist binnen 10 Tagen zu begleichen. Sollte sie nicht bezahlt sein, dürfen weitere Auslieferungen nicht mehr erfolgen.

V. Pruning

DER STADT U. KREISKOMMISSAR

Białystok, den 23. 10. 194

BIALYSTOK

Quartiergord. *Kachel - 75* Rat. Nikolaistr. 27, Quartieramt
Durch Quartiergord. persönlich eingelesen.

Chciła za nocleg w wys. *Kachel - 75* jest do odebrania
Ano przez właściciela mieszkania, w budynku dla spraw
mieszkaniowych, ul. Mikołaja Nr. 27. *46*

Guras

Auf Grund des Reichsleistungs-
gesetzes beschlagnahme ich von Ihrer

in der *Kachel* Strasse

Nr. *457* am Platz

Nr. gelegenen Wohnung

Stube(n), Küche, Stal-

raum, Bodenraum gegen obere

Vergütung mit ohne Verpflegung.

Na mocy państwowej ustawy o

publicznych świadczeniach rekriruję

w Pana(i) mieszkaniu, przy ul. *Kachel*

Nr. *457*, przy

placu

pokój (e), kuchnię, chlew,

strych, za wynagrodzeniem, bez wy-

nagrodzenia, z utrzymaniem, bez

utrzymania.

DAS WOHNUNGSAMT

-(Quartieramt)-

I. A.

Spivkelt

125/250-1000

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950.
Referat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych - kwestionariusze.
Dokument konfiskaty mieszkania przez niemieckie władze okupacyjne, sygn. 87, k. 109.

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950.
Referat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych - kwestionariusze.
Dokument dotyczący pracy w getcie, sygn. 92, k. 38.

Der Stadtkommissar (OBERBÜRGERMEISTER) des Stadtkreises Bialystok

GHETTO VERWALTUNG

Bialystok, den 23. Oktober 1943

Alexanderstr. 3.
Fernsprecher № 512 u. 513.
Bankverbindung:
Stadtparkasse Bialystok.
Konto Nr. ~~430~~ ~~100~~ 131

Sauer-Stoff Fabrik

Bialystok.
Gärtnerstr. 15 a

Betrifft: Judenlöhne.

Ich bitte um baldige Regulierung der 50%-igen Judenabgaben
für Monat Juni, Juli und bis 15. August 1943, unter Einsendung
der Kopie der Lohnlisten für diese Zeit.

D-t		K-t		Summe	
R-g	S-K-to	R-g	S-K-to	RM.	Rpf.
10	Mo. 2.			66.	15
Vormitt. Sch. N. 22800					
M. 24		8700			

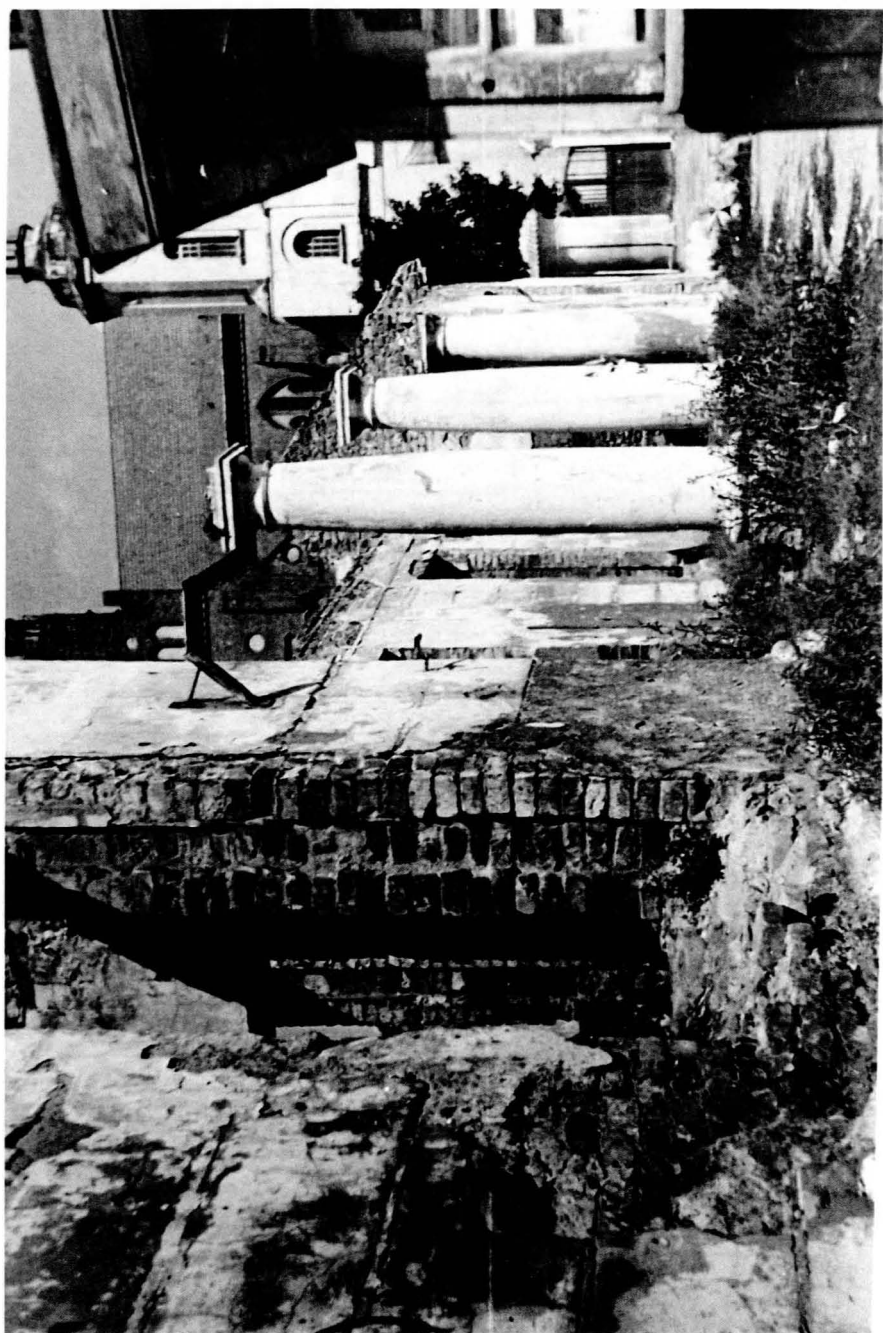
I. A.

STADTSPARKASSE
Bialystok

2 - Nov. 1943

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zniszczone centrum Białegostoku jesienią 1944 r.

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zniszczone centrum Białegostoku jesienią 1944 r.

Muzeum Podlaskie w Białymstoku. Zniszczone centrum Białegostoku pod koniec lipca 1944 r. W oddali widoczny Kościół św. Rocha.

Zarządzenie

W związku z działaniami wojennymi na terytorjum województwa Białostockiego, kierując się dobrem bezpieczeństwa ludności miejskiej i wiejskiej — zarządzam co następuje:

1. Z terenów przyfrontowych pow. Augustowskiego, Sokólskiego, Białostockiego, Szczuczyńskiego, Łomżyńskiego i częściowo pow. Wys.-Mazowieckiego — będzie przeprowadzona czasowa ewakuacja ludności cywilnej do sąsiednich tyłowych gmin, znajdujących się poza strefą działań wojennych, według wskazówek udzielonych przez wojskowe Władze Sowieckie.

2. Zobowiązuję wszystkich Przewodniczących Rad Narodowych (Starostów, Burmistrzów i Wójtów) do przeprowadzenia planowo zorganizowanej akcji ewakuacyjnej.

W związku z powyższym wzywam ludność województwa Białostockiego, a w szczególności: ludność wyżej wymienionych powiatów, by odniosła się z całkowitym zrozumieniem i ofiarnością do tych koniecznych wojennych zarządzeń, które przyczynią się do jak-najszybszego uwolnienia naszej Ojczyzny z rąk okupanta.

**Przewodniczący
Wojewódzkiej Rady Narodowej
w Białymstoku
*Dr. Sztachelski***

Białystok, dnia 5 września 1944 r.

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zbiór Afiszów i druków ulotnych 1920–1950. Zarządzenie Przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku w sprawie ewakuacji ludności cywilnej z terenów przyfrontowych z dnia 5 września 1944 r., sygn. 118.

1

Biuro Odszkodowań Wojennych
przy Prezydium Rady Ministrów
Warszawa, Aleje Stalina 38.

Warszawa.22/XI...1945.

2271/45

URZĄD WOJEWÓDZKI BIAŁOSTOCKI
Inspektor Szkół Wojennych.

w Białymstoku

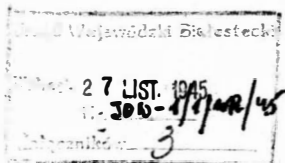
W związku z masowym powrotem Polaków z terenów niemieckich i ziem okupowanych powstaje możliwość zużytkowania ich spostrzeżeń przy rewindykacji mienia polskiego, wywiezionego do Niemiec i innych krajów europejskich. Należy zatem/istniejący w terenie aparat powiatowych referatów szkół wojennych, zorganizować na terenie województwa akcje wywiadu rewindykacyjnego (WR.)

Celem ułatwienia i ujednolicenia pracy załączam wyczerpującą instrukcję.-

Szef Biura Odszkodowań Wojennych
przy Prezydium Rady Ministrów

A. I. I. *Dr. Emil Sommersztein*
Dr. Emil Sommersztein

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950.
Wywiad rewindykacyjny mienia polskiego znajdującego się w Niemczech.
Akcja organizowania wywiadu rewindykacyjnego, sygn. 2617, k. 1.

WOJEWODA BIAŁOSTOCKI

Białystok, dn. 10 /XII. 1945 r.

Nr JCW-1/4/45

Wywiad rewindykacyjny.

DO

Ob. Starosty Powiatowego

w

Białymstoku

Na podstawie zarządzenia Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów z dn. 22 listopada rb. Nr 2271/45 zarządzam, co następuje:

- 1/ Na terenie tamt. powiatu należy zorganizować akcję wywiadu rewindykacyjnego, wykorzystując w tym celu personel referatu odszkodowań wojennych.
- 2/ Nadesłane przez Urząd Wojewódzki "wezwania" należy rozprawać na terenie tak, żeby uwzględnić w pierwszej kolejności dworce kolejowe, punkty etapowe dla repatriantów, lokale PUR, PCK, a pozatym lokale urzędowe do biur zarządów gminnych włącznie oraz wszystkie więcej uczęszczane środowiska.
- 3/ Niezależnie od zażytkowania plakatów należy opublikować wezwanie przy pomocy Urzędu Informacji i Propagandy, wykorzystując radiowęzły oraz ewent. miejscową prasę, względnie inne sposoby, przyjęte zwyczajem miejscowym.
- 4/ Potrzebne blankiety "informacji rewindykacyjnych" należy odbić w Starostwie na powielaczu, szapirografie, względnie maszynie do pisania.

Załącz.: instrukcje, wzory.

800 druków "wezwań"

Starostwo Powiatowe
Białostockie

Wpłynęło dn. 11/12/45

z zał.

Str. 1052

WOJEWODA:

M. W. DIALKOWSKI
Wicewojewoda

Cz/M.

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950.
Wywiad rewindykacyjny mienia polskiego znajdującego się w Niemczech.
Akcja organizowania wywiadu rewindykacyjnego, sygn. 2617, k. 39.

OGŁOSZENIE

Na podstawie zarządzenia Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów z dnia 26.V. 1945 r. № 533/45 i z 3.VII. 1945 r. № 912/45 w sprawie przeprowadzenia akcji rejestracji szkód wojennych i ustalenia roszczeń odszkodowawczych osób poszkodowanych Zarząd Miejski w Białymstoku ogłasza niniejszym rejestrację dotyczącą strat indywidualnych, powstałych w związku z wojną i okupacją niemiecką.

Rejestracji podlegają **wszystkie szkody**, a mianowicie:

- 1) Szkody osobowe (utrata życia, zdrowia, zdolności do pracy).
- 2) Szkody materialne (szkody w nieruchomościach, ruchomościach, inwentarzu żywym i martwym, zakładach pracy, utrata przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych, rzemieślniczych, straty w zawodach wolnych i t. p.
- 3) Szkody w pretensjach (przymusowe wysiedlenie, bezprawne pozbawienie wolności, przymusowe wykorzystanie pracy).

Miernikiem szkód jest wysokość roszczeń, oszacowana w złotych według cen z 31.VIII. 1939 r., co będzie miało znaczenie porównawcze.

Rejestracji podlegają szkody wojenne **wszystkich** obywateli polskich i przynależnych do narodu polskiego.

Dotychczasowo dokonane rejestracje służyły dla celów statystycznych, ta zaś raz na zawsze ustala **wysokość roszczeń odszkodowawczych** i będzie podstawą do zaspokojenia tych roszczeń.

Rejestracji dokonuje na terenie m. Białegostoku, jako miejsca zamieszkania poszkodowanego, Zarząd Miejski (Referat Odszkodowań Wojennych) ul. Mickiewicza Nr. 3, pokój Nr. 1 w godzinach urzędowych.

Każdy, kto wypełni obowiązek zarejestrowania swych strat, otrzyma **dokument stwierdzający wysokość zgłoszonej pretensji**. Każdy, kto uchylił się od obowiązku zarejestrowania tych szkód, działa nie tylko na niekorzyść Państwa, lecz i na własną szkodę, gdyż traci prawo do odszkodowania w jakiegokolwiek postaci ono nastąpi.

**p. o. Prezydent Miasta
(—) KRZEWNIAK**

Druk. Państw. w Białymstoku — 1435—8/0

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950. Rejestracja wniosków wojennych — kwestionariusze, sygn. 78, k. 9v.

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950. Wywiad reindykacyjny mienia polskiego znajdującego się w Niemczech. Apel do Polaków powracających z Niemiec o informowanie władz o polskim mieniu wywiezionym przez niemieckie władze okupacyjne, sygn. 2617, k. 10.

Do Polaków, powracających do Kraju z Zachodu

WEZWANIE

Wzywam się wszystkich Polaków, którzy powrócili do Kraju z ziem zachodnich, by składali doniesienia o spostrzeżonym podczas pobytu w Niemczech polskim mieniu wszelkiego rodzaju, wywiezionym tam podczas wojny i okupacji.

Informacje i wiadomości należy składać w najbliższym Starostwie (referat odszkodowań wojennych)

W wypadku, jeśli złożone zameldowanie spowoduje odzyskanie polskiego mienia, to informatorowi może być przyznane wynagrodzenie (znależne) w wysokości ustawowo przewidzianej.

Drukarnia Państwowa w Białymstoku — 2010—10000

KWESTIONARIUSZ

Województwo Białystok
Powiat Białystok
Miasto Białystok

DOTYCZĄCY REJESTRACJI SZKÓD WOJENNYCH

Strona 1

DLA IAST

Nr <u>3748</u> Dane ogólne		Tytuł I. Szkody niematerialne						
wypełnia rekrut								
1. Dane Personalne								
a) nazwisko	<u>Ks. Adam Abramowicz</u>	rodzina fizyczne		wiek	doch.	%	wysokość	odszkodo-
b) imię poszkodow.	<u>Adam</u>			przsk.	między	nie	żądanej	wanie
c) przynależność państw	<u>poliska</u>				poszkod.	rdcin	renty	1-razowe
d) narodowość	<u>poliska</u>					do		
e) data i miejsce urodz.	<u>2.10.1901</u>					trac.		
f) miejsce zamieszkania przed 1.9.39 r.		1. trwale kalectwo						
<u>Białystok, ul. Dąbrowska</u>		b) ciężkie naruszenie zdrowia, ew. chroniczna choroba						
g) m. zam. obecnie <u>Białystok</u>		c) ciężkie uszkodzenie ciała						
h) zawód wykonywany przed 1.9.1939 r.		d) zgwałcenie						
<u>prawnik - ks. Adam</u>		2. liposledzenie umysłowe						
i) zawód obecny <u>prokurator</u>		a) trwała choroba umysłowa						
j) stan cywilny <u>prokurator</u>		b) ciężkie uposledzenie na umyśle						
k) ilość i wiek dzieci i innych osób pozostających na utrzymaniu poszkod.								
		3. Utrata życia żywiciela wskutek						
		wiek doch. mies.						
		żywiciela						
Szczegóły dotyczące powstania szkody:		a) działań wojennych						
a) kiedy powstała szkoda <u>ucieczka z miejsc. ucieczki</u>		b) zamordowania						
b) miejscowość w której powstała szkoda <u>Kościół św. Rocha, Białystok</u>		c) pobytu w więzieniach, obozach koncentracyjnych, karnych i t.p.						
c) opis zdarzenia, powodującego szkody <u>postrzał w kościół</u>		d) pracy przymusowej						
d) opis zdarzenia, powodującego szkody <u>postrzał w kościół</u>		e) ran, chorób, wycieńczenia, ukrywania się						
e) świadkowie:		f) Straty moralne wskutek:						
a) nazwisko i imię świadka		a) utraty życia najbliż. członka rodziny						
1. <u>Podlaski, Adam</u>		b) upośl. fiz.						
2. <u>Janina, Janina</u>		c) upośl. umysł.						
b) zawód świadka		d) zagnięcia						
1. <u>2.10.1901</u>		e) przymusowej						
c) m. zamieszkania świadka		f) przesładowań narodowościowych, rasowych, politycznych (opisać jakich)						
1. <u>Białystok, ul. Dąbrowska</u>		3. Wysokość żądanej renty, względnie jednorazowego odszkodow.						
2. <u>Białystok, ul. Dąbrowska 29</u>		razem						
d) stosunek pokrewieństwa lub zależn. służb lub materialnej św. od poszkodowanego								

Druk. Państw. w B-stoku 1222 12 0 0

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950. Referat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych - kwestionariusze. Kwestionariusz rejestracji szkód wojennych złożony przez ks. Adama Abramowicza, w którym wskazywał zniszczenia Kościoła św. Rocha, sygn. 83, k. 78.

J.E. ks. Arcybiskup Mileński Jastrzykowski
KWESTIONARIUSZ
 2705 33459a-79
 199 Strona 1
 Białystok

Województwo Białostockie
 Powiat Białystok
 Miasto Białystok

DOTYCZĄCY REJESTRACJI
 SZKÓD WOJENNYCH

Nr <u>2705</u> Dane ogólne wypłata referat	Tytuł I. Szkody niematerialne					
1. Dane Personalne						
a) nazwisko <u>J.E. ks. Arcybiskup Mileński</u>	1. Upośledzenie fizyczne	wiek poszkod.	doch. miesięczny poszkod.	% nie doch. do pracy	wysokość zadanej renty	odszkodowanie 1-rezowe
b) imię poszkodow. <u>Romualda</u>						
c) przynależność państw. <u>polaka</u>						
d) narodowość <u>hiszpa</u>	a) trwałe kalectwo					
e) data i miejsce urodz. <u>1. II. 1876</u>	b) ciężkie naruszenie zdrowia, ew. chroniczna choroba					
f) miejsce zamieszkania przed 1.9.39 r. <u>hiszpa</u>	c) ciężkie uszkodzenie ciała					
g) m. zam. obecnie <u>Białystok. Tara.</u>	d) zgwałcenie					
h) zawód wykonywany przed 1.9.1939 r. <u>Arceybiskup Mileński</u>	2. Upośledzenie umysłowe					
i) zawód obecny <u>"</u>	a) trwała choroba umysłowa					
j) stan cywilny <u>1</u>	b) ciężkie upośledzenie na umyśle					
k) ilość i wiek dzieci i innych osób pozostających na utrzymaniu poszkod.						
	3. Utrata życia żywiciela wskutek:	wiek żywiciela	doch. mies.			
Szczegóły, dotyczące powstała szkody:						
a) kiedy powstała szkoda <u>1944 r.</u>	1. a) działań wojennych					
b) miejscowość, w której powstała szk. <u>hiszpa</u>	b) zamordowania					
c) opis zdarzenia, powodującego szkodę <u>działania wojenne i nasze nieprzyjaciela</u>	c) pobytu w więzieniach, obozach koncentracyjnych, karnych i t.p.					
	d) pracy przymusowej					
	e) ran, chorób, wycieńczenia, ukrywania się					
	2. Straty moralne wskutek:	stos. pokrew. do poszkod.				
3. Świadców wie:	a) utraty życia najbliż. członka rodz.					
a) nazwisko i imię świadka	b) upośł. fiz. " " "					
1 <u>ks. Aleksander Mileński</u>	c) upośł. umysł. " " "					
2 <u>ks. Romuald Osiński</u>	d) zaginięcia " " "					
b) zawód świadka 1 <u>ks. r.</u>	e) przymusówki " " "					
2 <u>ks. r.</u>	f) prześladowań narodowościowych rasowych, politycznych (opisać jakich)					
c) m. zamieszkania świadka						
1 <u>Białystok, Stomilna 35</u>						
2 <u>Białystok - Tara.</u>						
d) stosunek pokrewieństwa lub zależn. służb. lub materialnej św. od poszkodowanego <u>rodna</u>						
	5. Wysokość żądanej renty względnie jednorazowego odszkodow.	Kazam				

Druk. Państw. w B-stoku 1222-12 000

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950. Referat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych - kwestionariusze. Kwestionariusz rejestracji szkód wojennych złożony przez J.E. ks. Arcybiskupa Romualda Jastrzykowskiego, w którym wskazywał straty, jakie poniósł w czasie II wojny światowej, sygn. 97, k. 79.

150

IV. MATERIAŁY ILUSTRACYJNE

KWESTIONARIUSZ

580 / 9342

Województwo Białystockie
Powiat Białystok
Miasto Białystok

DOTYCZĄCY REJESTRACJI SZKÓD WOJENNYCH

Strona 1
UL. MIAST

Nr <u>580</u> Dane ogólne wypełnia referat	Tytuł I. Szkody niematerialne						
1. Dane Personalne							
a) nazwisko <u>Aleksiejuk</u>	1. Upośledzenie fizyczne		wiek r. szk.	doch. miesięcz. ny poszkod.	% nie- zdoln. do pr.	wysokość szkodliw. renty	odszkodo- wanie 1-razowe
b) imię poszkodow. <u>Tatiana</u>							
c) przynależność państw. <u>polska</u>							
d) narodowość <u>polska</u>							
e) data i miejsce urodz. <u>Biała Podlaska woj. lubelskie, par. Szałas</u>	a) trwałe kalectwo						
f) miejsce zamieszkania przed 1.9.39 r. <u>Białystok</u>	b) ciężkie naruszenie zdrowia, ew. chroniczna choroba						
g) m. zam. obecnie <u>Białystok</u>	c) ciężkie uszkodzenie ciała						
h) zawód wykonywany przed 1.9.1939 r. <u>gospodyni domu</u>	d) zgwałcenie						
i) zawód obecny <u>gosp. domowa</u>	3. Upośledzenie umysłowe						
j) stan cywilny <u>wolna</u>	a) trwała choroba umysłowa						
k) Hość i wiek dzieci i innych osób pozostających na utrzymaniu poszkod. <u>brak</u>	b) ciężkie upośledzenie na umyśle						
<u>Michał lat 20</u>							
<u>Jęży lat 14</u>							
Szczegóły, dotyczące powstania szkody.							
a) kiedy powstała szkoda <u>1 lipiec 1944 r.</u>	3. Utrata życia żywiciela wskutek:		wiek	doch. mies.			
b) miejscowość, w której powstała szk. <u>Białystok Stara Poludniowa 46</u>			żywiciela				
c) opis zdarzenia, powodującego szkodę <u>podczas bombardowania miasta i miejsc niedobro-</u>	a) działań wojennych						
<u>stwa</u>	b) zamordowania						
d) opis zdarzenia, powodującego szkodę <u>podczas bombardowania miasta i miejsc niedobro-</u>	c) pobytu w więzieniach, obozach koncentracyjnych, karnych i t.p.						
<u>stwa</u>	d) pracy przymusowej						
e) ran, chorób, wycieńczenia, ukrywania się	e) straty moralne wskutek:		stos. pokrew. do poszk.				
f) straty moralne wskutek:	a) utraty życia najbliż. członka rodziny						
g) straty materialne wskutek:	b) upośł. fiz. " " "						
h) straty materialne wskutek:	c) upośł. umysł. " " "						
i) straty materialne wskutek:	d) zaginięcia " " "						
j) straty materialne wskutek:	e) przynależności " " "						
k) straty materialne wskutek:	f) prześladowań narodowościowych rasowych, politycznych (opisać jakich)						
l) straty materialne wskutek:	3. Wysokość żądanej renty względnie jednorazowego odszkodow.		kazem				
m) straty materialne wskutek:							
n) straty materialne wskutek:							
o) straty materialne wskutek:							
p) straty materialne wskutek:							
q) straty materialne wskutek:							
r) straty materialne wskutek:							
s) straty materialne wskutek:							
t) straty materialne wskutek:							
u) straty materialne wskutek:							
v) straty materialne wskutek:							
w) straty materialne wskutek:							
x) straty materialne wskutek:							
y) straty materialne wskutek:							
z) straty materialne wskutek:							
aa) straty materialne wskutek:							
ab) straty materialne wskutek:							
ac) straty materialne wskutek:							
ad) straty materialne wskutek:							
ae) straty materialne wskutek:							
af) straty materialne wskutek:							
ag) straty materialne wskutek:							
ah) straty materialne wskutek:							
ai) straty materialne wskutek:							
aj) straty materialne wskutek:							
ak) straty materialne wskutek:							
al) straty materialne wskutek:							
am) straty materialne wskutek:							
an) straty materialne wskutek:							
ao) straty materialne wskutek:							
ap) straty materialne wskutek:							
aq) straty materialne wskutek:							
ar) straty materialne wskutek:							
as) straty materialne wskutek:							
at) straty materialne wskutek:							
au) straty materialne wskutek:							
av) straty materialne wskutek:							
aw) straty materialne wskutek:							
ax) straty materialne wskutek:							
ay) straty materialne wskutek:							
az) straty materialne wskutek:							
ba) straty materialne wskutek:							
bb) straty materialne wskutek:							
bc) straty materialne wskutek:							
bd) straty materialne wskutek:							
be) straty materialne wskutek:							
bf) straty materialne wskutek:							
bg) straty materialne wskutek:							
bh) straty materialne wskutek:							
bi) straty materialne wskutek:							
bj) straty materialne wskutek:							
bk) straty materialne wskutek:							
bl) straty materialne wskutek:							
bm) straty materialne wskutek:							
bn) straty materialne wskutek:							
bo) straty materialne wskutek:							
bp) straty materialne wskutek:							
bq) straty materialne wskutek:							
br) straty materialne wskutek:							
bs) straty materialne wskutek:							
bt) straty materialne wskutek:							
bu) straty materialne wskutek:							
bv) straty materialne wskutek:							
bw) straty materialne wskutek:							
bx) straty materialne wskutek:							
by) straty materialne wskutek:							
bz) straty materialne wskutek:							
ca) straty materialne wskutek:							
cb) straty materialne wskutek:							
cc) straty materialne wskutek:							
cd) straty materialne wskutek:							
ce) straty materialne wskutek:							
cf) straty materialne wskutek:							
cg) straty materialne wskutek:							
ch) straty materialne wskutek:							
ci) straty materialne wskutek:							
cj) straty materialne wskutek:							
ck) straty materialne wskutek:							
cl) straty materialne wskutek:							
cm) straty materialne wskutek:							
cn) straty materialne wskutek:							
co) straty materialne wskutek:							
cp) straty materialne wskutek:							
cq) straty materialne wskutek:							
cr) straty materialne wskutek:							
cs) straty materialne wskutek:							
ct) straty materialne wskutek:							
cu) straty materialne wskutek:							
cv) straty materialne wskutek:							
cw) straty materialne wskutek:							
cx) straty materialne wskutek:							
cy) straty materialne wskutek:							
cz) straty materialne wskutek:							
da) straty materialne wskutek:							
db) straty materialne wskutek:							
dc) straty materialne wskutek:							
dd) straty materialne wskutek:							
de) straty materialne wskutek:							
df) straty materialne wskutek:							
dg) straty materialne wskutek:							
dh) straty materialne wskutek:							
di) straty materialne wskutek:							
dj) straty materialne wskutek:							
dk) straty materialne wskutek:							
dl) straty materialne wskutek:							
dm) straty materialne wskutek:							
dn) straty materialne wskutek:							
do) straty materialne wskutek:							
dp) straty materialne wskutek:							
dq) straty materialne wskutek:							
dr) straty materialne wskutek:							
ds) straty materialne wskutek:							
dt) straty materialne wskutek:							
du) straty materialne wskutek:							
dv) straty materialne wskutek:							
dw) straty materialne wskutek:							
dx) straty materialne wskutek:							
dy) straty materialne wskutek:							
dz) straty materialne wskutek:							
ea) straty materialne wskutek:							
eb) straty materialne wskutek:							
ec) straty materialne wskutek:							
ed) straty materialne wskutek:							
ee) straty materialne wskutek:							
ef) straty materialne wskutek:							
eg) straty materialne wskutek:							
eh) straty materialne wskutek:							
ei) straty materialne wskutek:							
ej) straty materialne wskutek:							
ek) straty materialne wskutek:							
el) straty materialne wskutek:							
em) straty materialne wskutek:							
en) straty materialne wskutek:							
eo) straty materialne wskutek:							
ep) straty materialne wskutek:							
eq) straty materialne wskutek:							
er) straty materialne wskutek:							
es) straty materialne wskutek:							
et) straty materialne wskutek:							
eu) straty materialne wskutek:							
ev) straty materialne wskutek:							
ew) straty materialne wskutek:							
ex) straty materialne wskutek:							
ey) straty materialne wskutek:							
ez) straty materialne wskutek:							
fa) straty materialne wskutek:							
fb) straty materialne wskutek:							
fc) straty materialne wskutek:							
fd) straty materialne wskutek:							
fe) straty materialne wskutek:							
ff) straty materialne wskutek:							
fg) straty materialne wskutek:							
fh) straty materialne wskutek:							
fi) straty materialne wskutek:							
fj) straty materialne wskutek:							
fk) straty materialne wskutek:							
fl) straty materialne wskutek:							
fm) straty materialne wskutek:							
fn) straty materialne wskutek:							
fo) straty materialne wskutek:							
fp) straty materialne wskutek:							
fq) straty materialne wskutek:							
fr) straty materialne wskutek:							
fs) straty materialne wskutek:							
ft) straty materialne wskutek:							
fu) straty materialne wskutek:							
fv) straty materialne wskutek:							
fw) straty materialne wskutek:							
fx) straty materialne wskutek:							
fy) straty materialne wskutek:							
fz) straty materialne wskutek:							
ga) straty materialne wskutek:							
gb) straty materialne wskutek:							
gc) straty materialne wskutek:							
gd) straty materialne wskutek:							
ge) straty materialne wskutek:							
gf) straty materialne wskutek:							
gg) straty materialne wskutek:							
gh) straty materialne wskutek:							
gi) straty materialne wskutek:							
gj) straty materialne wskutek:							
gk) straty materialne wskutek:							
gl) straty materialne wskutek:							
gm) straty materialne wskutek:							
gn) straty materialne wskutek:							
go) straty materialne wskutek:							
gp) straty materialne wskutek:							
gq) straty materialne wskutek:							
gr) straty materialne wskutek:							
gs) straty materialne wskutek:							
gt) straty materialne wskutek:							
gu) straty materialne wskutek:							
gv) straty materialne wskutek:							
gw) straty materialne wskutek:							
gx) straty materialne wskutek:							
gy) straty materialne wskutek:							
gz) straty materialne wskutek:							
ha) straty materialne wskutek:							
hb) straty materialne wskutek:							
hc) straty materialne wskutek:							
hd) straty materialne wskutek:							
he) straty materialne wskutek:							
hf) straty materialne wskutek:							
hg) straty materialne wskutek:							
hh) straty materialne wskutek:							
hi) straty materialne wskutek:							
hj) straty materialne wskutek:							
hk) straty materialne wskutek:							
hl) straty materialne wskutek:							
hm) straty materialne wskutek:							
hn) straty materialne wskutek:							
ho) straty materialne wskutek:							
hp) straty materialne wskutek:							
hq) straty materialne wskutek:							
hr) straty materialne wskutek:							
hs) straty materialne wskutek:							
ht) straty materialne wskutek:							
hu) straty materialne wskutek:							
hv) straty materialne wskutek:							
hw) straty materialne wskutek:							
hx) straty materialne wskutek:							
hy) straty materialne wskutek:							
hz) straty materialne wskutek:							
ia) straty materialne wskutek:							
ib) straty materialne wskutek:							
ic) straty materialne wskutek:							
id) straty materialne wskutek:							
ie) straty materialne wskutek:							
if) straty materialne wskutek:							
ig) straty materialne wskutek:							
ih) straty materialne wskutek:							
ii) straty materialne wskutek:							
ij) straty materialne wskutek:							
ik) straty materialne wskutek:							
il) straty materialne wskutek:							

Województwo

Powiat

Miasto

WESTIONARIUSZ

9373

DOTYCZĄCY REJESTRACJI
SZKÓD WOJENNYCH

Strona 1

L.A. 1857

Nr. 615 Dane ogólne wypisze i referat		Tytuł I. Szkody niematerialne						
1. Dane Personalne		1. Upośledzenie fizyczne		wiek poszk.	doch. miejsc w poszkod.	% nie pełn do zdoln.	wysokość zdanej renty	odszkoda wanie 1-letowe
a) nazwisko <i>PRAWOSŁAWNY</i>		a) trwała choroba						
b) imię poszkod.		b) ciężkie naruszenie zdrowia w. chronicznego						
c) przynależność państw.		c) ciężkie uszkodzenie ciała						
d) narodowość <i>W Białymstoku</i>		d) zgwałcenie						
e) data i miejsce urodzenia <i>1915</i>		2. Upośledzenie umysłowe						
f) miejsce zamieszkania przed 1.9.39 r.		a) trwała choroba umysłowa						
g) m. zam. obecnie		b) ciężkie upośledzenie na umysł						
h) zawód wykonywany przed 1.9.1939 r.		3. Utrata życia żywiciela wskutek:		wiek	doch. miejsc			
i) zawód obecny				żywiciela				
j) stan cywilny		a) działań wojennych						
k) ilość i wiek dzieci i innych osób pozostających na utrzymaniu poszkod.		b) zamordowania						
		c) pobytu w więzieniach, obozach koncentracyjnych, karnych i t.p.						
Szczegóły dotyczące powstania szkody:		d) pracy przymusowej						
a) kiedy powstała szkoda <i>1944</i>		e) ran, chorób, wyleczenia, ukrywania się						
b) miejscowość w której powstała szk. <i>Polak</i>		4. Straty moralne wskutek:		stos. pokrew. do poszk.				
c) opis zdarzenia, powodującego szkody <i>murrowany dom i zabór domu i zabór</i>		a) utraty życia najbliż. członka rodz.						
3. Świadkowie:		b) upośł. fiz. " " "						
a) nazwisko i imię świadka <i>Ks. Guskiewicz Piotr</i>		c) upośł. umysł. " " "						
1 <i>Ks. Zyska Piotr</i>		d) zaginięcia " " "						
2 <i>Ks. Mikas</i>		e) przymroczki " " "						
b) zawód świadka		f) prześladowań narodowościowych rasowych, politycznych (opisać jakich)						
c) m. zamieszkania świadka <i>1915</i>		5. Wysokość żądanej renty względem						
1 <i>1915</i>								
2 <i>1915</i>								
d) stosunek pokrewieństwa lub zleżn. służb. lub materialnej św. od poszkodowanego								

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950. Referat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych - kwestionariusze. Kwestionariusz rejestracji szkód wojennych złożony przez ks. Józefa Guskiewiczza - dziekana prawosławnego w Białymstoku w którym wskazał zniszczenia budynków parafialnych powstałe w wyniku działań wojennych, sygn. 91, k. 122.

KWESTIONARIUSZ

33515

Województwo Białystok
Powiat Brystok
Minsto. Brystok

DOTYCZĄCY REJESTRACJI
SZKÓD WOJENNYCH

Strona 1

DLA IAS

Nr <u>224</u> Dane osłone		Tytuł I. Szkody niematerialne					
1. Dane Personalne							
a) nazwisko <u>Falkowski</u>		1. Upośledzenie fizyczne					
b) imię pos. adnow. <u>Czesław</u>							
c) przynależność państw <u>polska</u>		2. Uszkodzenie słuchu					
d) narodowość <u>polska</u>							
e) data i miejsce urodz. <u>28. XI. 1887</u>		b) ciężkie naruszenie słuchu					
f) <u>Warszawa</u>		c) ciężkie uszkodzenie ciała					
g) miejsce zamieszkania przed 1.939 r. <u>Wilno</u>		d) zważenie					
h) m. zam. obecnie <u>Białystok</u>		3. Upośledzenie umysłowe					
i) zawód wykonywany przed 1.939 r. <u>Profesor Uniwersytetu</u>							
j) zawód obecny <u>prof. Sem. Duch. Wł.</u>		a) trwała choroba umysłowa					
k) stan cywilny <u>Wdowa</u>		b) ciężkie uszkodzenie na umyśle					
l) ilość i wiek dzieci i innych osób porasta- jących na utrzymaniu poszkod.							
		3. Utrata życia żywiciela wskutek:					
		wiek i doch. mies. żywiciela					
Szczegóły, do jakich powstała szkoda:		a) działań wojennych					
a) kiedy powstała szkoda <u>3. III. 1942</u>		b) zamordowania					
b) miejscowość, w której powstała szk. <u>Wilno</u>		c) pobyt w więzieniach, obozach koncentracyjnych, karnych i t.p.					
c) opis zdarzenia, powodującego szkodę <u>wzięcie do obozu koncentr. 3. III. 1942, Komintern</u>		d) pracy przymusowej					
d) <u>Świadkowie:</u>		e) ran, chorób, wycieńczenia, ukrzywdzenia					
a) nazwisko i imię świadka <u>1. Ks. Ignacy Swirski</u>		4. Straty moralne wskutek:					
b) zawód świadka <u>2. Ks. Michał Klepac</u>		stos. pokrew. do poszk.					
c) m. zamieszkania świadka <u>1. prof. Uniwers.</u>		a) utraty życia najbliż. członka rodz.					
d) <u>2. prof. Uniwers.</u>		b) upośl. fiz.					
e) <u>1. Białystok, Strumieńska 8</u>		c) upośl. umysł.					
f) <u>2. Białystok, Warszawska 46</u>		d) zaginięcia					
g) stosunek pokrewieństwa lub zależn. służb. lub materialnej św. od poszkodowanego <u>brat</u>		e) przym. rozłąki					
		f) prześladowań narodowościowych rasowych, politycznych (opisać jakich)					
		5. Wysokość żądanej renty względnie jednorazowego odszkodow.					
		razem					

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950. Re-
ferat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych - kwestionariusze.
Kwestionariusz rejestracji szkód wojennych złożony przez ks. Czesława Falkowskiego,
w którym wskazał straty jakie poniósł w okresie II wojny światowej, sygn. 92, k. 23.

Archiw do Kuratoriumu:

Meble:

Łóżko z materacem wosianym	300 zł.
Stółki nocny	} 200 zł.
Szafa	
Fotel, kanapa	
4 półki biblioteczne	400 zł.

Antyki:

Biurko palisandrowe	600 zł.
Selickanyk mahoniowy	800 zł.
Stołeczka - masywny palisander	1500 zł.
Kanapa - palisander	1000 zł.
Stół palisandrowy	200 zł.
Łóżko - ramy mah.	} 300 zł.
Stółka	

Kuchnia: jadalnia,
prymory, stawy itp. 1000 zł.

Biblioteka licząca przeszło

1200 tomów, w tym ok. 50%.

w tym catkowice masywny

stół marmurowy drzewo (ok. 200 zł.)

XV, XVI, XVII, XVIII w. (półk. weneckie)

wydawnia Alde z 1540, kalendarz

Wielom z 1527, Prokopszyna,

Łęka z 1511 itd.)

— 9.000 zł.

Libry naukowe:

a) Materiały zbrojnicze
z Archiwum Władców
i kalendarz fotografiami
dokumentów, stawy w ogro-
wie polityce zagraniczy;

b) Archiwum (b. cenne) z p.
Biskupie Książeciu Michał.
Książeciu;

c) Materiały zbrojnicze
względem wojen
(w ogro 25 lat), do prac na-
ukowych itp.

— 15.000 zł.

Dzieła sztuki:

Portret na drewnie pędla
dudziwa Stenizaskiego 5.000 zł.

23 cenne sztuki (opracowa).

= Netto =

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950. Referat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych - kwestionariusze. Spis szkód wojennych spisany przez ks. Czesława Falkowskiego, w którym wskazał straty jakie poniósł w okresie II wojny światowej, sygn. 92, k. 26.

13 tem. 6 szychów Boudonia
z r. 1650, 6. cenny angielski
szych kolor. z 1800 r., francuski
szych kolor. z XVIII w., sangwinny
itd.

— 2.600 zł.

Alwarcla penitla Grazana

Achreum - Achreum sinica,

reprodukcje artyst. i fotograficzne

— 400 zł.

Krucyfiks, relikw. w drewnie Nowoty

120 zł.

Releif w marmurze Hermesa

200 zł.

Dywan perski

200 zł.

Różne:

Pierścien ~~złoty~~ z 1700 r. z amethystem
roboty Sontarscyka

200 zł.

Sygnet

100 zł.

Papiernica srebrna

100 zł.

Pisownia 39.220 złotych.

Krzysztof Falkowski
Białystok, 5. XI. 1945 r.

Wierzę, że powyższe dane są prawdziwe:

Ks. Michał Klepa

z. J. J. J.

Miałem 7 XI 45.

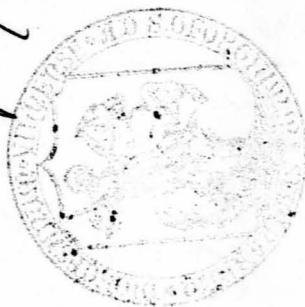
Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950.
Referat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych - kwestiona-
riusze. Spis szkód wojennych spisany przez ks. Czesława Falkowskiego, w którym
wskazał straty jakie poniósł w okresie II wojny światowej, sygn. 92, k. 26v.

n. 38/45.

Zawiadzenie,

Niniejszym stwierdam, że Pn. S. Czesław Falkowski
obcywał pobory przymusowe wojennego. Wyrażenie nie mienie
1000 zł. i że d. 15.05.1939 r. to dnia 1 maja 1945 r.
Zadanych poborów nie obcywał.

X. Gnacywinski

Prógork 8 XI 45 r.

Recht Sam. Duch.

431

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944–1950. Referat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych – kwestionariusze. Spis szkód wojennych spisany przez ks. Czesława Falkowskiego, w którym wskazał straty jakie poniósł w okresie II wojny światowej, sygn. 92, k. 25.

3 113
Nr. 476

12864

Kwestionariusz „B“

(w sprawie szkód wojennych)

- 1) Nazwisko i imię poszkodowanego.....
- 2) Data i miejsce urodzenia.....
- Przynależność państwowa.....
- 3) Miejsce zamieszkania przed 1.9.1939 r. *ul. Kilińskiego 6 (Kielce)*
- 4) Obecne miejsce zamieszkania *ul. Kilińskiego 8 (Kielce)*
- 5) Zawód wykonywany przed 1.9.1939 r. *handlowca w sklepie żywnościowym i krawiec*
- 6) Nazwa zakładu przemysłowego w którym powstała szkoda.....
- 7) Rodzaj zakładu *kompletownia mundurów wojskowych i cywilnych na koszt*
- 8) Siedziba zakładu *Kielce ul. Kilińskiego 8*
- 9) Kiedy powstała szkoda *4 sierpień 1939 r.*
- 10) Opis zdarzenia powodującego szkodę *cały budynek spalony;
wypalono budynek z całym wyposażeniem i sprzętem przez
wroga niemieckiego.*
- 11) Czy było wypłacone odszkodowanie, względnie zasiłek z tytułu szkody.....
- 12) Świadkowie: 1) *Janina Jankowska, Kilińskiego, przed wojną - Kielec*
2) *19 latków, Kielec, z wydziału telefonizacji i tel. 1*
(Nazwisko, imię, zawód i miejsce zamieszkania świadka)
- 13) Wykaz szkód:
 - a) budynki fabryczne i mieszkalne.....

Druk. Państw. w B-toku—T014*6—1260—20/0

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944–1950.
Referat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych – kwestiona-
riusze. Kwestionariusz B w którym zarejestrowane zostały straty Autokomunikacji
w Białymstoku, sygn. 83, k. 113.

b) urządzenia fabryczne, maszyny, obrabiarki *Wszystkie do min. 1.000,-
Nawet do max. 2.000,- Nawet do max. 2.000,-
2.500,- Nawet do 800,-*

4. Kalkulator elektrimeru H. 2000-

[illegible]

liczne i gazowe. *kompost do lakierowania 2 2000-*

f) urządzenia transportowe, dźwigi, suwnice, ciągniki, tabór kolejowy, wozy, samochody i t. p. 2 autobusy 1-uw. Polskat & 34000- 1 autobus minik 1-uw. Chomst & 15000.- 1 autobus trojwiskowy 1-uw. Chomst & 14000.- 2 autobusy trojwiskowe 1-uw. Chomst & 100000.- 5 autobusy Travel 1-uw. Scania & 8000.- 1 samochód osobowy 1-uw. Fiat & 5000.-

g) pomoc fabrykacyjna: narzędzia, przyrządy, sprzęt fabryczny, sprawdziany, aparaty pomiarowe

h) laboratoria chemiczne, mechaniczne i zakłady doświadczalne

h) laboratoria chemiczne, mechaniczne i zakłady doświadczalne

KWESTIONARIUSZ

Województwo Białystok
Powiat Białystok
Miasto Białystok

DOTYCZĄCY REJESTRACJI
SZKÓD WOJENNYCH

49430 / 9212a 1
159
ULA HAST

Nr <u>39</u> Dane ogólne wypis z akt		Tytuł I. Szkody niematerialne						
1. Dane Personalne		1. Upośledzenie fizyczne		wiek przek.	doch. miesięcz. na poszkod.	% nie odn. do zacz.	wysokość rądojnej renty	odszkodo- wanie 1-razowe
a) nazwisko <u>Dowmunt</u>		a) trwałe kalectwo						
b) imię poszkodow. <u>Mieczysław</u>		b) ciężkie parostępnienie zdrowia ew. chroniczna choroba						
c) przy należności państw. <u>Polaka</u>		c) ciężkie uszkodzenie ciała						
d) narodowość <u>Polaka</u>		d) ogwałcenie						
e) data i miejsce urodz. <u>1915, 12.01 Warszawa</u>		3. Upośledzenie umysłowe						
f) miejsce zamieszkania przed 1.9.39 r. <u>Toruń</u>		a) trwała choroba umysłowa						
g) m. zam. obecnie <u>Białystok</u>		b) ciężkie upośledzenie na umyśle						
h) zawód wykonywany przed 1.9.1939 r. <u>akt. dent.</u>								
i) zawód obecny <u>akt. dent.</u>								
j) stan cywilny <u>żona</u>								
k) ilość i wiek dzieci i innych osób pozost. jącej na utrzymaniu poszkod.								
		3. Utrata życia żywiciela wskutek:		wiek żywiciela	doch. mies.			
Szczegóły, dotyczące powstania szkody.		a) działań wojennych						
a) kiedy powstała szkoda <u>13.01.1945</u>		b) zamordowania						
b) miejscowość, w której powstała szk. <u>Gabin</u>		c) pobytu w więzieniach, obozach koncentracyjnych, karnych i t.p.						
c) opis zdarzenia, powodującego szkodę <u>rozstrzel.</u>		d) pracy przymusowej						
		e) ran, chorób, wycieńczenia, ukrywania się						
3. Świadkowie:		1. Straty moralne wskutek:		stos. pokrew. do poszk.				
a) nazwisko i imię świadka		a) utraty życia najbliż. członka rodz.						
1. <u>Bożena Zięgusiak</u>		b) upośł. fiz. " " " "						
2. <u>Adamowski Cezary</u>		c) upośł. umysł. " " " "						
b) zawód świadka <u>Robotnik karni. adm.</u>		d) zaginięcia " " " "						
2. <u>Kier. P.U.R.</u>		e) przymrozaki " " " "						
c) m. zamieszkania świadka		f) przesładowań narodowościowych rasowych, politycznych (opisać jakich)						
1. <u>Białystok, Pułk 10-1.</u>								
2. <u>Warszawa 44-1</u>								
d) stosunek pokrewieństwa lub zależn. służb. lub materialnej św. od poszkodowanego <u>zadani</u>		3. Wysokość żądanej renty wziętą nie jednorazowego odszkodow.		kazem				

Druk. Państw. w B-stoku 1222-12 000

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950. Re-ferat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych - kwestionariusze. Spis szkód wojennych spisany przez Mieczysława Dowmuntę, w którym wskazał straty jakie poniósł w okresie II wojny światowej, sygn. 90, k. 159.

KWESTIONARIUSZ

2084/97
32929

Województwo Białostockie

Powiat

DOTYCZĄCY REJESTRACJI
SZKÓD WOJENNYCH

Miasto Białystok

Strona 1

DLA MIAST

Nr. 2084 Dane ogólne wypełnia zainteres.		Tytuł I. Szkody niematerialne						
1. Dane Personalne		1. Upośledzenie fizyczne		wiek przed	doch. niepełn.	% niepełn. do stanu	wysokość żądanej renty	odszkodo- wanie 1-razowe
a) nazwisko DYREKTOR		a) trwałe kalectwo						
b) imię pochołow. WIEKOWEGO		b) ciężkie naruszenie zdrowia ew. chroniczna choroba						
c) przynależność państw. POLSKA		c) ciężkie uszkodzenie ciała						
d) narodowość POLSKA		d) zgnębienie						
e) data i miejsce urodz. 1913 r. Białystok		2. Upośledzenie umysłowe						
f) miejsce zamieszkania przed 1.9.39 r. ul. Fabryczna Nr. 39 b.		a) trwała choroba umysłowa						
g) m. zam. obecnie ul. 26 kta 13		b) ciężkie upośledzenie na umyśle						
h) zawód wykonywany przed 1.9.1939 r. średnia szkoła zawodowa		3. Uszczerbek życia żywiciela wskutek		wiek	doch. niepełn.			
i) zawód obecny - "								
j) stan cywilny								
k) ilość i wiek dzieci i innych osób pozostających na utrzymaniu poszkod.								
Szczegółowy opis powstania szkody:		a) daty wojennych						
a) kiedy powstała szkoda 1.9.1939 - 25.7.1944 r.		b) zamordowania						
b) miejscowość w której powstała szk. Białystok		c) pobyt w więzieniach, obozach koncentracyjnych, karnych i t.p.						
c) opis zdarzenia, powodującego szkody. świadome niszczenie przez władze i oddziały wojskowe okupacyjne niemieckie.		d) pracy przymusowej						
8. Świadkowie:		e) ran, chorób, wyleczenia, aktywności						
a) nazwisko i imię świadka 1 Ks. Zalewski Antoni		Straty moralne wskutek:				stos. pokrew. do poszk.		
2 Dr. Białówna Irena		a) utraty życia najbliż. członka rodz.						
b) zawód świadka ksiądz prefekt		b) upośł. fiz. " " "						
2 lekarz szkolny		c) upośł. umysł. " " "						
c) m. zamieszkania świadka 1 B-stok, Warszawska (par. Sw. Józefa)		d) zaginięcia " " "						
2 " Sw. Rocha Nr. 4		e) przemocowa przemocowa rasowych, politycznych (opisać)						
d) stosunek pokrewieństwa lub zał. służb. lub materialnej św. od poszkodowanego nie istnieje		5. Wysokość żądanej renty względnie jednorazowego odszkodow.						

Druk. Państw. w B-stoku 1222-12 000

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Zarząd Miejski w Białymstoku 1944-1950. Referat Odszkodowań Wojennych. Rejestracja wniosków wojennych - kwestionariusze. Spis szkód wojennych jakie poniosło Prywatne Koedukacyjne Gimnazjum Polskiego Towarzystwa krzewienia Wiedzy Handlowej i Ekonomicznej w Białymstoku w okresie II wojny światowej, sygn. 91, k. 97.

7

Powiat Augustowski

Wyszczególnienie	Kuba- tura	% zmi- szcze- nia	wyso- kość szko- ły w nieru- chom.	wyso- kość szko- ły w ruch- mość.	RAZEM:
<u>b. Gimnazjum Państwowe</u>					
Augustów, ul. 11 Listopada	12018	15%	75.695.-	42.000.-	117.695.-
<u>b. Urząd Skarbowy</u>					
Augustów, 3 lipca 27	3254	20%	22.224.-	11.500.-	33.724.-
			97.919.-	53.500.-	151.419.-

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950. Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej - cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszczególnych powiatów i gmin, sygn. 2628, k. 7.

1.	Wyszczególnienie	kuba- tura	% znisz- czenia	wysokość szkody w nieru- chom.	wysok. szkody w ruch. mościach	KAZDA:
	2	3	4	5	6	7
	<u>b. Kolonia urzędnicza</u>					
	ul. Sw. Józefa 16	1660	10%	6.600	-	6.600.-
	ul. Sw. Józefa 18	3594	10%	14.300	-	14.300.-
	" "					
	ul. Sw. Józefa 18/1	7987	"	31.900	-	31.900.-
	ul. Sw. Józefa 20	1660	"	6.600	-	6.600.-
	ul. Sw. Józefa 22	3582	30%	42.900	-	42.900.-
	ul. Sw. Józefa 24	2285	70%	63.700	-	63.700.-
	ul. Sw. Józefa 26	1660	10%	6.600	-	6.600.-
	ul. Sw. Józefa 28	1660	10%	6.600	-	6.600.-
	ul. Sw. Józefa 30	972	70%	34.300	-	34.300.-
	<u>b. Urząd Wojewódzki</u>					
	ul. Kilińskiego 1.	29952	80%	1072.000.-	241.645	1313.645.-
	" "	1163	5%	1.200.-	-	1.200.-
	<u>b. Seminarium Mucz.</u>					
	ul. Mickiewicza 2	47775	80%	1337.700.-	-	1337.700.-
		954	50%	5.000.-	-	5.000.-
		11.392	10%	25.850.-	-	25.850.-
		998	5%	635.-	-	635.-
	ul. Mickiewicza 4	480	10%	1.500.-	-	1.500.-
		1.106	50%	6.000.-	-	6.000.-
		1.567	5%	1.175.-	-	1.175.-
	<u>b. Izba Skarbowa</u>					
	ul. Mickiewicza 3	25.050	5%	49.850.-	-	49.850.-

././.

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950. Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej - cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszczególnych powiatów i gmin, sygn. 2628, k. 8.

2	3	4	5	6	7
<u>b.Sąd Okręgowy</u>					
ul.Mickiewicza 5	30.491	5%	61.000.-	-	61.000.-
<u>b. Urząd Skarbowy</u>					
ul.Warszawska 16	5.225	90%	140.400.-	-	140.400.-
<u>b.Gimnazjum im. Króla Zygmunta Augusta</u>					
ul.Warszawska 8	20.336	30%	299.700.-	-	299.700.-
	4.200	80%	96.000.-	-	96.000.-
<u>b.Gimnazjum Piłsudskiego</u>					
ul.Warszawska 61	23.478	20%	188.000.-	-	188.000.-
<u>b. Szkoła Przemysł. Żeńska</u>					
ul. Sienkiewicza 57	7.928	10%	29.850.-	-	23.850.-
<u>b.Poznański</u>					
	2.254	5%	4.508.-	-	4.508.-
<u>b.Szkoła Rzemieśl- nicza</u>					
Antoniuk Fabr.1			2500.000.-	-	2500.000.-
RAZEM:			6027.868.-	241.645.-	6269.513.-

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950. Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej - cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszczególnych powiatów i gmin, sygn. 2628, k. 9.

10

Powiat Białostocki

Wyszczególnienie	Kuba- tura	% znisz- czenia	wyso- kość szko- dy w nieru- chom.	wyso- kość szko- dy w ruchom.	RAZEM:
b. Pcklasztorne					
Supraśl	15.063	10%	60.300.-	-	60.300.-
	1.627	50%	8.135.-	-	8.135.-
			68.435.-		68.435.-

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950. Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej - cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszczególnych powiatów i gmin, sygn. 2628, k. 10.

Powiat Bielsk - podlaski

11

Wyszczególnienie	Kwota- tura	% znisz- czenia	wyso- kość szko- dy w nieru- chom.	wyso- kość szkody w rucho- mościach	RAZEM:
<u>b. Gimnazjum Państw.</u>					
Bielsk, ul. 11 Listopada 6	4640	90%	180.000.-	-	180.000.-
	360	100%	6.000.-	-	6.000.-
	840	60%	7.560.-	-	7.560.-
<u>Dom urzędniczy</u>					
ul. Orlicz Dreszera 34	3207	100%	120.000.-	-	120.000.-
	400	10%	1.000.-	-	1.000.-
<u>b. Urząd Skarbowy</u>					
ul. Zwirki i Wigury	3060	70%	73.500.-	-	73.500.-
	300	50%	10.200.-	-	10.200.-
<u>b. Starostwo Powiatowe</u>					
ul. Mickiewicza 20	1400	65%	31.850.-	-	31.850.-
<u>b. Sąd Grodzki</u>					
Bielsk, ul. Hołkiewska 10	144	35%	1.050.-	-	1.050.-
<u>b. Poklasztorne</u>					
Drohiczyn	1140	20%	8.000.-	-	8.000.-
	1375	20%	8.250.-	-	8.250.-
	513	20%	3.060.-	-	3.060.-
RAZEM:			450.470.-	-	450.470.-

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950. Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej - cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszczególnych powiatów i gmin, sygn. 2628, k. 11.

Powiat Wysoko-Mazowiecki

12

Wyszczególnienie	Kuba- tura	% znisz- czenia	wysokość szkody w nierucho- mościach	wysokość szkody w rucho- mościach	RAZEM:
b. Garaż					
Wys.-Mazowieck, ul.Ogrodowa 1	375	50%	7.500.-	-	7.500.-
Budynki					
Szepietowo	3000	40%	30.000.-	-	30.000.-
	1920	35%	7.000.-	-	7.000.-
			44.500.-		44.500.-

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950. Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej - cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszczególnych powiatów i gmin. 2628, k. 12.

13

Powiat Olecki

Wyszczególnienie	Kuba- tura	% znisz- czenia	wysokość szkody w nierucho- mościach	wysokość szkody w ruchomoś- ciach	RAZEM:
<u>b. Poczta</u>					
Olecko, ul. Poznańska 76/77	4000	90%	235.000.-	-	235.000.-
<u>Bank</u>					
Olecko, ul. Kolejowa 1	5000.	90%	272.000.-	-	272.000.-
<u>Gimnazjum</u>					
Olecko, ul. Gołdziejka	3500	40%	114.000.-	-	114.000.-
<u>Starostwo</u>					
Olecko, ul. Kolejowa 32.	3500		12.000.-	3.500.-	15.000.-
			633.000.-	3.500.-	636.500.-

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950. Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej - cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszczególnych powiatów i gmin, sygn. 2628, k. 13.

Powiat Łomżyński

14

Wyszczególnienie	Kwota-	% znisz-	wysokość	wysokość	RAZEM:
	tura	czenia	szkody w	szkody w	
			nieruchomościach	ruchomościach	
<u>b. Gimnazjum Państw.</u>					
Łomża, ul. Zjazd	3883.	20%	23.000.-	10.000.-	33.000.-
<u>b. Gimnazjum Męskie</u>					
Łomża, ul. Barnetowicza	29130.	40%	230.000.-	60.000.-	290.000.-
<u>b. Gimnazjum Żeńskie</u>					
Łomża, ul. Kościuski	17370	70%	300.000.-	50.000.-	350.000.-
<u>b. Szkoła Przemysł.- Leśna</u>					
Łomża, ul. Legionów	9620	30%	81.000.-	30.000.-	111.000.-
<u>b. Sąd Okręgowy</u>					
Łomża, ul. Dworna	14300	100%	308.000.-	30.000.-	338.000.-
<u>b. Bursy</u>					
Łomża, ul. Stacha Konwy	9600	90%	182.000.-	20.000.-	202.000.-
	63	50%	800.-	-	800.-
<u>b. Komisariat P.P.</u>					
Łomża, Plac Kościuski	3500	60%	46.000.-	10.000.-	56.000.-
<u>b. Szkolnictwo Państw.</u>					
Łomża, ul. Stacha Konwy	26220	90%	459.100.-	61.000.-	520.100.-
<u>b. Hipoteka Powiatowa</u>					
Łomża, ul. Polowa	1530	15%	7.600.-	1.000.-	8.600.-
RAZEM:			1637.500.-	272.000.-	1909.500.-

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950. Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej - cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszczególnych powiatów i gmin, sygn. 2628, k. 14.

Powiat Szczuczynski

1.	Wykazególnienie	Kuba- tura	% znisz- czenia	wysokość szkody w nierucho- mościach	wysokość szkody w ruchomo- ściach	RAZEM:
1.	b. Starostwo Powiat.					
	Grajewo, ul. Strażacka 14-16	8910	-	45.000.-	20.000.-	65.000.
2.	b. Urząd Starostwy					
	Grajewo, ul. Strażacka Nr. 12	4320	-	15.000.-	8.000.-	23.000.
3.	b. Powiat. Zarz. Drog.					
	Grajewo, ul. Strażacka Nr. 10	1747	-	7.000.-	4.000.-	11.000.
4.	b. Gimnazjum Państw.					
	Grajewo, ul. Strażacka Nr. 8	8650	-	15.000.-	9.000.-	24.000.
		1215	30%	9.290.-	5.000.-	14.290.
5.	b. Urząd Celny					
	w. Bogusze		100%	75.000.-	10.000.-	85.000.
6.	b. Strażnica Graniczna					
	w. Kurki	390	20%	2.392.-	500.-	2.892.
7.	b. Strażnice Graniczne					
	w. Czarnówek		100%	20.000.-	2.000.-	22.000.
8.	b. Strażnice Graniczne					
	w. Okaniówek		100%	20.000.-	2.000.-	22.000.
9.	b. Szpital					
	m. Szczuczyn	5176	30%	76.412.-	18.000.-	94.412.
10.	Budynki Pielęgniarskie					
	m. Szczuczyn	7960	50%	174.200.-	25.000.-	199.200.
				459.294.-	103.500.-	562.794.

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950. Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej - cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszczególnych powiatów i gmin, sygn. 2628, k. 15.

16

Powiat Białocki

<u>Wyszczególnienie</u>	<u>Kuba- tura</u>	<u>% znisz- czenia</u>	<u>wysokość szkody w nierucho- mościach</u>	<u>wysokość szkody w ruchomoś- ciach</u>	<u>RAZEM:</u>
<u>Starostwo Powiatowe</u>					
Bk, ul. 6 kwietnia 4	12100	5%	34.250.-	10.000.-	44.250.-
<u>Gimnazjum Państw.</u>					
Bk, ul. 6 kwietnia 3	17400	10%	92.000.-	15.000.-	107.000.-
<u>Zarząd Miejski</u>					
Bk, ul. Szopena 16	5000.-	5%	14.500.-	5.000.-	19.500.-
<u>Narod. Bank Polski</u>					
Bk, ul. Armii Czerw. Nr. 50	3600.-	19%	35.000.-	5.000.-	40.000.-
<u>Z.N.P.</u>					
Bk, ul. Mickiewicza 3	2600.	15%	196.000.-	4.000.-	200.000.-
<u>Seminarium Duch.</u>					
Bk, ul. Roosevelta 3	14000	65%	467.000.-	29.000.-	495.000.-
<u>Gimnazjum Państw.</u>					
Bk, ul. Słowackiego Nr. 26	8200	95%	394.000.-	20.000.-	414.000.-
<u>Seminarium Nauzyc.</u>					
Bk, ul. W. Wasilewskiej Nr. 23	22900	60%	702.000.-	75.000.-	777.000.-
<u>Sąd</u>					
Bk, ul. 1 Maja 15	26600	75%	1007.500.-	80.000.-	1087.500.-
			2942.250.-	242.000.-	3184.250

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950. Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej - cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszczególnych powiatów i gmin, sygn. 2628, k. 16.

17

Powiat Suwalski

Wyszczególnienie	Kuba- tura	% znisz- czenia	wysokość szkody w nierucho- mościach	wysokość szkody w ruchomoś- ciach	RAZEM:
<u>Powiat, Zarz. Drog.</u>					
Suwałki, ul. Kościuszki 45.	2533	5%	8.600.-	-	8.600.-
<u>b. Szkoła Krawiecka</u>					
Suwałki, ul. Kościuszki 87.	415	80%	21.000.-	10.000.-	31.000.-
<u>b. Urząd Skarbowy</u>					
Suwałki, ul. Kościuszki 80.	4890	60%	150.000.-	95.000.-	245.000.-
<u>b. Szkoła Rzemieśln.</u>					
Suwałki, ul. 3 Maja	510	60%	166.000.-	100.000.-	266.000.-
	400	90%	18.000.-	-	18.000.-
<u>b. Sąd Okręgowy</u>					
Suwałki, ul. Kościuszki 69.	11342	10%	85.000.-	-	85.000.-
	580	5%	1.500.-	-	1.500.-
<u>b. Starostwo Powiat.</u>					
Suwałki, ul. Kościuszki 71.	6307	60%	194.000.-	5.000.-	199.000.-
<u>b. Związek Inwal. Woj.</u>					
Suwałki, ul. Rynek 75	5451	8%	24.000.-	7.280.-	31.280.-
<u>b. Gimnazjum Żeńskie</u>					
Suwałki, ul. Konopnickiej	5235	50%	145.000.-	50.000.-	195.000.-
<u>b. Gimnazjum Męskie</u>					
Suwałki, ul. Mickiewicza 3.	8900	3%	20.000.-	937.000.-	957.000.-
<u>Mleczarnia</u>					
Suwałki, ul. Sejneńska 60.	670	48%	10.000.-	8.000.-	18.000.-
<u>b. Szkoła Rzemieślnicza</u>					
Suwałki, ul. 3 Maja 17	5110	80%	105.200.-	99.000.-	204.000.-
<u>b. Sąd</u>					
Sejny, pl. św. Agaty 5	2800	100%	70.000.-	-	70.000.-
<u>b. Urząd Celny</u>					
Filipów	2100	80%	47.000.-	37.000.-	84.000.-
<u>b. Remiza strażacka</u>					
Filipów	630	30%	4.725.-	4.725.-	9.450.-

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944-1950.
Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej
- cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszcze-
gólnych powiatów i gmin, sygn. 2628, k. 17.

Powiat Sokółski

Wyszczególnienie	Kuba- tura	% znisz- czenia	wyso- kość szkody w nieru- chomości.	wyso- kość szkody w rucho- mościach	RAZEM:
------------------	---------------	--------------------	--	---	--------

b. Urząd Skarbowy

zniszczeń brak

Archiwum Państwowe w Białymstoku. Urząd Wojewódzki Białostocki 1944–1950. Odszkodowania wojenne według Zarządzenia Ministerstwa Administracji Publicznej – cyfrowa rejestracja szkód wojennych dokonanych z przez urzędy. Dane z poszczególnych powiatów i gmin, sygn. 2628, k. 18.

Protokół

4 72

z przeprowadzonej rozmowy w dniu 15.10.7
z Ob. Piotrowska Sabina, lat 55, w sprawie
strat poniesionych przez Obywatela w lipcu
1944, podczas okupacji niemieckiej hitlerowskiej.

Ob. Piotrowska Sabina, żona Piotrowskiego Antoniego
mimo kilkunastu lat doskonale pamięta owe
czasy, kiedy wraz z najbliższymi ukrywała się w
pielakach lasie. Gospodarstwo jej ojca zostało
doszczętnie zniszczone. Spalono budynek
gospodarczy, ^{dom} mieszkalny, jak też większość
innych ze wsi zaliczono do straconej własności,
koniec i koniec. Wtedy właśnie wraz z najbliższymi
się w pielną stronę.

Ob. Piotrowska Sabina pamięta też co stało się
z ich najbliższymi sąsiadami - spotkali ich
także tam, czyli spalony budynek,
pomienieni najbliżsi, i

Protokół sporządzono w obecności:
Piotrowska Sabina. *SR*

ref. p. B. B. B. B. B.
m. m. m. m. m.

V. Biogramy

ksiądz Abramowicz Adam – biogram w tekście publikacji na s. 72.

Antonow Iwan Gierasimowicz – urodzony w 1897 r. Podpułkownik sowieckich służb bezpieczeństwa. Jeden z uczestników zbrodni katyńskiej. Zmarł w sierpniu 1975 w Moskwie.

Bartoszek Józef – w okresie międzywojennym wraz z żoną Julianną (katolicą) byli dozorcami Wielkiej Synagogi. 27 czerwca 1941 r. Niemcy rozpoczęli pogrom Żydów, których w Białymstoku spędzono do synagogi. Józef narażając własne życie, otworzył główne drzwi synagogi i jedno z niskich okien. Dzięki temu z płonącej synagogi, zanim Niemcy się zorientowali, udało się uciec około 20 Żydom.

Bądryński Stefan – urodzony w 1869 r. W 1914 r. członek Komitetu Narodowego Polskiego w Warszawie. W 1918 r. został wicemarszałkiem Rady Stanu. 19 listopada 1919 r. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski powierzył mu funkcję wojewody białostockiego. Do Białegostoku przybył w lutym 1920 r. Na stanowisku wojewody pozostał do października 1929 r. Zmarł w 1928 r.

Berling Zygmunt – urodzony w 1896 r. W listopadzie 1918 r. został przyjęty do Wojska Polskiego. Podczas wojny polsko-bolszewickiej walczył w okolicy Lwowa. W grudniu 1930 r. został awansowany na stopień podpułkownika. Kampanię wrześniową 1939 r. przeszedł bez przydziału. Po agresji Związku Sowieckiego na Polskę został aresztowany przez funkcjonariuszy NKWD. Do 1940 r. więziony był w obozie w Starobielsku. Przebywając tam poszedł na współpracę z NKWD. Po ewakuacji Armii Polskiej na Wschodzie do Iranu pozostał w Związku Sowieckim, co uznane zostało za dezercję. Został zdegradowany i wydany z WP. W 1943 r. dowodził 1 Polską Dywizją Piechoty im. Tadeusza Kościuszki. W 1944 r. został pozbawiony dowództwa. Pełnił wiele ważnych funkcji w PRL. Zmarł w 1980 r.

Bielawski Andrzej – biogram w tekście publikacji na s. 54.

Blicharski Józef – urodzony w 1886 r. W latach 1905–1911 studiował w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. W 1920 r. przyjechał do Białegostoku, gdzie do 1939 r. pracował jako nauczyciel rysunków w Męskim Seminarium Nauczycielskim i w Gimnazjum im. J. Piłsudskiego. Brał udział w przygotowaniu planów urządzenia białostockich Plant. Malował pejzaże, portrety, zajmował się rzeźbą i grafiką, a także malarstwem ściennym, m. in. zaprojektował polichromie w salach Seminarium Nauczycielskiego, dekorował wnętrza kościoła św. Rocha. Odnowił też rzeźbę Matki Boskiej w Parku Wojewódzkim, namalował portret księdza Adama Abramowicza. Wieczorem 25 czerwca 1941 r. wycofujący się z Białegostoku żołnierze sowieccy rozstrzelali go przed domem, w którym mieszkał przy ulicy Jagiellońskiej.

Borkowicz Leonard – biogram w tekście publikacji na s. 67.

Canawa Ławrientij – urodzony w 1900 r. Funkcjonariusz sowieckich służb bezpieczeństwa. Był jedną z osób odpowiedzialnych za mordy na obywatelach polskich dokonywanych w więzieniu w Mińsku. Od 17 grudnia 1938 r. do 26 lutego 1941 r. pełnił funkcję ludowego komisarza spraw wewnętrznych Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej. W 1940 r. Ławrientij Canawa był jednym z wykonawców zbrodni katyńskiej. Zmarł w 1955 r.

ksiądz Chodyko Aleksander – biogram w tekście publikacji na s. 105.

Dowmunt Mieczysław – urodzony 6 grudnia 1880 r. W czasie okupacji sowieckiej (1940–1941) występował w Teatrze w Grodnie i w Białymstoku. W 1944 r. prowadził dział komedii w Teatrze Lutnia w Wilnie. W latach 1945–1946 i 1947–1949 występował w Teatrze Miejskim w Białymstoku. W 1945 r. wystawił w Białymstoku swoją sztukę „Próba miłości”. Zmarł 1 maja 1949 r. w Białymstoku.

Dryl Jan – biogram w tekście publikacji na s. 53.

Dybowski Stefan – urodzony w 1903 r. W 1945 r. powierzono mu funkcję wojewody białostockiego. Ze stanowiska zrezygnował w 1947 r. przyjmując tekę ministra kultury i sztuki w rządzie Józefa Cyrankiewicza. Był też posłem na sejm z województwa białostockiego w latach 1947–1952. Zmarł w 1972 r.

ksiądz Falkowski Czesław – urodzony 28 listopada 1887 r. w Warszawie. W latach 1928–1930 sprawował urząd rektora Uniwersytetu Wileńskiego. W latach 1942–1943 był więziony przez Niemców. Po II wojnie światowej zmuszony został do wyjazdu z Wilna. Przybył do Białegostoku i wykładał w seminarium duchownym. 24 lutego 1949 został mianowany biskupem diecezjalnym diecezji łomżyńskiej. Zmarł 25 lipca 1969 r. w Łomży.

Fijałkowski-Młot Czesław – urodzony w 1892 r. Od listopada 1918 r. służył w Wojsku Polskim. Od 1926 r. był dowódcą 26 Dywizji Piechoty, następnie 7 Dywizji Piechoty. Od 1929 r. dowódca 18 Dywizji Piechoty. W 1931 r. ukończył Centrum Wyższych Studiów Wojskowych. We wrześniu 1939 r. dowodził Samodzielną Grupą Operacyjną „Narew”. Po rozbiciu przez Niemców 18 DP i 33 DP zdał dowodzenie Podlaską i Suwalską Brygadą Kawalerii generałowi Zygmuntowi Podhorskiemu. Doszedł z grupą do Kocka, gdzie 5 października dostał się do niewoli niemieckiej. Zmarł w 1944 r. obozie jeńckim w Murnau.

Gołębiowski Ryszard – biogram w tekście na s. 28.

Grzybowski Faustyn – urodzony w 1913 r. Do 1938 r. służył jako elew szkoły podoficerskiej 64 Kolejowego Pułku NKWD. Ponownie powołany do wojska w sierpniu 1941 r. Od 1943 r. służył w ludowym Wojsku Polskim. Uczestniczył w bitwie pod Lenino. W kwietniu 1944 r. został skierowany na kurs specjalny do szkoły NKWD w Kujbyszewie. Od 13 sierpnia 1944 r. do 16 stycznia 1945 r. pełnił funkcję kierownika Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku. Zmarł w 1999 r.

Guderian Heinz Wilhelm – urodzony w 1888 r. W czasie II wojny światowej dowodził XIX Korpusem, który wziął udział w walkach podczas ataku na Polskę i na Francję. Podczas ataku na Związek Sowiecki w czerwcu 1941 r. Guderian dowodził Grupą Pancerną. Od października 1941 r. był dowódcą 2 Armii Pancernej. W grudniu 1941 r. odsunięto go od dowodzenia i przeniesiono do rezerwy. Po klęsce Niemców pod Stalingradem Guderiana przywrócono do czynnej służby i w marcu 1943 r. mianowano Generalnym Inspektorem Wojsk Pancernych. 10 maja 1945 r. Guderian został wzięty do niewoli przez żołnierzy amerykańskich. Po aresztowaniu nie postawiono mu żadnych zarzutów. Zmarł w 1954 r.

Gwozdek Zdzisław – urodzony w 1923 r. Żołnierz Armii Krajowej, pseudonim „Ziembra”, potem „Szubert”. Pracował w rusznikarni na białostockim lotnisku Krywlany. W 1943 r. wywieziony został na roboty przymusowe do Niemiec. Po powrocie do Polski zatrudnił się jako księgowy w firmie, gdzie pracował tam aż do emerytury. W 1993 r. ukazała się pierwsza jego publikacja – „Białostocki Okręg ZWZ AK. Organizacja”. Udało mu się wydać jeszcze dwa tomy dokumentów poświęconych AK. Zmarł w 2001 r. Po jego śmierci bogate archiwum poświęcone Armii Krajowej rodzina w 2005 r. przekazała białostockiemu oddziałowi Instytutu Pamięci Narodowej.

Hakke Czesław – biogram w tekście publikacji na s. 28.

Hermanowski Wincenty – urodzony 3 kwietnia 1875 r. w Radulach koło Tykocina. We wrześniu 1919 r. wszedł do Rady Miejskiej Białegostoku z listy Polskiego Komitetu Wyborczego. W trakcie wojny polsko-bolszewickiej, w sierpniu 1920 r. przebywał w Białymstoku. W 1928 r. objął funkcję prezydenta Białegostoku. 30 lipca 1932 r. na wniosek wojewody białostockiego minister Spraw Wewnętrznych rozwiązał radę miasta. Wobec powyższego Wincenty Hermanowski złożył dymisję. Od 1933 r. Hermanowski prowadził znaną w Białymstoku aptekę „Pod Łabędziem”. W 1942 r. został aresztowany przez Niemców. Uniknął śmierci, ale otrzymał nakaz opuszczenia Białegostoku. Zamieszkał w Bielsku Podlaskim. 30 sierpnia 1944 r. został przewodniczącym Powiatowej Rady Narodowej. Z jej ramienia został też członkiem Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku. Zmarł nagle 19 listopada 1947 r.

arcybiskup Jałbrzykowski Romuald – urodzony 7 lutego 1876 r. w Łętowie-Dąb. Od 1902 r. był profesorem w seminarium duchownym w Sejnach. W 1908 r. objął funkcję wicerektora seminarium, a w 1910 r. mianowany został kanonikiem katedralnym w Sejnach. W czasie I wojny światowej seminarium duchowne zostało przeniesione do Mohylewa, gdzie Jałbrzykowski zaangażował się w działalność centralnego Komitetu Obywatelskiego. W Mińsku zorganizował polskie szkolnictwo dla dzieci uchodźców. Po powrocie do Polski w 1918 r. został mianowany proboszczem w Radziłowie. W 1920 r. ks. Romuald Jałbrzykowski stanął na czele społecznego Komitetu Obrony Łomży. Podczas okupacji Łomży przez Armię Czerwoną został na kilka dni aresztowany. Za swe zasługi został w 1921 r. uhonorowany Krzyżem Walecznych. Założył w Łomży seminarium duchowne, kurię biskupią. Przyczynił się również do powstania Gimnazjum Męskiego Prywatnego im. ks. Piotra Skargi i Szkoły Rzemiosł. Założył w Łomży drukarnię diecezjalną. 15 grudnia 1925 r. ks. Jałbrzykowski został wyznaczony w Rzymie na pierwszego ordynariusza nowo utworzonej diecezji łomżyńskiej. Władzę w diecezji łomżyńskiej sprawował jednak bardzo krótko, gdyż po śmierci abpa Cieplaka został arcybiskupem metropolitą wileńskim. 22 lutego 1942 r. abp Jałbrzykowski został aresztowany przez gestapo i do 1944 r. był internowany w klasztorze księży Marianów w Mariampolu. Po wkroczeniu wojsk sowieckich powrócił do Wilna. Komenda Okręgu wileńskiego Armii Krajowej uhonorowała go Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami. 25 stycznia 1945 r. abp Jałbrzykowski został aresztowany i osadzony w więzieniu na Łukiszkach. Ze względu na słabe zdrowie został zwolniony z więzienia. W kwietniu 1945 r. nakazano mu opuścić teren Związku Sowieckiego i udać się do Polski. W lipcu 1945 r. abp Romuald Jałbrzykowski przybył do Białegostoku, gdzie reaktywował Kapitułę Metropolitalną. Z Wilna przywiózł do Białegostoku kopię Obrazu Matki Boskiej Miłosierdzia, która znalazła miejsce kościele farnym. Zmarł

19 czerwca 1955 r. Zwłoki abp Jalbzykowskiego złożone zostały w kaplicy Matki Bożej Miłosierdzia w prokatedrze białostockiej.

Jan Paweł II (łac. Ioannes Paulus II), Karol Józef Wojtyła – urodzony 18 maja 1920 r. w Wadowicach. W lutym 1940 r. poznał Jana Tyranowskiego. Karol Wojtyła studiował wówczas pisma św. Jana od Krzyża. 18 lutego 1941 r. zmarł jego ojciec. Początkowo pracował w kamieniołomie w Zakrzówku, a potem w oczyszczalni wody w Borku Fałęckim. W tym okresie Wojtyła związał się też z polityczno-wojskową katolicką organizacją podziemną Unia, która starała się między innymi ochraniać zagrożonych Żydów. Jesienią 1941 r. Karol Wojtyła wraz z przyjaciółmi założył Teatr Rapsodyczny, który swoje pierwsze przedstawienie wystawił 1 listopada 1941 r. Rozstanie Wojtyły z teatrem nastąpiło w roku 1942, gdy postanowił studiować teologię i wstąpił do tajnego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie, gdzie 1 listopada 1946 r. otrzymał święcenia kapłańskie. W tym samym czasie rozpoczął konspiracyjne studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1948 r. ukończył studia w Rzymie. Pod kierunkiem wybitnego teologa, dominikanina Reginalda Garrigou-Lagrange’a napisał po łacinie rozprawę doktorską Zagadnienie wiary u świętego Jana od Krzyża. Z powodu braku funduszy na wydanie rozprawy drukiem nie uzyskał stopnia doktorskiego. Tytuł ten został mu przyznany na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w grudniu 1948 r. Po powrocie do kraju Karol Wojtyła rozpoczął posługę kapłańską parafii Niegówic. W sierpniu 1949 r. został przeniesiony do parafii św. Floriana w Krakowie. W 1951 r. Karol Wojtyła został skierowany na urlop w celu ukończenia pracy habilitacyjnej. 12 grudnia 1953 r. jego praca Ocena możliwości oparcia etyki chrześcijańskiej na założeniach systemu Maksa Schelera została przyjęta jednogłośnie przez Radę Wydziału Teologicznego UJ, jednak Wojtyła nie uzyskał habilitacji z powodu odmowy Ministerstwa Oświaty. 4 lipca 1958 r. Karol Wojtyła został mianowany biskupem tytularnym Ombrii, a także biskupem pomocniczym Krakowa. W 1962 r. został krajowym duszpasterzem środowisk twórczych i inteligencji. Na okres biskupstwa Karola Wojtyły przypadły także obrady Soboru Watykańskiego II, w których aktywnie uczestniczył. 13 stycznia 1964 r. Karol Wojtyła został mianowany arcybiskupem metropolitą krakowskim. Podczas konsystorza z 26 czerwca 1967 r. został nominowany kardynałem. Stał się znanym autorytetem. Był obok prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, najważniejszą postacią Episkopatu Polski. Z „prymasem Tysiąclecia”, (bo tak nazywał kard. Wyszyńskiego) ściśle współpracował. Jako kardynał odbywał podróże zagraniczne, zapraszany był też przez środowiska uniwersyteckie. Wiosną 1976 r. Paweł VI zaprosił go do Watykanu. Na zwołanym po śmierci Jana Pawła I drugim konklawe w 1978 r. Wojtyła został wybrany na papieża i przybrał imię Jana Pawła II. Wynik wyboru ogłoszono

16 października. Inauguracja pontyfikatu miała miejsce w trakcie Mszy św. na placu Św. Piotra 22 października 1978 r. 13 maja 1981 r. podczas audiencji generalnej na placu Św. Piotra w Rzymie o godzinie Jan Paweł II został postrzelony przez tureckiego zamachowca Mehmeta Ali Agcę w brzuch oraz rękę. Ochrona przewiozła Jana Pawła II do kliniki Gemelli, gdzie poddano papieża operacji. Do pełni zdrowia jednak nigdy nie powrócił. Jan Paweł II odbył 104. pielgrzymki zagraniczne. Był m.in. pierwszym papieżem, który odwiedził Wielką Brytanię. Mimo wielu zabiegów nie udało mu się jednak odbyć pielgrzymki do Rosji. Pierwsza pielgrzymka do Polski odbyła się w dniach od 2 do 10 czerwca 1979 r. 4 czerwca 1991 r. Jan Paweł II przybył z pielgrzymką do Łomży. 5 czerwca 1991 r. Jan Paweł II odprawił uroczystą Mszę św. na białostockich Krywlanach. W czerwcu 1999 r. przebywał w klasztorze Kamedułów na Wigrach, a 10 czerwca 1999 r. w Drohiczynie. Jan Paweł II zmarł 2 czerwca 2005 r. w pierwszą sobotę miesiąca i wigilię Święta Miłosierdzia Bożego. W ramach uroczystości związanych z beatyfikacją 29 kwietnia 2011 r. dokonano otwarcia grobu i wyjęcia z niego trumny ze zwłokami papieża Jana Pawła II. Następnie trumna bez otwierania została wystawiona na widok publiczny w Bazylice Świętego Piotra, gdzie odwiedził ją m.in. papież Benedykt XVI. 1 maja 2001 r. po obrzędach beatyfikacyjnych trumna została wmurowana pod ołtarzem w kaplicy św. Sebastiana w bazylice watykańskiej.

Kaczyński Lech – urodzony 18 czerwca 1949 r. w Warszawie. Był bratem bliźniaczym Jarosława Kaczyńskiego. Absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego (studiował w latach 1967–1971). W 1980 r. uzyskał stopień doktora na Uniwersytecie Gdańskim. W 1990 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego. Jesienią 1977 r. za pośrednictwem brata, Jarosława, nawiązał współpracę z Biurem Interwencyjnym Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR. Od 1978 działał w Wolnych Związkach Zawodowych. Pisywał w niezależnym „Robotniku Wybrzeża”. W 1981 r. został delegatem gdańskiego Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” na I Zjazd Krajowy Delegatów Związku. Przewodniczył zespołowi do spraw uregulowania stosunków z Polską Zjednoczoną Partią Robotniczą. W czasie stanu wojennego był internowany w Strzebielinku od 13 grudnia 1981 r. do 15 października 1982 r. Od 1983 r. brał udział w posiedzeniach Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej oraz w pracach tajnej Regionalnej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”. Pod koniec lat 80. stał się bliskim współpracownikiem Lecha Wałęsy. Pod koniec 1988 r. brał udział w rozmowach „Solidarności” z przedstawicielami władz w Magdalence pod Warszawą. Od grudnia tego roku był członkiem Komitetu Obywatelskiego przy Lechu Wałęsie. Brał udział w obradach Okrągłego Stołu. W maju 1990 r. został wybrany pierwszym wiceprzewodniczącym Komisji Krajowej NSZZ

„Solidarność”. Zrezygnował z funkcji po przegranej walce z Marianem Krzaklewskim o stanowisko przewodniczącego „Solidarności”. W 1991 r. w kancelarii prezydenta Lecha Wałęsy zajmował stanowisko ministra stanu do spraw bezpieczeństwa. Z pracy w Kancelarii odszedł po konflikcie z Lechem Wałęsą. W lutym 1992 r. został wybrany przez Sejm na stanowisko prezesa Najwyższej Izby Kontroli. W czerwcu 2000 r. został powołany na urząd ministra sprawiedliwości w rządzie Jerzego Buzka. Stanowisko to zajmował do 5 maja 2001 r. W tym samym roku stanął na czele Prawa i Sprawiedliwości. Był prezesem PiS w latach 2001–2003. Od 18 listopada 2002 r. do 22 grudnia 2005 r. pełnił funkcję prezydenta miasta stołecznego Warszawy. Podczas jego kadencji zorganizowano obchody 60. rocznicy wybuchu powstania warszawskiego. Przy tej okazji prezydent w lipcu 2004 r. otworzył Muzeum Powstania Warszawskiego. W 2005 r. wygrał wybory prezydenckie. Kadencja Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej rozpoczęła się 23 grudnia 2005 r. i zakończyła się z chwilą śmierci prezydenta Lecha Kaczyńskiego w katastrofie lotniczej pod Smoleńskiem 10 kwietnia 2010 r.

Koch Erich – urodzony w 1896 r. W 1933 r. został nadprezydentem Prus Wschodnich. W 1941 r. powierzono mu funkcję szefa administracyjnego na Ukrainie. Był odpowiedzialny za deportacje setek tysięcy ludzi do obozów koncentracyjnych. Od 1941 przewodził Zarządowi Cywilnemu Okręgu Białystok. Popełnił wiele zbrodni wojennych. Ukrywał się do 1949 r. Został schwytany przez żołnierzy brytyjskich w Hamburgu i przekazany władzom PRL. W procesie został skazany na karę śmierci, której nigdy nie wykonano. Zmarł w 1986 r. w więzieniu w Barczewie.

Kolendo Maria – biogram w tekście publikacji na s. 40.

Koncki Tadeusz – urodzony w 1878 r. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości od listopada 1918 do 15 lutego 1919 r. pełnił funkcję komisarza cywilnego powiatu kieleckiego, następnie sprawował funkcję radcy w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Kierował kolejno wydziałami: samorządu terytorialnego i personalnym. W sierpniu 1922 r. powierzono mu obowiązki dyrektora Departamentu Administracyjnego MSW. W marcu 1924 r. mianowany został wojewodą śląskim. Zmarł 2 maja 1924 r. w Katowicach.

Kondracki Stanisław – biogram w tekście publikacji na s. 52.

Korfanty Wojciech – urodzony w 1873 r. W latach 1901–1908 był członkiem Ligi Narodowej. W 1920 r. został mianowany przez rząd polski komisarzem plebiscytu na Górnym Śląsku. Stanął na czele Trzeciego Powstania Śląskiego. W 1921 r. opuścił Śląsk i wyjechał do Warszawy. W latach 1922–1930 był posłem na Sejm z ramienia Chrześcijańskiej Demokracji. Od października do grudnia 1923 r. był wicepremierem. W 1935 r. udał się na emigrację do cze-

skiej Pragi. Był jednym z założycieli Frontu Morges. W kwietniu 1939 r. powrócił do Polski, gdzie został aresztowany. W więzieniu spędził 3 miesiące. Zwolniono go 20 lipca z powodu ciężkiej choroby. Zmarł 17 sierpnia 1939 r.

Kosztyła Zygmunt – urodzony w 1929 r. W listopadzie 1955 r. wraz z rodziną przyjechał do Białegostoku. Następnie pracował w Studium Wojskowym Akademii Medycznej. W 1968 r. dzięki jego staraniom powstało Muzeum Wojska jako Oddział Muzeum Okręgowego. W tym czasie Koszyła zakończył pełnienie zawodowej służby wojskowej i przeszedł do pracy w muzeum. W 1968 r. obronił pracę doktorską. W 1976 r. Muzeum Wojska usamodzielniało się, a Zygmunt Koszyła został jego szefem. Napisał ponad 200 artykułów popularnych, popularnonaukowych oraz 40 opracowań. Zmarł w 1987 r.

Kosiński Tadeusz – urodzony w 1891 r. Kapitan Wojska Polskiego. We wrześniu 1939 r. był szefem sztabu obrony Białegostoku. 15 września 1939 r. zginął w czasie walk na Wysokim Stoczku.

Krzewniak Andrzej – biogram w tekście publikacji na s. 110.

Krzyżanowski Wiktor – biogram w tekście publikacji na s. 59.

Liniarski Władysław – urodzony w 1897 r. W maju 1919 r. został powołany z poboru do służby wojskowej w batalionie zapasowym 24. pułku piechoty w Radomiu. 1 lipca 1925 r. otrzymał awans na stopień porucznika. W 1932 r. w randze porucznika pełnił służbę w Dowództwie Okręgu Korpusu nr IX w Brześciu. Brał udział w kampanii wrześniowej. Został wzięty do niewoli i skierowany do szpitala polowego w Rawie Mazowieckiej, skąd uciekł. Od 1940 r. kapitan Liniarski był komendantem Białostockiego Okręgu Związku Walki Zbrojnej, a od 1942 r. Armii Krajowej. Przez całą wojnę Liniarski był nieuchwytny zarówno dla Sowietów, jak i dla Niemców. Używał kilku pseudonimów („Mściśław”, „Wuj”, „Stryj”, „Jan”) i kilku konspiracyjnych nazwisk (Michał Kiksa, Jan Kulesza, Jan Sikora, Władysław Słomkiewicz). W lipcu 1944 r. pułkownik Liniarski wydał rozkaz o rozpoczęciu akcji „Burza” na obszarze inspektoratu łomżyńskiego. W styczniu 1945 r. nie podporządkował się rozkazowi komendanta głównego AK o rozwiązaniu Armii Krajowej. 15 lutego 1945 r. wydał rozkaz o dalszej działalności konspiracyjnej, uzasadniając to nową okupacją. Przekształcił AK na Białostocczyźnie w Armię Krajową Obywateli. W maju 1945 r. został aresztowany. W rok później warszawski Wojskowy Sąd Rejonowy skazał go na karę śmierci zamienioną potem na 10 lat więzienia. Pułkownik Władysław Liniarski wyszedł z więzienia ciężko chory w 1953 r. Zmarł 11 kwietnia 1984 r. w Warszawie.

Majecki Henryk – urodzony 19 grudnia 1932 r. w Jędrzejowie. Wydział Historyczno-Filologiczny Uniwersytetu Kazańskiego. Od marca 1958 r. rozpoczął pracę w Komitecie Wojewódzkim Polskiej Partii Robotniczej w Białymstoku. W 1967 r. obronił rozprawę doktorską i otrzymał tytuł doktora nauk humanistycznych. W październiku 1965 r. podjął pracę na stanowisku dyrektora Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Białymstoku, które pełnił do 1998 r. H. Majecki opublikował kilkadziesiąt rozpraw i artykułów. Był także twórcą i głównym organizatorem Międzynarodowych Konferencji Źródłoznawczych, które w latach 1996–2007 odbywały się one corocznie w Białymstoku. Pełnił funkcję redaktora naczelnego czasopisma „Białostoczyszna”. Zmarł 12 stycznia 2009 r.

biskup Matulewicz Jerzy Bolesław – urodzony w 1871 r. W 1893 r. ukończył seminarium duchowne w Warszawie. W 1898 r. otrzymał święcenia kapłańskie. 1902 r. w Szwajcarii otrzymał dyplom doktora teologii dogmatycznej. W 1918 r. został mianowany przez papieża Benedykta XV biskupem wileńskim. Funkcję tę pełnił do 1925 r. Był też założycielem Zgromadzenia Sióstr Ubogich Niepokalanego Poczęcia NMP na Litwie. W 1925 r. Pius XI mianował go arcybiskupem i powierzył mu stanowisko wizytatora apostolskiego na Litwie. Zmarł w Kownie 27 stycznia 1927 r. 28 czerwca 1987 r. został beatyfikowany przez papieża św. Jana Pawła II.

ksiądz Piotr Maziewski – urodzony 9 grudnia 1911 r. Wyświęcony w 1937 r. w Wilnie przez metropolitę abp. Romualda Jałbrzykowskiego. W latach 1937–1939 był wikariuszem w białostockiej farze. Okupację sowiecką przeżywał w parafii Lachowo (diecezja łomżyńska). W czasie okupacji niemieckiej powrócił do Białegostoku, wspierał ks. proboszcza Adama Abramowicza. Był kapelanem Armii Krajowej i nauczycielem tajnych kompletów. Duszpasterstwo w parafii św. Rocha trwało aż do 1952 r., a potem wyjechał do Rzymu, gdzie obronił doktorat. Następnie pełnił posługę duszpasterską w parafiach polskich w USA. Po powrocie do Polski powierzono mu obowiązki kanclerza Kurii Arcybiskupiej. W latach 1968–1970 był wikariuszem kapitulnym. Następnie pełnił posługę proboszcza w kościele św. Rocha. Zmarł 2 lipca 1991 r.

Moszkowicz Dawid – urodzony w 1905 w Warszawie. Członek Komunistycznej Partii Polski. Od końca września 1939 r. przebywał w Białymstoku. W getcie białostockim pracował jako szewc i piekarz. Był inicjatorem konsolidacji sił podziemia żydowskiego. Współkierował oporem Żydów w czasie prowadzonej przez Niemców pierwszej fazy likwidacji w getta (5–12 lutego 1943 r.). Razem z Mordechajem Tenenbaumem stał na czele Zjednoczonej Organizacji Samoobrony, która kierowała akcjami zbrojnymi podczas powstania w getcie białostockim (16–20 sierpnia 1943). Zginął śmiercią samobójczą.

Mołotow Wiaczesław – urodzony w 1890 r. Był bliskim współpracownikiem Lenina, a potem Józefa Stalina. W maju 1939 r. został ministrem spraw zagranicznych. W nocy z 23 na 24 sierpnia 1939 r. podpisał układ o nieagresji z Niemcami zwany układem Ribbentrop–Mołotow (tajny protokół umożliwił inwazję Niemiec i Związku Sowieckiego na Polskę). 28 września 1939 r. podpisał układ o przyjaźni i granicy z Niemcami (podzielono m.in. Polskę na strefy okupacyjne). 5 marca 1940 r. zatwierdził decyzję o wymordowaniu 22467 polskich oficerów, żandarmów, policjantów, osadników, ziemian i inteligentów więzionych w obozach NKWD. Po wojnie stopniowo odsuwano go od władzy. Po śmierci Stalina w 1953 r. ponownie objął stanowisko ministra spraw zagranicznych, które sprawował do czerwca 1956 r. W rok później został wysłany w charakterze ambasadora do Mongolii. W 1961 r. został usunięty z partii i wysłany na emeryturę. W lipcu 1984 r. przyjęty ponownie w szeregi KPZR. Zmarł w 1986 r. w Moskwie.

Nowakowski Seweryn – biogram w tekście publikacji na s.18.

Olejniczak Henryk – biogram w tekście publikacji na s. 113.

ksiądz Ołdziejewski Adolf – urodzony 17 czerwca 1887 r. Seminarium w Wilnie ukończył w 1910 r. i przyjął święcenia kapłańskie z rąk biskupa Jana Cieplaka. W 1936 r. przybył do Dojlid, gdzie podjął prace przygotowawcze do budowy nowego kościoła. Pod budowę kościoła przy ulicy Baranowickiej otrzymał ks. Ołdziejewski od księcia Jerzego Lubomirskiego, jako darowiznę 6 hektarów ziemi. Władze miejskie przekazały księdzu Ołdziejewskiemu budynek teatru letniego ze Zwierzyńca. Z drewna tego w 1937 r. powstał tymczasowy kościół pw. Chrystusa Króla, w którym rozpoczęto nabożeństwa. 25 czerwca 1941 r. na plebanię wtargnęli żołnierze sowieccy, którzy rozstrzelali księdza, zamordowali też jego ojca. Następnie podpalili kościół, a do parafian, którzy chcieli go ratować otworzyli ogień. Zginęło kilkanaście osób. Pogrzeb księdza Ołdziejewskiego odbył się 28 czerwca 1941 r. Pochowano go wraz z ojcem na cmentarzu w Dojlidach.

Orłowska Edwarda – urodzona w 1906 r. w Białymstoku. I wojnę światową spędziła w Smoleńsku. Po powrocie do Białegostoku w 1919 r. podjęła naukę w gimnazjum Zeligmana. Zaangażowała się w działalność komunistyczną. W 1944 r. przedostała się ze Związku Sowieckiego do Lublina. Podjęła pracę w Resorcie Administracji Publicznej Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Organizowała aparat Polskiej Partii Robotniczej na terenie województwa białostockiego. Stała na czele Komitetu Wojewódzkiego PPR. W latach 1947–1953 była członkiem Rady Światowej Demokratycznej Federacji Kobiet. W 1947 r. uzyskała mandat posłanki na Sejm Ustawodawczy

z okręgu Elk. W 1952 r. ponownie znalazła się w Sejmie (jako reprezentantka okręgu Łomża). Była żoną Szymona Datnera. Zmarła w 1977 r.

Osóbka-Morawski Edward – urodzony 5 października 1909 r. W 1928 r. wstąpił do Polskiej Partii Socjalistycznej i Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych. W 1936 r. przybył do Warszawy. W październiku 1939 r. przekroczył niemiecko-sowiecką linię demarkacyjną i zatrzymał się w Hajnówce. Pod koniec grudnia 1939 r. powrócił do Warszawy. W marcu 1944 r. przewodniczył, wspólnie z Marianem Spychalskim, delegacji Krajowej Rady Narodowej, która wyruszyła przez linię frontu do Moskwy. Delegacja spotkała się z Józefem Stalinem, który uznał KRN za przedstawicielstwo narodu polskiego. Osóbka-Morawski podpisał porozumienie z Władysławem Mołotowem w sprawie uznania linii Curzona za wschodnią granicę Polski. Został też przewodniczącym powołanego w Moskwie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. 31 grudnia 1944 r. został premierem Rządu Tymczasowego. W 1947 r. uzyskał mandat posła na Sejm Ustawodawczy, pełnił też funkcję ministra administracji publicznej. W kwietniu 1949 r. został odwołany ze stanowiska rządowego. Zmarł 9 stycznia 1997 r.

Ostaszewski Henryk – urodzony 20 maja 1892 r. we Lwowie. Od stycznia 1938 r. pełnił funkcję wojewody białostockiego. We wrześniu 1939 r. wydał zarządzenie o rozpoczęciu ewakuacji urzędów na wschodnie rubieże Rzeczypospolitej. W nocy z 10 na 11 września opuścił Białystok. Udało mu się dotrzeć do Francji. Zmarł 25 marca 1957 r. w Grenoble.

Pasza Tadeusz – urodzony w 1905 r. w Warszawie. Od sierpnia 1944 r. był komendantem wojewódzkim Milicji Obywatelskiej w Białymstoku. W 1945 r. wyjechał do Poznania. W roku później przeszedł do pracy w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego. Od 1956 r. był zatrudniony w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Zmarł 24 czerwca 1979 r.

Piłsudski Józef – urodzony 5 grudnia 1867 r. w Żuławie. W marcu 1887 r. Józef Piłsudski został aresztowany pod zarzutem udziału w spisku na życie cara. Został skazany na pięcioletnie zesłanie w głąb Rosji. Do Wilna Piłsudski powrócił w lipca 1892 r. Tam wstąpił do ruchu socjalistycznego, będąc początkowo wileńskim korespondentem czasopisma konspiracyjnego „Przedświt”. Od lutego 1893 r. działał w szeregach Polskiej Partii Socjalistycznej. W maju 1896 r. Piłsudski wyjechał do Londynu, gdzie reprezentował PPS na IV Kongresie II Międzynarodówki Socjalistycznej. Po powrocie do kraju Piłsudski ożenił się z Marią Juszkiewiczową. Zamieszkali w Łodzi, gdzie Piłsudski prowadził tajną drukarnię „Robotnika”. W nocy z 21 na 22 lutego 1900 r. został aresztowany. Zawieziono go do szpitala w Petersburgu, skąd zdołał uciec. Po wybuchu rewolucji 1905 r. Piłsudski zorganizował Organizację Bo-

jową PPS. 26 września 1908 r. Organizacja Bojowa przeprowadziła udaną akcję pod Bezdanami. Piłsudski poznał w tym czasie Aleksandrę Szczerbińską. Na początku 1914 Piłsudski przebywał w Szwajcarii, Francji i Belgii, gdzie wizytował organizowane na obczyźnie oddziały strzeleckie. 28 lipca 1914 r. Piłsudski wydał pierwsze rozkazy mobilizacyjne. Podporządkował sobie Polskie Drużyny Strzeleckie we Lwowie. 29 lipca 1916 r. złożył rezygnację z dowództwa, pragnąc wyrazić swój sprzeciw wobec lekceważenia Legionów i nieuznawania ich za wojsko polskie. Odesłano go na urlop, dymisję przyjmując dopiero 26 września. Decyzja Piłsudskiego spowodowała masowe rezygnacje ze służby wojskowej składane przez Polaków. Za odmowę złożenia przysięgi Józef Piłsudski został uwięziony przez władze niemieckie w Gdańsku i Magdeburgu. 10 listopada 1918 r. Piłsudski przybył do Warszawy. W styczniu 1919 r. Sejm Ustawodawczy powierzył mu funkcję Naczelnika Państwa. W latach 1919–1929 był Naczelnym Wodzem podczas wojny z Rosją Bolszewicką. Po mistrzowsku rozegrał Bitwę Warszawską, która miała decydujące znaczenie dla wyniku wojny. Do czerwca 1923 r. pozostał na stanowisku ministra wojny i generalnego inspektora sił zbrojnych. Potem wycofał się z życia politycznego. W maju 1926 r. dokonał przewrotu. Odmówił sprawowania funkcji prezydenta. W nowym rządzie formalnie sprawował funkcję ministra wojny i generalnego inspektora sił zbrojnych. W latach 1926–1928 i 1930 był premierem. Próbował zabezpieczyć Polskę przed agresją zewnętrzną poprzez zawarcie dwustronnych umów o nieagresji z Związkiem sowieckim (1932 r.) i Niemcami (1934 r.). Szukał możliwości zawarcia trwałych sojuszy z Francją i Anglią. Od 1932 r. był już poważnie chory. Zmarł 12 maja 1935 r. w Warszawie. Pochowany został w krypcie zasłużonych na Wawelu. Józef Piłsudski znał Białystok, gdyż pod koniec XIX w. jako działacz Polskiej Partii Socjalistycznej pod pseudonimem „Wiktor” bywał tu kilka razy. Mieszkał wtedy w domu przy ul. Starobojarskiej i przy ulicy Niemieckiej (obecnie J. Kilińskiego). Kolportował „Robotnika”, którego redaktorem był od 1894 r. Po raz kolejny Józef Piłsudski pojawił się w Białymstoku 20 września 1919 r., gdy wracał z inspekcji z frontu wschodniego. Naczelnik udał się do redakcji „Dziennika Białostockiego”. 19 listopada 1919 r. białostocka Rada Miejska nadała mu honorowego obywatelstwo Białegostoku. Po raz kolejny Naczelnik przybył do Białegostoku 21 sierpnia 1921 r. Uczestniczył we mszy św. polowej, wręczył sztandar 42. Pułkowi Piechoty, odebrał defiladę wojskową, wziął udział w obiedzie na 2 tysiące osób, obejrzał także mecz piłki nożnej. Wieczorem w siedzibie Rady Miejskiej zjadł kolację i wysłuchał przemówień. Dostojnemu gościowi wręczono dyplom potwierdzający honorowe obywatelstwo miasta Białegostoku oraz okolicznościowy album „Białystok ilustrowany. Zeszyt pamiątkowy”. W następnych latach Józef Piłsudski w Białymstoku bywał przejazdem, podróżując z Warszawy do Wilna. Wieści o śmierci Piłsudskiego dotarły do Białegostoku w nocy z 12 na 13 maja 1935 r. Poranne

gazety poświęciły wiele miejsca temu wydarzeniu. „Echo białostockie” wydrukowało specjalny, okolicznościowy dodatek. Odwołane zostały widowiska w kinach i teatrach. W całym województwie wywieszono biało-czerwone flagi, do których przypięto żałobne przepaski, obok wywieszono czarne flagi żałobne. W koszarach wojskowych flagi opuszczono do pół masztu. Białostoczanie składali kondolencje w Urzędzie Wojewódzkim (Pałac Branickich). Wieczorem zebrał się Komitet Obywatelski, któremu przewodniczył prezydent Seweryn Nowakowski. Główne uroczystości odbyły się w Białymstoku 17 maja 1935 r. Większość instytucji przerwała pracę. Białostoczanie licznie uczestniczyli w uroczystościach. W kościele farnym ustawiony został specjalny katafalk. Stały przy nim poczty sztandarowe. W cerkwi św. Mikołaja w widocznym miejscu umieszczono portret Marszałka spowity kirem, w kościele ewangelickim zawisło jego popiersie przewiązane biało-czerwoną i czarną wstążką. Po uroczystych nabożeństwach rozległy się dzwony i zawyły syreny alarmowe. Potem odbyła się defilada przed popiersiem Piłsudskiego. Wieczorem przed Pałacem Branickich wedle ówczesnej prasy zebrało się około 8 tysięcy osób. Pałac Branickich został udekorowany stylizowanymi orłami przy których umieszczono popiersie Marszałka. Na specjalnych masztach powiewały czarne żałobne flagi. Uroczystości rozpoczął „Marsz żałobny”. Po jego zakończeniu prezydent Białegostoku wygłosił okolicznościowe przemówienie. Wstrzymany został ruch uliczny i włączono syreny. Uroczystości zakończono odśpiewaniem hymnu narodowego i „Pierwszej brygady”. W nocy 31 maja 1935 r. na białostocki dworzec wjechał pociąg, w którym przewożono do Wilna srebrną urnę z sercem Marszałka Józefa Piłsudskiego – pierwszego honorowego Obywatela Białegostoku. Urna była widoczna przez okno. Na dworcu zgromadziły się tłumy białostoczan, które oddały jej cześć.

Podedworny Bolesław – biogram w tekście publikacji na s. 91.

Podhorski Zygmunt – urodzony 25 maja 1891 r. 11 listopada 1918 r. dowodząc szwadronem ułanów, zajął koszary przy ul. Koszykowej w Warszawie. 6 grudnia 1918 r. uzyskał awans na rotmistrza oraz został kwatermistrzem 1 pułku ułanów. 27 lipca 1920 r. objął dowodzenie 203 ochotniczego pułku ułanów, z którym uczestniczył w walkach Bitwy Warszawskiej w rejonie Ciechanowa. 9 września 1920 r. powierzono mu dowództwo 1 Pułku Ułanów Krechowieckich. Po wojnie Zygmunt Podhorski był jednym z inicjatorów osadnictwa wojskowego na Kresach Wschodnich. We wrześniu 1939 r. dowodził Suwalską Brygadą Kawalerii, wchodzącą w skład Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Narew”. Czasowo, sprawował dowództwo SGO „Narew”. 20 września 1939 r. zreorganizował grupę w Dywizję Kawalerii „Zaza” (nazwa od pseudonimu generała). Pod koniec

września 1939 r. podporządkował Dywizję Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie”. W składzie SGO „Polesie” wziął udział w walkach pod Kockiem. Po kapitulacji gen. Zygmunt Podhorski dostał się do niewoli niemieckiej. Od 1946 r. pełnił służbę w Polskim Korpusie Przysposobienia i Rozmieszczenia. Po demobilizacji zamieszkał z rodziną w Londynie. Pracował w zakładzie krawieckim. Zmarł 12 września 1960 r. w Londynie.

Ponomarienko Pantalejmon – urodzony w 1902 r. W latach 1938–1947 pełnił funkcję pierwszego sekretarza KC Komunistycznej Partii Białorusi Sowieckiej. W okresie 1941–1944 kierował z Moskwy ruchem partyzanckim na Białorusi. Zgodnie z jego rozkazem żołnierze Armii Krajowej mieli być rozbrajani, a kadra oficerska i stawiający opór żołnierze rozstrzeliwani. W 1955 r. został ambasadorem w Polsce. W 1955 r. wręczył władzom PRL w Warszawie klucze do Pałacu Kultury i Nauki. Od 1965 r. przebywał na emeryturze. Zmarł w 1984 r. w Moskwie.

Popielawski Stefan – urodzony w 1880 r. w Warcie. W latach 1906–1917 pracował w przedsiębiorstwach tkackich w Łodzi. W 1917 r. ukończył kurs dla pracowników wyższej administracji przy Uniwersytecie Warszawskim, odbył praktykę w magistracie miasta Łodzi i w urzędzie powiatowym w Brzezinach. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę od 11 listopada 1918 r. do 31 grudnia 1919 r. był starostą powiatu łęczyckiego, a następnie p.o. starosty będzńskiego. Od 3 listopada 1920 r. do 12 lipca 1924 r. pełnił funkcje wojewody białostockiego. Po odejściu z funkcji wyjechał do Łodzi. Zmarł 16 grudnia 1934 r.

Przybyszewski Józef – biogram w tekście publikacji na s. 28.

Raginis Władysław – urodzony 27 czerwca 1908 r. w Dyneburgu. W 1927 r. wstąpił do Szkoły Podchorążych w Komorowie koło Ostrowi Mazowieckiej. W lipcu 1930 r. otrzymał awans na stopień podporucznika. W latach trzydziestych służył w 76. Pułku Piechoty w Grodnie. We wrześniu 1939 r. kapitan Raginis dostał do obrony odcinek pod Wizną. Niemcy dotarli do Wizny 7 września. Główne walki stoczono w dniach 9–10 września. Ciężko ranny kpt. Władysław Raginis polecił żołnierzom złożyć broń lub przebijać się za pozycje wroga, a sam popełnił samobójstwo. W 2012 r. Władysław Raginis został pośmiertnie awansowany do stopnia majora.

Ribbentrop Joachim – urodzony w 1893 r. Wykorzystując swoje stosunki towarzyskie, pośredniczył w kontaktach Hitlera z najbardziej wpływowymi osobistościami Berlina, które ułatwiły Hitlerowi przejęcie władzy w Niemczech. 23 sierpnia 1939 r. jako minister spraw zagranicznych III Rzeszy Nie-

mieckiej, podpisał w Moskwie tzw. pakt Ribbentrop-Mołotow ze Związkiem Sowieckim (istotnym okazał się tajny protokół), który umożliwił Hitlerowi atak na Polskę 1 września 1939 r. i agresję ZSRS na Polskę 17 września 1939 r. Podczas wojny Ribbentrop ponosił odpowiedzialność m. in. za deportacje ludności żydowskiej z krajów państw podporządkowanych Niemcom do obozów zagłady. Sądzony był przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze i skazany na karę śmierci przez powieszenie. Wyrok wykonano 16 października 1946 r.

Siedlecki Wacław – harcerz, uczeń Gimnazjum im. Józefa Piłsudskiego w Białymstoku. Zamordowany przez żołnierzy niemieckich w dniu 20 września 1939 r. na podwórzu Szkoły Powszechnej Nr 1 w Białymstoku przy ulicy Pałacowej. Rozstrzelano także pięciu Żydów. Wacław Siedlecki został złapany i zatrzymany dlatego, że idąc ulicą Ogrodową, przejął kartkę podaną przez ogrodzenie przez jednego z polskich jeńców, trzymanych w tym obozie przejściowym.

Sikorski Władysław – urodzony 20 maja 1881 r. W 1914 r. mianowany został przez Józefa Piłsudskiego komisarzem wojskowym na Galicję. 30 września 1914 r. został podpułkownikiem i dowódcą 4 pułku piechoty Legionów Polskich. Na przełomie września i października 1916 r. sprawował funkcję dowódcy 3 pułku piechoty Legionów, Po kryzysie przysięgowym 1 września 1917 r. został dowódcą Ośrodka Uzupełnień Polskiego Korpusu Posiłkowego w Bolechowie. 27 października 1918 r. Rada Regencyjna mianowała go szefem sztabu gen. Stanisława Puchalskiego. 1 sierpnia 1919 r. został dowódcą 9 Dywizji Piechoty i Grupy Poleskiej. W sierpniu 1920 r. był dowódcą 5 Armii. Jego działania pod Nasielskiem i Ciechanowem przyczyniły się do zwycięstwa wyprowadzonego przez Piłsudskiego znad Wieprza. W latach 1921–1922 r. pełnił obowiązki szefa Sztabu Generalnego. 16 grudnia 1922 r. objął funkcję premiera, którą sprawował do maja 1923 r. Następnie był Generalnym Inspektorem Sił Zbrojnych i ministrem spraw wojskowych. W maju 1926 r. zajął neutralne stanowisko. Od 1928 r. został bez przydziału służbowego. We wrześniu 1939 r. pozostał bez przydziału. 18 września 1939 r. przekroczył granicę polsko-rumuńską. 28 września 1939 r. został wyznaczony dowódcą polskich sił zbrojnych mających powstać we Francji. Mianowany został prezesem Rady Ministrów. 7 listopada 1939 r. objął stanowisko Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych. W lipcu 1941 r., po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej, podpisał układ o współpracy wojskowej ze Związkiem Sowieckim, umożliwiający na jego obszarze organizację polskiej armii. 26 września 1942 r. zrezygnował z funkcji ministra spraw wojskowych. Zginął 4 lipa 1943 r. w katastrofie lotniczej koło Gibraltaru, której okoliczności do dziś nie zostały wyjaśnione.

Skrzyński-Kmicic Ludwik – urodzony 26 sierpnia 1893 r. W 1914 r. wstąpił do Legionów Polskich. Służył pod komendą Władysława Prażmowskiego „Beliny”. Po kryzysie przysięgowym w lipcu 1917 r. został internowany w obozie w Bolimowie. Od listopada 1918 r. służył w Wojsku Polskim. Walczył z wojskami bolszewickimi w Bitwie Warszawskiej i nad Niemnem. 2 marca 1929 r. objął dowództwo Brygady Kawalerii Białystok, przemianowanej 1 kwietnia 1937 r. na Podlaską Brygadę Kawalerii. We wrześniu 1939 r. walczył w składzie Samodzielnej Grup Operacyjnej „Narew”, a następnie w SGO „Polesie”. 6 października 1939 r. pod Kockiem dostał się do niewoli niemieckiej. Do kwietnia 1945 r. przebywał w niemieckich oflagach. Po wyjściu na wolność wstąpił do II Korpusu Polskiego. Po jego rozformowaniu zamieszkał w Manchesterze. Zmarł 14 lutego 1972 r. w Manchesterze.

Skupiński Stanisław – biogram w tekście publikacji na s. 51.

Skwarkowski Witold – biogram w tekście publikacji na s. 56.

Sobiennikow Piotr – biogram w tekście publikacji na s. 48.

Sobolewski Hipolit – biogram w tekście publikacji na s. 76.

Sommersztein Emil – kierownik, a następnie szef Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów powstałego na podstawie Uchwały Rady Ministrów z dnia 6 stycznia 1945 r. Biuro zajmowało się ustaleniem i oszacowaniem strat wojennych jakie poniosło państwo i osoby prywatne w dziedzinie dóbr materialnych, molarnych i kulturalnych, koordynowało prace związane z przeprowadzeniem odszkodowań i rewindykacji.

Sosnowski Oskar – urodzony 6 listopada 1880 r. W 1925 r. obronił rozprawę doktorską. W 1926 r. zaprojektował „Świątynię Opatrzności Bożej w Białymstoku”. Prace budowlane rozpoczęto w 1927 r. a zakończono po śmierci Sosnowskiego w 1945 r. Kościół ostatecznie pod wezwaniem św. Rocha został zbudowany w stylu modernistyczno-ekspresjonistycznym na planie ośmioboku. W 1937 r. rozpoczął realizację kościoła św. Andrzeja Boboli w Starosielcach, którego budowa została ukończona w 1959 r. Oskar Sosnowski zginął 24 września 1939 r. na dziedzińcu Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej podczas ratowania archiwum.

Stachowiak Ignacy – urodzony 2 stycznia 1910 r. 15 września 1939 r. stopniem porucznika brał udział w walkach o Białystok. W czasie okupacji niemieckiej był żołnierzem Armii Krajowej. Po zakończeniu wojny został działaczem Polskiego Związku Łowieckiego oraz Międzynarodowej Rady Łowiectwa i Ochrony Zwierzęcy. Zmarł 21 listopada 1996 r. w Warszawie.

Szafranowski Zygmunt – urodzony 20 lutego 1893 r. W 1935 r. objął dowództwo Powiatowej Komendy Uzupełnień Białystok. W 1938 r. PKUB została przemianowana na Komendę Rejonu Uzupełnień Białystok, Szafranowski został jej komendantem. Był dowódcą obrony Białegostoku w dniu 15 września 1939 r. 17 września 1939 r. został internowany na Litwie i aresztowany przez władze sowieckie oraz osadzony w obozie w Kozielsku, skąd trafił do obozu jenieckiego NKWD w Griazowcu. Po zawarciu układu Sikorski-Majski wstąpił w szeregi Wojska Polskiego. Był dowódcą 16 pułku piechoty w strukturze 6 Lwowskiej Dywizji Piechoty. Jednostka, którą dowodził ewakuowana została do Iranu. Po zakończeniu wojny wybrał emigrację w Wielkiej Brytanii. Zmarł 1 maja 1973 w Londynie.

Sztachelski Jerzy – biogram w tekście publikacji na s. 66.

Szumski Jerzy – urodzony 20 października 1941 r. W 1964 r. ukończył Wydział Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego. W 1980 r. obronił pracę doktorską i uzyskał tytuł doktora nauk humanistycznych. W 1973 r. rejestrował poloniki w Centralnym Archiwum Historycznym w Leningradzie. Od 1 czerwca 1971 r. zatrudniony został w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Białymstoku na etacie archiwisty, następnie pełnił funkcje starszego archiwisty, adiunkta naukowo-badawczego i starszego kustosa. Od 2000 r. pełnił funkcję kierownika Oddziału Opracowania. 1 października 2007 r. przeszedł na emeryturę. Opublikował wiele wartościowych rozpraw historycznych i archiwalnych. Zmarł w marcu 2015 r.

Śmigły-Rydz Edward – urodzony 11 marca 1886 r. Od 1910 r. był członkiem Związku Strzeleckiego. Wówczas to przyjął pseudonim „Śmigły”. W sierpniu 1914 r. w Legionach Polskich objął dowództwo 3 batalionu kadrowego, z którym brał udział w walkach pod Nowym Korczynem i Uściskowem. Od września do końca października 1915 r. zastępował na Wołyniu dowódcę I Brygady. W tym czasie walczył pod Jabłonką, Kuklami i Kamieniuchą. Po kryzysie przysięgowym z lipca 1917 r. w Legionach Polskich został komendantem głównym Polskiej Organizacji Wojskowej. Podczas wyprawy kijowskiej dowodził 3 Armią, na czele której 7 maja 1920 r. zajął Kijów. W sierpniu 1920 r. był dowódcą prawego skrzydła grupy uderzeniowej działającej znad Wieprza, a następnie 2 Armii, którą dowodził do 1922 r. W czasie zamachu majowego w 1926 r. poparł marszałka Piłsudskiego. Mianowany został Inspektorem Armii w Warszawie. Po śmierci objął stanowisko Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych. 11 listopada 1936 r. mianowany został Marszałkiem Polski. We wrześniu 1939 r. w czasie pełnił funkcję Naczelnego Wodza. Po wkroczeniu wojsk sowieckich na terytorium Rzeczypospolitej wraz z rządem polskim przekroczył granicę polsko-rumuńską.

7 listopada 1939 r. złożył rezygnację z funkcji Naczelnego Wodza. Po internowaniu w Rumunii Śmigły-Rydz trafił górskiej wioski Dragoslavele, gdzie przebywał pod strażą żandarmerii rumuńskiej. 10 grudnia 1940 r. udało mu się uciec i nielegalnie przekroczyć granicę rumuńsko-węgierską. W październiku 1941 r. przez Słowację powrócił do okupowanej Polski i zamieszkał w Warszawie. 2 grudnia 1941 r. zmarł na atak serca Pochowany został na Cywilnym Cmentarzu na Powązkach pod nazwiskiem Adama Zawiszy.

Tenenbaum Mordechaj – urodzony w 1916 r. W 1935 r. wstąpił do syjonistycznej organizacji Frajhajt, związanej z Poalej Syjon. Był jednym z twórców podziemia żydowskiego w czasie okupacji niemieckiej. Do Białegostoku przybył w listopadzie 1942 r., a jego zadaniem było stworzenie zorganizowanego ruchu oporu. W Warszawie działał w Żydowskim Komitecie Narodowym oraz Żydowskiej Organizacji Bojowej. 1943 r. Tenenbaum doprowadził do zjednoczenia wszystkich organizacji podziemnych i stanął na ich czele. Powstanie w getcie białostockim wybuchło 16 sierpnia 1943 r. Tenenbaum dowodził grupą powstańców. 20 sierpnia 1943 r. Tenenbaum wraz Danielem Moszkowiczem prawdopodobnie popełnili samobójstwo.

Wenclik Witold – biogram w tekście publikacji na s. 50.

Węśław Maria – biogram w tekście publikacji na s. 56.

Wilczyński-Olszyna Józef – urodzony 27 listopada 1890 r. W sierpniu 1914 r. służył w I Brygadzie Legionów Polskich. Po kryzysie przysięgowym w Legionach Polskich za odmowę złożenia przysięgi przymusowo został wcielony do armii austriackiej. Odbывая służbę na Ukrainie zorganizował koło Polskiej Organizacji Wojskowej. W maju 1920 r. został komendantem Kijowa. Następnie dowodził 6 Dywizją Piechoty. W 1921 r. zmienił nazwisko, do rodzowego nazwiska Wilczyński dodając nazwisko Olszyna. We wrześniu 1939 generał Wilczyński-Olszyna dowodził Grupą Operacyjną „Grodno”. 22 września 1939 r. generał wraz z żoną – Alfredą, adiutantem – kapitanem artylerii Mieczysławem Strzemeskim wyruszyli autem z Sopoćkiń prowadzonym przez szofera w kierunku granicy litewskiej. Zostali zatrzymani przez sowieckie czołgi w Nowikach. Żonę generała zamknięto w stodole, a generała Olszynę-Wilczyńskiego i kapitana Strzemeskiego poprowadzono na bok i zamordowano strzałem w tył głowy.

Prymas Polski kardynał Wyszyński Stefan – urodzony 3 września 1901 r. w Zuzeli. Ukończył gimnazjum w Łomży. Maturę zdał w Liceum im. Piusa X we Włocławku. Tam też wstąpił do seminarium duchownego. W 1924 r. przyjął święcenia kapłańskie. W latach 1925–1929 był studentem Katolickiego

Uniwersytetu w Lublinie. Na tej uczelni obronił pracę doktorską. Następnie odbył podróże studyjne po Włoszech, Francji, Belgii, Holandii, Niemczech. W latach 1932–1939 pełnił obowiązki redaktora czasopisma „Ateneum Kapańskie” i był członkiem Rady Społecznej przy Prymasie Polski. W czasie powstania warszawskiego, był kapłanem Okręgu Wojskowego Żoliborz-Kampinos. W latach 1946–1948 sprawował godność biskupa lubelskiego. W listopadzie 1948 r. został przeniesiony na arcybiskupstwo gnieźnieńskie i warszawskie. W latach 1953–1956 prymas Stefan Wyszyński był internowany przez komunistyczne władze PRL. W tym czasie prymas Stefan Wyszyński przygotował Wielką Nowennę obchodów Milenium Chrztu Polski. Jej założenia zostały zrealizowane w latach 1957–1966. Kopia obrazu Matki Bożej Częstochowskiej pielgrzymowała po Polsce, a kardynał Wyszyński intensywnie odwiedzał parafie w których wygłosił setki kazań. W 1966 r. uczestniczył w obchodach jubileuszu Chrztu Polski. Dzięki jego inicjatywie papież Paweł VI ogłosił Maryję Matką Kościoła. Prymas wyświęcił 45 biskupów, ukoronował 48 wizerunków maryjnych. Był przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski. Był też uczestnikiem czterech konklawe (wybory: Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła I i Jana Pawła II). Brał udział w przygotowaniach do Soboru Watykańskiego II, obecny był też na jego sesjach. Uczestniczył w pracach Nadzwyczajnych Synodów Biskupów w Rzymie w 1969 r., 1971 r. i 1974 r. Był także jednym z inicjatorów „Orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich” w 1965 r. Był autorem wielu publikacji. Prymas Tysiąclecia zmarł 28 maja 1981 r. w Warszawie. Jego pogrzeb odbył się 31 maja, ciało zostało złożone w archikatedrze św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Od 1989 r. prowadzony jest proces beatyfikacyjny prymasa Stefana Wyszyńskiego.

Zabłocki Adam – biogram w tekście publikacji na s. 52.

Zacharow Gieorgij – biogram w tekście publikacji na s. 63.

Zamenhof Ludwik – urodzony 15 grudnia (wg starego stylu 3 grudnia) 1859 r. w Białymstoku w Od najmłodszych lat przejawiał niezwykle uzdolnienia lingwistyczne. W 1873 r. rodzina Zamenhofów przeniosła się do Warszawy. Po skończeniu nauki w szkole średniej Ludwik Zamenhof podjął studia medyczne w Moskwie. W 1881 r. Ludwik Zamenhof powrócił do Warszawy, gdzie ukończył studia medyczne. Następnie w 1885 r. podjął swą pierwszą praktykę lekarską miejscowości Wieseje położonej w powiecie sejneńskim. Po krótkim czasie powrócił do Warszawy, gdzie rozpoczął praktykę okulistyczną w Szpitalu Żydowskim. W czasie wolnym dalej rozwijał swoje zainteresowania lingwistyczne i prowadził pracę nad międzynarodowym językiem. Już w lipcu 1887 r. przy pomocy Klary Silberman i jej ojca wydał pod pseudonimem *Doktor Esperanto* („mający nadzieję”) podręcznik do nauki języka

esperanto *Lingua internacia*. W 1889 r. w Norymberdze powstało pierwsze pismo w języku esperanto *La Emperatisto*. Zaczęły się przekłady literatury na język esperanto. Przełożono m.in. *Pana Tadeusza* A. Mickiewicza. W Europie zaczęły powstawać kluby esperanto. W 1905 r. odbył się I Światowy Kongres Esperanto w Paryżu, na którym nadano Ludwikowi Zamenhofowi Order Legii Honorowej za wynalezienie *esperanto*. W 1912 r. na VIII Światowym Zjeździe Esperantystów, który się odbył w Krakowie, Ludwik Zamenhof zrzekł się wszelkich praw do języka *esperanto* na rzecz ludzkości. Zmarł 14 kwietnia 1917 r. w Warszawie.

VI.

Indeks osób

A

ksiądz Abramowicz Adam 72, 105, 106,
163, 164, 191, 192, 199
Aleksiejuk Tatiana 166
Antonow Iwan Gierasimowicz 57, 191

B

Baranowski Krzysztof 12
Bartoszek Józef 14, 191
Bądryński Stefan 14, 191
Benedykt XVI [Joseph Ratzinger] 196
Berling Zygmunt 29, 191
Boćkowski Daniel 141
Bezubik Józef 65
Bielawski Andrzej 54, 191
Blicharski Józef 42, 192
de Brix Fridrich 25
Borkowicz Leonard 7, 27, 47, 52, 67, 192
Brenner A. 71
Bóbr Ludwika 61, 62
Buzek Jerzy 197

C

Canawa Ławrientij 30, 192
Chodorowski Kazimierz 33
ksiądz Chodyko Aleksander 17, 105,
106, 192
Cieniewska Małgorzata 33
Cyrankiewicz Józef 192

D

Danieluk Janusz 142
Datner Szymon 89, 201
Dawidowicz Stanisława 62
Dembiński Henryk 50

Dobroński Adam 141, 142
Dowmunt Mieczysław 176, 192
Dryl Jan 53, 192
Dybowski Stefan 34, 35, 192

F

ksiądz Falkowski Czesław 169, 170, 171,
172, 192
Farber Ber 71
Farber Jakub 71
Farber Mojsza 71
Farber Sonia 71
Fiedorowicz Tomasz 141
Fijałkowski-Młot Czesław 16, 193
Filinowicz Natalia 141
ksiądz Adolf Frydrykiewicz 72

G

Gall Franz 18
Gawroński Arkadiusz 141
Gocłowski J. 82
Gołębiowski Ryszard 28, 30, 46, 193
Grabowscy 73
Grzybowski Faustyn 29, 193
Grzymajło Piotr 30
Guderian Heinz Wilhelm 17, 19, 193
Gwozdek Zdzisław 39, 193

H

Hakke Czesław 28, 193
Heimbach Lothar 25
Hermanowski Wincenty 15, 194
Himmler Heinrich 25
Hitler Adolf 24, 204, 205

I

Izgur Adam 88
Izgur Sara 89

J

Jabłoński Albert 65
arcybiskup Jałbrzykowski Romuald 72,
106, 165, 194, 195, 199
Jan Paweł II [Karol Wojtyła] 89, 195, 196,
199, 209
Jędrychowski Stefan 50
Jurek Cz. 128
Juszkiewiczowa Maria 202

K

Kaczmarkiewicz Ludomir 134
Kaczyński Jarosław 196
Kaczyński Lech 11, 196, 197
Kazberuk Zofia 102
Kietliński Marek 11, 141
Kiriczenko Wiktor 59
Kiziński O. 79
Koch Erich 25, 197
Kolendo Maria 5, 40, 47, 197
Koncki Tadeusz 13, 197
Kondracki Stanisław 52
Korfanty Wojciech 91, 197
Koszyła Zygmunt 141, 198
Kosiński Tadeusz 19, 198
Kownacki Alfons 73
Kownacki Stanisław 73
Kozłowski Władysław 75
ksiądz Krahel Tadeusz 141
Krajeński 53
Krzaklewski Marian 197
Krzewniak Andrzej 35, 110, 133, 110, 198
Krzyżanowski Wiktor 59, 198
Kudilkin 62
Kułak Jerzy 141, 142

L

Lech Andrzej 12
Lechowski Andrzej 141, 142
Lenczewski Stanisław 203
Lenczewska Wiktoria 203
Liniarski Władysław 30, 142, 198

Ł

Łapiński Piotr 142
Łojko Mikołaj 30

M

Maciejczuk Jarosław 141
Majecki Henryk 142, 199
Malinowska Albina 89
Matejko Cz. B. 140
biskup Matulewicz Jerzy Bolesław 72,
199
Matulewicz Paweł 106
ksiądz Piotr Maziewski 72, 199
Mazurek 89, 90
Miastkowski 73
Michałowski S. 89, 90
Miedźwiecki A. St. 57
Milewski Jan Jerzy 15, 142
Moszkowicz Dawid 26, 199, 208
Mołotow Waczesław 19, 200
Musiałkowski E. 60, 61

N

Nagórski Feliks 84
Nielubowicz St. 84
Niwiński doktor 72
Nowakowski Seweryn 17, 18, 19, 20,
200, 203

O

Olejniczak Henryk 113, 200
Oleksicki Antoni 142
ksiądz Ołdziejewski Adolf 42, 200
Orłowska Edwarda 27, 47, 200
Osiadyński 113
Osóbka-Morawski Edward 7, 34, 69, 201
Ostaszewski Henryk 18, 201

P

Paprocka Leontyna 102
Pasko Artur 11, 142
Paszta Tadeusz 27, 47, 201
Piątkowski Tadeusz 29
Piłsudski Józef 14, 191, 201, 202, 203,
205, 207
Podedworny Bolesław 91, 203

Podhorski Zygmunt 17, 193, 203
Ponomarienko Pantalejmon 21, 204
Popielawski Stefan 14, 205
Popławski Wiktor 27
Przybyszewski Józef – 28, 30, 46, 204

R

Raginis Władysław 17, 204
Redkowski Mieczysław 8, 102
Ribbentrop Joachim 19, 200, 204
Riegest 25
Rogalewska Ewa 141, 142
Roszko 83
Roszkowski Konstanty 62
Różycka Maryla 72
Rutkowski 73
Rybikówna Jadwiga 45
Rynkiewicz Józef 6, 64, 65

S

Sadowska Joanna 141, 142
Samarski Bartłomiej 142
Sapielko 28
Sawicki Kazimierz 88
Schwendovius 25
Seligowski Stanisław 75
Siedlecki Wacław 20, 205
ksiądz Sieluk Stanisław 106
Sikorski Władysław 206,
Sierżan Józef 39
Skrzyński-Kmicic Ludwik 16, 206
Skupiński Stanisław 51, 53, 54, 56, 207
Skwarkowski Witold 56, 206
Słomka Piotr 7, 71, 73
Słomka Roman Władysław 71
Sobiennikow Piotr 29, 48, 206
Sobolewski Hipolit 76, 206
Sochoń Anna 70
Sochoń Irena 61
Sochoń Michał 61
Sokół 73
Sommersztejn Emil 33, 206
Sosnowski Oskar 72, 206
Spychalski Marian 201
Stachowiak Ignacy 19, 206
Stalin Józef 21, 27, 200, 201

Staniszki Witold 28
Stańczuk Stanisław 30
Strenkowski Jarosław 142
Strzemeski Mieczysław 208
Sychowicz Krzysztof 142
Szafranowski Zygmunt 19, 207
Szczerbińska Aleksandra 202
ksiądz Szot Adam 11
Sztachelski Jerzy 7, 27, 30, 47, 50, 51,
66, 69, 112, 207
Szumski Jerzy 25, 207
Śleszyński Wojciech 141, 142
Śmigły-Rydz Edward 16, 207, 208

T

Tarasilko 57
Tenenbaum Mordechaj 26, 199, 208
Toczydłowski Antoni 54
Tryburski Jan 55
Tuszyński Stefan 65

U

ksiądz Urban Stanisław 106
Wałęsa Lech 196, 197
Wasilewski Jarosław 142
Wende W. 61
Wenclik Witold 50, 56, 208
Węsek Ludwik 102
Węsław Maria 56, 208
Wilczyński-Olszyna Józef 15, 209
Wnuszyński Włodzimierz 7, 73
Prymas Polski kardynał Wyszyński
Stefan 195, 208, 209

Z

Zabłocki Adam 52, 55, 208, 209
Zacharow Gieorgij 28, 29, 63, 209
Zallesskij K. A. 142
Zamenhof Ludwik 89, 209, 210
Zieliński Zygmunt 27, 47

400437

DZIAŁ 94(438)A/Z Białystok

AUTOR Kietliński M.

TYTUŁ Straty wojenne województwa

SYGNATURA 400437

ŹRÓDŁO do dziejów Podlaskia

OGŁOSZENIE

Na podstawie zarządzenia Biura Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów z dnia 28.V. 1945 r. Nr 53345 i z 3.VII. 1945 r. Nr 81245 w sprawie przeprowadzenia akcji rejestracji szkód wojennych i ustalania roszczeń odszkodowawczych osób poszkodowanych Zarząd Miejski w Białymstoku ogłasza niniejszym rejestrację dotyczącą strat indywidualnych, powstałych w związku z wojną i okupacją niemiecką.

Rejestracji podlegają wszystkie szkody, a mianowicie:

- 1) Szkody osobowe (strata życia, zdrowia, zdolności do pracy).
 - 2) Szkody materialne (szkody w nieruchomościach, ruchomościach, inwentarzu żywym i martwym, zakładach pracy, urata przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych, rzemieślniczych, straty w zawodach wolnych i t. p.).
 - 3) Szkody w przedmiotach (przymiernice wysiedleńskie, bezprawnie pozbawienie wolności, przynajmniej wykorzystanie pracy).
- Wielkością szkód jest wysokość roszczeń, oszacowana w złotych według cennika z 31.VIII. 1939 r., co będzie miało znaczenie porównawcze.

Rejestracji podlegają szkody wojenne wszystkich obywateli polskich i przynależnych do narodu polskiego.

Dotychczasowo dokonane rejestracje służyły dla celów statystycznych, ta zaś raz na zawsze ustala wysokość roszczeń odszkodowawczych i będzie podstawą do zaspokojenia tych roszczeń.

Rejestracji dokonuje się na terenie m. Białegostoku, jako miejsca zamieszkania poszkodowanego, Zarząd Miejski (Referat Odszkodowań Wojennych) ul. Mickiewicza Nr. 3, pokój Nr. 1 w godzinach urzędowych.

Każdy, kto wypełni obowiązek zarejestrowania swych strat, otrzyma dokument stwierdzający wysokość zgłoszonej straty. Każdy, kto uchylił się od obowiązku zarejestrowania tych szkód, działa szkodliwie na niekorzyść Państwa, lecz i na własną szkodę, gdyż traci prawo do odszkodowania w jakiegokolwiek postaci ono nastąpi.

p. o. Prezydent Miasta
(—) KRZEWNIAK

Biuro Odszkodowań Wojennych
przy Prezydium Rady Ministrów
Warszawa, Aleje Stalina 38.
2271/45

URZĄD WOJEWÓDZKI BIAŁOSTOCKI
Inspektor Szkód Wojennych.

W związku z masowym powrotem Polaków terenów niemieckich powstaje potrzeba zażytkowania ich spostrzeżeń przy rewindykacji mienia polskiego, wywiezionego do Niemiec i innych krajów europejskich. Należy zatem istniejący w terenie aparat powiatowych referatów szkód wojennych, zorganizować na terenie województwa jako wywiad rewindykacyjny (WR.).
Celem ułatwienia i ujednolicenia pracy złączam wyczerpującą instrukcję.

Szef Biura Odszkodowań Wojennych
przy Prezydium Rady Ministrów
A. S. S. Dr. Emil Sommersztein

